

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı**

**"Herbert Marcuse'nin "Sovyet Marksizmi" Eserinin Teori ve Pratiğın
Diyalektik Birliğı Sorunu Bağlamında İncelenmesi"**

Umut ÇELİK

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Mersin, 2014

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

"Herbert Marcuse'nin "Sovyet Marksizmi" Eserinin Teori ve Pratiğin
Diyalektik Birliği Sorunu Bağlamında İncelenmesi"

Umut ÇELİK

DANIŞMAN
Prof. Dr. Çetin VEYSAL

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Mersin, 2014

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Olarak Sunduğum “Herbert Marcuse'nin "Sovyet Marksizmi" Eserinin Teori ve Pratiğin Diyalektik Birliği Sorunu Bağlamında İncelenmesi” Başlıklı Bu Çalışmanın, Bilimsel Etik Kurallara ve Geleneklere Uygun Şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

15.08.2014

Umut ÇELİK

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Umut ÇELİK tarafından hazırlanan "HERBERT MARCUSE'NİN "SOVYET MARKSİZMİ" ESERİNİN TEORİ VE PRATIĞIN DİYALEKTİK BİRLİĞİ SORUNU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Bölümü Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Çetin Veysal
Prof. Dr. Çetin VEYSAL
(Danışman)

Üye

Neriman Açıkalın
Yrd. Doç. Dr. Neriman AÇIKALIN

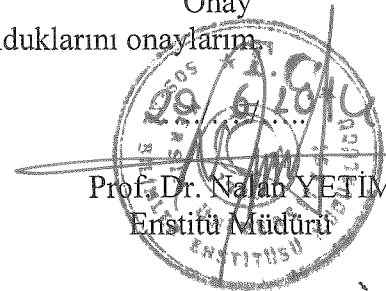
Üye

A. Erdem Çifçi
Yrd. Doç. Dr. A. Erdem ÇİFÇİ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Onay

Prof. Dr. Nalan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

H.Marcuse'nin 'Sovyet Marksizmi' eseri teori ve pratiğin birlikteliği bağlamında ele alındı. Marcuse'nin 'Sovyet Marksizmi' eserinin, Türkçeye çevriminden kaynaklanan, dil ve dizgesel sorunlar dışında, Sovyet Marksizm'i eserini teori ve pratiğin diyalektik birliği çerçevesinde ele aldığım çalışmamda, herhangi bir sıkıntı yaşamadım. Kaynakçada tezimi zenginleştirmemi sağlayan yazarlara ve çevirmenlere, özellikle yayınlamış olduğu kitaplarla yol gösteren, çalışmam süresince bilgi birikim ve kaynaklarını sağlayan, her zaman yanımda olan, desteğini hiç bir zaman esirgemeyen danışmanım, Prof. Dr. Çetin VEYSAL'a emekleri için teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Herbert Marcuse'nin "Sovyet Marksizmi" Eserinin Teori ve Pratiğın Diyalektik Birliğı Sorunu Bağlamında İncelenmesi

19 - 20. yy Avrupa'sı, ekonomik ve siyasal açıdan hızlı bir değışim ve arayış içerisindeydi. Nesnel koşullardaki bu hızlı değışim, fikir dünyasında arayışları da beraberinde getiriyordu. Hegel'in tarihin sonu gibi addedilen felsefesi bile bu değışimi kapsamaya yetmiyordu.

Bu değışim ve arayış Hegel'in felsefesini iki ana akıma ayırmış ve sol Hegelcilik gelişimini Marks'ta tamamlamıştı. Marx'ın fikirleri, çıkış arayan insanlığa teorik ve pratik öncülük yapıyordu. Onun teorisi, insanı özgür geleceğini yaratabileceğine ilişkin eyleme yani pratiği teoriye önceleyen bir felsefelemeye çağrıydı.

Marx, çağrısının proletaryanın Kapitalizm'i radikal bir dönüşüme uğratacağını öngördüğü Sanayi Avrupa'sında yankı bulacağına inanıyordu. Fakat devrim Lenin'in Avangart parti aygıtıyla, sanayi dışı sınıflara da dayanarak Rusya'da gerçekleşmişti. Avrupa'da ise proletarya karşı devrimci saflarda yer almış ve Rusya'daki devrim ise gelişmiş Kapitalist ülkelerle ekonomik yarışa girmiş ve totaliter bir aygıtın doğmasına neden olmuştu. Böylelikle Sovyet Marksizm'i, Marx'ın teorisin de öngördüğü toplumun niteliksel dönüşümünü pratikte gerçekleştirememişti.

Diyebiliriz ki, devrimin gelişmiş sanayi ülkelerinde gerçekleşememesi, devrimin öznesi proletaryanın sistemi radikal bir değışime uğratamaması ve Sovyet Devriminin baskıcı bir devlet aygıtına dönüşmesi Batı Aydınlarını ve Frankfurt Okulu düşünürlerini Marksizm'i teori ve pratiğin diyalektiği bağlamında eleştiri konusu etmeye yönlendirmiştir.

Kelimeler: Teori, Pratik, Diyalektik, Sovyet Marksizmi, Frankfurt Okulu, Batı
Marksizmi, Proletarya

ABSTRACT

Examination of Herbert Marcuse's work of "Soviet Marxism" with regards to problem of unity of theoretical and practical dialectic

19-20th Europe was in a state of fast search and change from economic and political perspectives. Such a fast change in objective conditions coincided with also searches in intellectual world. Even Hegel's philosophy of the end of history didn't close this change.

This changes and searches divided Hegel's philosophy into two mainstreams and left side Hegelianism ended with Marx. Ideas of Marx were theoretical and practical vanguard for humankind searching a salvation. His theory was a call to a philosophy calling humankind to practice where humans can create their free future in other words prioritizing practice over theory.

Marx believed that his call will find echo in industrial Europe where he foresaw that proletariat will radically transform capitalism. However revolution came from Russia where Lenin depended on non-industrial classes with vanguard party means. In Europe, proletariat took a stand in anti-revolutionary front and revolution Russia entered to an economic competition with developed capitalist states and caused emergence of totalitarian means of state. Therefore, Soviet Marxism has not been able to realize quantitative transformation of society as foreseen by Marxist theory in practice.

It is possible to assert that, because revolution didn't take place in developed industrial countries, proletariat as subject of revolution couldn't change the system radically and Soviet Revolution was transformed to a suppressive state apparatus, Western intellectuals and Frankfurt School thinkers criticized Marxism within the connection of theory and practice.

Terms: theory, Practice, dialectic, Soviet Marxism, Frankfurt School, Western Marxism, Proletariat.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ.....	8
I. BATI MARKSİZM'İ FARANKFURT OKULU VE HERBERT MARCUSE	14
I.1. Batı Marksizm'i Kavramının Tarihsel Olgunlaşması	14
I.2. Batı Marksizmi İçerisinde Frankfurt Okulu	21
I.3. Eleştirel Kuram.....	38
I.4. Herbert Marcuse (1898-1979)	40
II. TEORİ VE PRATİĞİN DİYALEKTİK BİRLİĞİ.....	46
II.1. Marksizm ve Teori	46
II.2. Marksizm ve Pratik	49
II.3. Marksizm de Teori ve Pratiğin Diyalektik Birlikteliği	53
II.4. Herbert Marcuse'nin Teori ve Pratik Üzerine Düşünceleri	57
III. HERBET HERBERT MARCUSE'NİN 'SOVYET MARKSİZMİ' ESERİ	64
III.1. Eserin Amacı.....	64
III.1.1. Herbert Marcuse'nin 'Sovyet Marksizm'i' Eserindeki Temel Başlıklar ve Sorunla	70
III.2. Herbert Marcuse'nin 'Sovyet Marksizm'i' Eserinde Göstermek İsteddiği	98
IV. SOVYET MARKSİZMİ'NDE TEORİ VE PRATİĞİN DİYALEKTİK BİRLİĞİ	102
IV.1. Teori ve Pratiğin Diyalektik Birliği Bağlamında Sovyet Marksizm'inin İncelenmesi.....	102

IV.2. Pratiğe Kurban Edilen Bir Teori.....	108
DEğERLENDİRME	110
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	119

GİRİŞ

Batı Marksizmi, özellikle Rus devrimi sonrası bir dizi aydının ki bunların en önemlileri Lukacs, Korsch, Gramsci, Herbert Marcuse, Benjamin, Lefebvre, Adorno, Sartre, Althusser'den oluşuyordu, Marksizm'i nesnel yasalara bağlı bir okumanın dışında felsefi ve politik bir okumaya tabii tutma çabası olarak tanımlana bilinir.

Böylesi bir çabanın ortaya çıkmasında özellikle Rus Devriminin payı çok büyüktür. Çünkü Rus Devrimi kendini yasalar biçiminde sistemleştirmiş ve böylelikle bürokratik bir aygıtla dönüşmüştü. Sovyetlerdeki uygulamasıyla Marksizm'in öngördüğü Sosyalizm, diğer toplum projelerinden niteliksel olarak farklı olma iddiasını yitirmiş, iktidar olmanın ve sömürmenin farklı bir şekline dönüşmüştü.

Herbert Marcuse'nin Sovyet Marksizmi eserinde belirttiği gibi, Rusya'da Marksizm'in doğruları teorik olarak sahiplenilmiş fakat pratikte ise bu doğrulardan sapılmıştır. Herbert Marcuse'nin de belirttiği gibi Rusya'da Marksist teori, bir tür propaganda aracına dönüştürülmüştür.

Batı Marksizm'i düşünürleri genel olarak, Marksizm'i bilimleştirme çabalarına ve aynı zaman da salt nesnel yapılar üzerinde yoğunlaşan bir tür iktisat teorisine indirgenmesine karşı çıkmışlardır. Marksizm'i bu türden bir okumanın, hiçbir zaman teoriyi Sovyetlerdeki uygulamaya dönüşmesinden çıkartamayacağını dile getirmişlerdir. Onlara göre niteliksel farklılığı tekrar yakalayabilmek için yapılması gereken Marksizm'in ekonomi politik ve devlet üzerindeki vurgusunu kültür, felsefe, birey ve sanat üzerinde yoğunlaştırmaktır.

Batı Marksistleri eleştirilerini, özellikle Marksizm'in bilimsel karakteri üzerinde şiddetle ısrar edenlere Engels, Lenin, Buharin'e Marksizm'i bilimsel bir bilgiye indirgeyenlere yöneltmişlerdir.

Kökleri Batı Marksizm'i içerisinde yer alan Frankfurt Okulu temsilcileri ise özellikle yaşadıkları iki büyük dünya savaşı sonrasında insanlığın özgürleşme ve ekonomik yoksunluk sorunlarından kurtulmak için devrim yoluna girmektense karşı devrim safların da yani faşizm safların da yer almalarının nedenleri üzerinde durmuşlardır.

Bu nedenlerin neler olabileceğini incelerken üzerinde durdukları konu ve kavramları toplum ve birey bağlamında ele almışlardır. Onlara göre tek tek insan bireylerinin ve toplumların en büyük sorunu özgürlük ve özgürleşimdir. Bu sorunu irdelerken de otorite ve aile, otorite ve devlet, otorite ve kişilik kavramları üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Frankfurt Okulu düşünürleri Marx'ın, özelliklede genç Marx'ın eserlerinde insanların ve toplumların özgürlüklerini gerçekleştirilebilir bir ütopya olarak verdiğine inanıyorlardı. Fakat bu gerçekleştirilebilir ütopya Marx sonrası Marksistlerin teoriden felsefeyi çıkarması ve teoriyi bilimselleştirme çabalarıyla engellenmiştir. Sovyet uygulaması da bu çabanın en belirgin uygulaması olmuştur.

Marx'ın bir tarih okuması olarak geliştirdiği tarihsel diyalektik materyalizmi kendisinden sonraki Marksistlerin bilimselleştirip doğanın ve her şeyin yasası haline getirmeleri teoriye pozitivist bir dayatma olarak görülmüştür. Frankfurt Okulu temsilcileri Avrupa'da gelişen faşizmleri Kapitalizmin tekelci aşamasının zorunlu bir sonucu olarak gören pozitivist içerikli yaklaşımları faşizmleri açıklaması noktasında eksik bulmuşlardır.

Onlara göre bu gelişmenin nedenlerini tam olarak açıklayabilmek için yukarıda belirttiğimiz kavramlar çerçevesinde bir eleştirinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Frankfurt Okulu aydınları için Rus Devriminin ve Avrupa'da gelişen faşizmlerin açığa çıkardığı şey, işçi sınıfının sermaye sınıfıyla üretimden gelen çelişkinin kültürel alanda da ortaya çıktığıdır. Böylelikle bu günün kapitalizminin çözümlenmesinde sadece ekonomi politiğin yeterli olamayacağı da görünür olmuştur. Sömürünün ve özgürlük yitiminin salt ekonomik alanın iyileştirilmesiyle giderilemeyeceğinin açığa çıkmasıyla Marx'ın bahsettiği anlamda proleterya kurtuluşun öncüsü olma rolünden çıkmıştır.

İşçi sınıfının, insanın ve toplumun özgürleşmesinin öncüsü olmadığı tespiti Frankfurt Okulu temsilcileriyle Ortodoks Marksistler arasındaki en önemli ayrım olmuştur. Herbert Marcuse bu tespiti ve ayrımı en iyi dile getiren düşünürdür. Ona göre işçi sınıfı tek başına baskı ve sömürüyü ortadan kaldıracak özne olmaktan çıkmıştır. Bu görev ancak başka katmanlarla beraber yerine getirilebilecektir.

Sonuç olarak çok genel kavramlarla Frankfurt Okulu için şunları söyleye biliriz, Okul ve temsilcileri insanlar arası eşitliğin ve özgürlüğün sağlanması için salt ekonomik çelişkilerin giderilmesini yeterli bulmamışlardır. İnsanın insanla, toplumla ve doğayla olan çelişkilerinin kaynağı olarak salt nesnel etmenleri değil öznel etmenleri de etkili görmüşlerdir.

Onlar, Ortodoks Marksistlerin gerçekliğin yapısına ilişkin nesnel ve öznel şeklinde hiyerarşik tutumlu ayrımını -bu ayrımında sömürünün merkezi ve düzeltilebileceği odak olma noktasında da nesnel yapıyı işaret etmelerini- kabul etmemişlerdir. Kurtuluşa giden yolda proletaryanın tek öncü güç olma rolünden çıktığını savunmuşlardır. Herbert

Marcuse ise, proletaryanın bu rolünü artık ara katmanlar ile birlikte sürdürebileceğini söyler.

Frankfurt Okulu düşünürleri Marksın metodolojisi olan tarihsel diyalektik materyalizmin başta Engels ve Lenin olmak üzere ve sonrasında Sovyet Marksistlerince de tarihsel olmaktan çıkarılıp bilimleştirilmesi çabalarına karşı çıkmışlardır. Batı Marksistleri ve Frankfurt Okulu aydınları, Marksizm'in bir bilim, özellikle de salt ekonomi politik bir bilim olmasına, içerdiği felsefi olma durumunu yitirmesi noktasında karşı çıkmışlardır.

Onlar, Marx'ı bilimleştirme çabalarının onu kısırlaştırdığını ve taşıdığı ütopya olma durumundan da uzaklaştırdığını ve bu yüzden de teorinin değişim karşısında cevap olamadığı için aşındığını söylemişlerdir. Teoriyi bu durumdan kurtarmak için yapılması gerekenin ise Marx'ın felsefi temellerine geri dönmek olacağını iddia etmişlerdir. Bu savunuyu Batı Marksizm'i içerisinde özellikle Krocsh temsil etmiş ve Frankfurt Okulu temsilcilerini de etkilemiştir.

Frankfurt Okulu düşünürleri, Marx'ın temel belirlemelerine katılmakla beraber teorinin özgün ağırlığının salt nesnel koşullarda kalması ve öznel koşullarında belirleyici olacağına gerekli önemi vermemesi -yani öznel ve nesnel etkenler arasında bir geçirgenliğin olduğu- hususun da Marksist teoriden farklılık göstermişlerdir.

Bunun yanı sıra onlar, eleştiriyi bir yöntem olarak kullanmaları noktasında Marksizm ile paralellik gösterirler. Marx kendisinden önceki tüm felsefeyi ve toplumsal sistemleri eleştiriye tabi tutmuştu ve bu var olanın eleştirisiydi. Frankfurt Okulu temsilcileri ise geliştirdikleri Eleştirel kuramla var olanın eleştirisinin eleştirisini yapmışlardır.

Sovyet Marksizm'inde insanların ihtiyaçlarını gidermesi noktasında çalışmaya bağlı olması, insanın emeğine mahkum olma varlığını sürdürmüştür. zgrlk hala bir zorunluluğa bağlıdır. Böylelikle Rusya gibi geri kalmış bir toplumda birey özgürlüğünün, toplumsal refahla eş tutulması bireye daha ağır iş yükü getirmiştir.

Kapitalist toplumların sanayileşmeye bağlı yakaladığı gelişmişlik düzeyi ise geri kalmış bir sanayiye sahip Sovyet Marksistleri için bir rekabet durumu açığa çıkarmıştır. Bunun anlamı ise tek ülkede sosyalizmin hayatta kala bilmesi, kapitalist refah düzeyini yakalaması ve hatta geçebilmek için her bir bireye ve topluma daha fazla iş yükü olmuştur.

Böylelikle Sovyetler'de birey, hem kendi hem de toplumun ihtiyaçlarını giderebilmek hem de sistemi bu rekabette ayakta tutabilmek için daha fazla çalışmak durumunda kalmıştır. Üretimin, rekabetçi bir anlayışla sürdürülmesi ve toplumsal kalkınmanın gözetilmesi, ekonomik planlamayı beraberinde getirmiş, bu durum üretenlerin üretim sürecinden uzaklaştırıldığı Avangart bir aygıtın doğmasına neden olmuştur. Bu noktadan sonra üretim bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve daha çok kendisi olacak zaman yaratmak adına değil sistemi yaşatmak adına yapılmıştır.

Böylelikle Marx'ın teoride belirttiği, hedeflediği insanal zn, insan tarafından ve insan için gerçek sahiplenilmesinden sapılmıştır. Kapitalist sistemde burjuvanın kazancı için üreten ve sömürülen bireyin, burada toplum ve daha doğru bir tabirle sistem için sömürülmesine devam edilmiştir. Bu durum her iki sistemin paralelliğini göstermek bakımından önemlidir.

Kendi zamanlarında ortaya çıkan tüm bu sonuçları tahlil eden Frankfurt Okulu aydınları, bireyin özgürlüğünü yitirmesinin nedenlerini ve aynı zamanda tekrar

kazanabilmelerinin koşullarını herhangi bir siyasal teorinin içerisinde de kalarak değil, bir çok farklı disiplini bir araya getirerek, yani insanın doğasını bir araştırma konusu edinerek incelemişlerdir.

Kapitalist sistemin kendi bağrında taşıdığı tarihsel çelişkilerin ve işçinin bu süreçte olgunlaşan proleter bilinci ile sürece müdahale edeceği o tarihsel karşılaşma anı gerçekleşmiş ve Rusya'da iktidarı ele geçirebilmiş ve böylelikle de siyasal hedeflerini gerçekleştirmiş sayılsa bile, teorinin taşıdığı doğruları hayata geçirememiştir.

Adorno, Horkheimer ve Marcuse'de Marksizm'in taşıdığı büyük doğrular sebebiyle bu fikriyatın en önemli deneyimi olan Sovyet pratiğine önem vermişlerdir. Sovyet pratiğinin, Teorinin taşıdığı büyük doğruları verememesinin gözlemlenmesinden sonra, içerisinde Frankfurt Okulunun'da bulunduğu Batı Marksistleri hem teoriyi hem de uygulaması olarak Sovyet Marksizm'ini incelemiş ve eleştirmişlerdir. Bu inceleme ve eleştirmenin en somut çalışması da Herbert Marcuse'nin Sovyet Marksizm'i adlı eseri olmuştur.

I. BATI MARKSİZM'İ FARANKFURT OKULU VE HERBERT MARCUSE

I.1. Batı Marksizm'i Kavramının Tarihsel Olgunlaşması

Batı Marksizmi tek başına belirli bir zamanı ya da mekanı yansıtmayan bir terimdir (Anderson, 2004: 21).

Bu gelenek iki kuşağa ayrılabilir. Birinci grup aydınlar, Birinci Dünya Savaşı'nın siyasi yaşantısı içinde, ya da savaş daha bitmeden baş gösteren Rus devriminin etkisi altında yetişmiş olan kimselerdi. Lukacs, Korsch, Gramsci, Herbert Marcuse, Benjamin; Batı Marksizm'i geleneği içindeki ikinci kuşak temsilcileri ise tersine, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olgunlaşmış, siyasi kişiliklerini faşizmin gelişmesi ve ikinci dünya savaşı ile bulan kimselerden meydana geliyordu. Lefebvre, Adorno, Sartre, Althusser (Anderson, 2004: 57).

Batı Marksizmi'ni, 1920'li yılların Avrupa'sında Marks'ı nesnel yasalara bağlı bir okumanın dışında daha felsefi ve politik bir okumaya tabi tutan çabayı kavramlaştırma olarak tanımlayabiliriz. Felsefi ve politik Marksizm olarak Batı Marksizm'i, Rus Devriminin kazanımlarını yasalar biçiminde sistemleştiren Sovyet Marksizm'ine karşı bir okumaydı da denebilir.

Gerçi, Ekim Devrimi Marksist okumalarda yeni bir çığır açmış ve Lenin, teoriyle pratiği birleştiren çalışmasıyla ezilen sınıfları zafere götüren devrimci- düşünür olarak ön plana çıkmıştı (Timur, 2005: 18) fakat Lenin'in teoriye katkıları ondan sonrasındaki Sovyet Marksizm'inin gelişiminde Stalin kültüne yol açması noktasında Batı Marksistlerince yoğun eleştirilere tabi tutulmuştur.

Bu akım felsefi ve politik kökleri itibari ile, sosyalizm, büyük bir tarihsel hareket olan liberalizmin yasal mirasçısıdır. Bu yalnız kronolojik sıra olarak değil, tinsel içerik olarak da böyledir ve Sosyalizmin nihai amacı hiç bir şey, fakat sosyalist hareket her şeydir (Bernstein, 199: 113-142) diyen Alman Sosyal Demokrat teorisyen Eduard Bernstein'a kadar gider.

Batı Marksizm'i, daha sonraki gelişiminde Marksizm'in ekonomi politik ve devlet üzerindeki vurgusunu kültür, felsefe, birey ve sanat üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Onlar, kültür, sınıf bilinci ve öznellik kategorilerine özel dikkat göstererek Marx'ı yeniden okudular. Çünkü Marx'ın yazılarında yer alan 'nesnel' yapıların (emperyalizm veya birikim) analizleri, 'özel' yapıların (meta fetişizmi, yabancılaşma veya ideoloji) analizlerinden daha az ilgilerini çekiyordu (Bottomore, 2005: 67).

Onlar, Marksizm'i (doğanın ve toplumsalın nesnel koşulları içerikli) bilimleştirme çabalarına karşı çıkmışlardır. Marksizm'in bilimsel karakteri üzerinde şiddetle ısrar edenleri Engels'ten Lenin'e ve Buharin'e kısaca Marksizm'i bilimsel bir toplum bilimine indirgeyenleri hep eleştirdiler.

Özellikle eleştiriler Engels'te yoğunlaşıyordu. Bunun nedeni: Marx'ın ölümünden sonra Engels, Marksizm'in resmi türlerinden biri olarak yaygınlık kazanan bir dizi yapıt yayımlamıştı ve bu yapıtlarda diyalektiğin yalnızca hem doğa, hem de toplumda geçerli 'hareketin genel yasalarının bilimi' olduğunu ileri sürüyor olmasıydı. Batı Marksistleri buna karşı çıkıyorlardı ve özellikle Lukacs, Tarih ve Sınıf Bilinci'nde Engels'i, Marx'ı tahrif etmekle eleştiriyordu. Diyalektiğin doğayı kapsayacak biçimde genişletilmesi, tarihe özgü boyutları -öznellik ve bilinç- gölgelemekteydi. Lukacs ise Engels'i Marx'ı yanlış anlamakla suçlayan en ünlü eleştirmendi, ama ilk değildi. Birkaç

İtalyan Hegelcisi (Croce, Gentile) ve Fransız sosyalisti (Charles Andler ve Sorel) Lukacs'dan önce aynı suçlamayı yapmıştı (Bottomore, 2005: 68).

Bir yüzyıl sonra Frankfurt Okulu temsilcileri de benzer eleştiriler de bulunmuşlardır. Adorno, "Engels'in boğuculuğu" (Adorno, Horkheimer, 2013: 23) derken Marx'ı bilimleştirme çabalarını eleştirmektedir.

Sovyet Marksizm'i de, Marksizm'i evrensel bir tarih ve doğa bilimi olarak gören bu teorisyenlerin metinlerinin izinden gidiyordu. Engels'in Doğanın Diyalektiği adlı eserine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nün yazdığı sunuşta Lenin'in Materyalizm ve Ampiryokritisizm eserinin de bu minvalde olduğu ısrarla vurgulanıyordu. Bu düşünürlerin ve eserlerinin aynı amacı güttüğü " Son on yıllar, Engels'in ve Lenin'in, felsefe ile doğa biliminin, filozof ile bilim adamının bir ittifak kurması gereğine ilişkin fikirlerinin doğruluğunu ve önemini göstermiştir" (Engels, 2002:18) şeklindeki ifade ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Korsch ise, Marksizm'in felsefi içeriğini kavrayamamanın, Marksizm'i törpüleme veya yavanlaştırmanın aracı haline getireceğini söyler. Felsefi olmaktan çıkarılan Marksizm teori ve pratik arasındaki gerçek bağlamı da göremez. Çünkü ona göre işçi hareketinin uğradığı başarısızlığın nedeni öznel bilincin nesnel tarihsel durumun gerektirdiği anlayışın gerisinde kalmasındadır. Yapılması gereken Marks'ın öğretisini aktivist biçimiyle yeniden üretmek ve bunu, öğretiyi yayarak işçilerin öznel bilincini nesnel durumun seviyesine yükseltmektir. Çünkü Marx'ın diyalektik bakış açısı gerçekliği kavramak ile değiştirmenin devrimci bir pratik içerisinde denk düştüğü şeklindedir. İşte Marksizm'in felsefi içeriğini dışarıda bırakmak onun diyalektiğini anlayamamak olacaktır (Korsch, 1991: 13-14) demiştir. Oysa Ortodoks Marksistler, politik ekonomi tarafından

bastırılmış olan felsefeyi modası geçmiş varsaydılar; ona göre bu önemli bir yanlış yorumlamaydı (Jacoby, 1999: 192).

Korsch'un teorik çalışmaları Marksist Ortodoks dışındakileri mütemadiyen destekledi. Korsch, Marksizm'i, basitçe bir ekonomi politik değil, ama bir eleştiri ve 'toplumun entelektüel (ideolojik) yapısı' ile felsefi bir yüzleştirmeyi içeren bir eleştiri olarak görüyordu (Jacoby, 1999: 191).

O, Marx'ın belli başlı tüm yapıtlarının 'eleştiri' alt başlığı taşıdığına dikkat çekiyor ve bunun toplumsal gelişimin yeni yasalarının keşfi ile Marksizm'in bitmediğinin eleştirisiyle burjuva bilinci ve kültürüyle düşünsel bir çarpışmanın gerekliliğinin anlaşılabilirliğini söylüyordu. O, proletarya kendini ekonomik ve siyasal eylemlerle sınırlayamaz. Proletarya'nın felsefi eylemini de içeren zihinsel eylemiyle aynı zamanda burjuva bilinç biçimlerine karşı da mücadele vermesi gerekir. Şimdiye kadarki toplumun pratik olarak tümüyle alt üst oluşu ancak o zaman gerçekleşebilir (Korsch, 1991: 16) olacağını söylüyordu.

Bilimsellikte ısrar edenler, Batı Marksistlerine göre, Marx'ın teorisinden genel geçer bir eylem, politik bir eylem yaratabilmek adına pozitivizmle, bir toplumsal teorinin bir doğa bilimine indirgenmesiyle çok yakından ilgilidiler. Oysa daha 1900 yılların başında Georges Sorel: "Ben kaderci ön yargının birçok konuda Sosyalistler tarafından oluşturulan yanlış bilim düşüncesinden ortaya çıktığına inanıyorum. Onlar bilimi, bir taraftan sorunların verilip diğer taraftan çözümünün alınacağı bir makineye benzetirler" (Sorel, 1985: 36) diyerek bilimsellik ilişkisinin de yanlış kurulduğunu söylemişti.

Tüm Batı Marksistleri, Marksizm'in bir kültür ve bilim teorisi gerektirdiğinde anlaşıyorlardı ve bu boyutları vurgulamak üzere Marksizm'i toplumsal ve tarihsel

gerçeklikle sınırladılar. Onların gözünde Marksizm, genel bir bilim değil, bir toplum teorisiydi. Marksizm, aslında bir eleştiriydi. Marksizm'i, ekonomi politiğin ortadan kaldırılmasına veya ekonominin egemenliğinden kurtulmaya adanmış bir sistem olarak görüyorlardı. Çünkü Ekonomi politik kategorilerinin kendisi, Marksizm'in yıkmaya çalıştığı bir ekonomik egemenliği ifade ediyordu (Bottomore, 2005: 67).

Batı Marksistlerinin (tam olarak bu şekilde söylemeseler de) yapmaya çalıştıkları şey; esasen politik eyleme ve bu eylemin problemlerine yönelen Marksizm ile - ki bu Marx'ın eserlerinden bu eyleme yararlı olabilecek, ona yardım edip açıklayabilecek şeyi almıştır yalnızca- Marx ayrımıdır. Bu ayrım felsefi olan ve olmayan ayrımıdır aynı zaman da. Marx'ın metinleri de bu ayrımı destekler şekilde şemalaştırılabilir. İlk olarak 1845'e kadar ki gençlik yazıları bunlardandır. İkinci olarak, tarihsel-politik metinler. Üçüncü olarak da iktisadi metinlerdir.

Tarihsel-politik metinler tam da Marksizm'i doğurmuş metinlerdir. Bu metinler de temel bir rol oynamış kavramlar, üretici güçler, üretim ilişkileri, çelişki, sınıflar, devrim, diyalektik gibi kavramlardır. Bunlar Marksizm'in temel kavramlarıdır ve kurucu bir iktidar anlamı taşımaktadırlar (Henry, 2011: 11, 28). Bu kavramlarla hareket eden Marksizmler teoriyi iktidarı ele geçirebilmenin bir aracına dönüştürmüşlerdir. Bu durum iktidarların ele geçirilememesi veya geçirilse bile (Sovyet devrimi) vaat edileni verememesi teoride felsefi olanın daha ön plana çıkması yönünde yapılan eleştirileri güçlendirmiştir.

Batı Marksistleri, Marksizm'in felsefenin ölümü demek olduğuna inanmıyorlardı. Onlara göre Marksizm, felsefenin hakikatlerini, onların gerçekliğe devrimci dönüşümlerine kadar koruyordu. Fakat bu nesnel koşulları özgürlük lehine dönüştürecek ve de değiştirecek olan proletarya özgürlük için yeterli bilinçten yoksundu.

Bolshevizm as Moral Problem (1918) (Ahlaki Bir Problem Olarak Bolşevizm) adlı eserinde Lukacs, 'nesnel ilişkilerin' özgürlüğü garanti etmediğini iddia etti. Sınıf mücadelesi, proletaryanın bir zaferi ile sonuçlanabilirdi. Sosyolojisinin bir toplumsal değişim belirtmesine rağmen, bununla beraber bu değişim henüz özgürlüğü telaffuz etmedi. Özgürlük, sınıf ilişkilerinin bir dönüşümünü önceden farz etti ama bu onunla karıştırılamazdı. Özgürlüğü garanti etmek için öznel bir unsur nesnel ilişkileri bütünlemelidir. Özgürlüğün farkına varma 'iradesi', Bu 'irade' olmaksızın özgürleştirici olarak proletarya düşünülemezdi (Jacoby, 1999: 176-177). O halde farkındalık olarak öznel durumun yaratılması felsefeyle mümkündür.

Felsefenin bu temel rolünü ise Marx, Batı Marksistlerinin çok sevdiği bir metinde ("Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş") ana hatlarıyla ortaya koyuyordu (Bottomore, 2005: 67).

Bu rolü Marx "Felsefenin proletaryada kendi ön deksel silahlarını bulması gibi, proletarya da felsefede kendi anlksal (zihinsel) silahlarını buluyor" (Marx, 2009:208) şeklinde ortaya koymuştur. Tarihsel gelişim yasalarının keşfiyle Ortodoks Marksist'lerin felsefenin bitmiş olacağına yönelik düşüncelerinin yanlışlığını yine Batı Marksistleri: "Bu kurtuluşun başını felsefe, kalbini, proletarya oluşturuyor. Felsefe, proletarya ortadan kalkmadan kendinin gerçekleştiriyor, proletarya felsefe gerçekleşmeden kendini ortadan kaldıramıyor" (Marx, 2009: 209) genç Marx'a ait bu sözlere referansla temellendirmeye çalışmışlardır.

Marx'ın felsefe çalışmaları, eleştirici felsefeden felsefenin eleştirilmesine, buradan da felsefenin sosyal eleştirilmesine geçiş (Lefebvre, ?: 136) şeklindedir. Onun: " Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar; oysa sorun onu

değiştirmektedir" (Marx,Engels, 2008: 28) şeklindeki sözleri Ortodoks Marksistlerce felsefenin sonu olarak ve felsefeden tamamıyla bir çıkış olarak okundu. Oysa Batı Marksistleri bu sözden, felsefeden bir çıkışı değil, Feuerbach'ın, Alman idealizminin felsefi hakikatlerini kendi bakışında bütünleştirememesi, düşünce ve felsefenin eleştirel rolünü kavramsallaştıramadığı için de materyalizminin, mistik kalmasına yönelik bir eleştiri olarak değerlendiriyorlardı.

Çünkü Marx, felsefeyi gerçekleştirmeden onun ortadan kaldırılamayacağını (Marx, 2009: 199) da söylemiştir. Ve bir yüzyıl sonra Adorno, Olumsuz Diyalektik' in ilk cümlesinde Marx'ın Feuerbach eleştirisinin felsefeyi haklı kıldığını ima edecek şekilde: "Zamanını doldurmuş gibi gözükken felsefe yaşamaya devam etmektedir. Çünkü onu gerçekleştiren an kaçmıştır" demiştir (Bottomore, 2005: 67-68).

Teori ve pratiğe yönelik eleştirilerin bir yerde kaynağı sayılan Sovyet Marksizmi ise kendini bir doğa diyalektiğine bağlamıştı, oysa eleştirilerin temelinde bu bağlanmışlığa itirazlar yatmaktaydı. Bu eleştirilerin kaynağı olarak Batı Marksistleri ise böylesi bir eşleştirmenin yanlışlığını gösterip Marksizm'i bilimselleştirme çabalarının önüne geçmek istiyorlardı. Çünkü diyebiliriz ki onların gözünde Marksizm bir felsefe olarak kalabildiği ölçüde gerçekleşebilir bir ütopya olarak da kalabilirdi.

Onlara göre fiziksel ve kimyasal meseleler diyalektik değildi ve üstelik doğanın diyalektiği dikkatleri Marksizm'in kendi alanından, yani toplumun kültürel ve tarihsel yapısından başka yere kaydırıyordu. Batı Marksistlerinin gerçekte projesi, burjuva kültürünün düşünsel ve maddi güçleri ile hesaplaşmaktı. Burjuva kültürünü açıklamak ve yıkmak için, kendi yapıtlarının başlıklarından düzenli olarak görünen yanlış bilinç, söyleşme ve kültürel hegemonya kavramlarını ele aldılar (Bottomore, 2005: 68).

Batı Marksistleri, edebiyat, müzik ve sanatta kapsayan bir çok kültürel incelemeler yaptılar. Ayrıca popüler kitle ve ticari kültürü giderek daha çok incelemek zorunda kaldılar. Çünkü onlara göre burjuva toplumunu emek süreci kadar -belki daha da fazlasıyla- kitle kültürü oluşturmuştu. Bunların bazıları, özellikle Frankfurt Okulu benzer nedenlerle psiko-analitik teoriye yönelmişlerdi (Bottomore, 2005: 69).

Batı Marksistlerinin temel özelliği, taktiksel alanda anti-bürokratik bir itici gücün, onların hepsini kuşatmasıdır. Lukacs, Gramsci ve Luxemburg parlamento stratejileri (ya da saldırı teorisi) değerlendirmeleriyle ilişkilendirilmişlerdi; daha çok onlar, birbirlerine proletaryanın özerkliğini yada bağımsızlığını tehdit eden bir bürokratlaşmayı reddedişlerinde yaklaştılar (Jacoby, 1999: 180) diyebiliriz.

1920'lerin ortalarında hikaye kesintiye uğrar ve ayrı parçalar ve bölümlere ayrılır. Bir dünya fenomeni olarak Stalinizm, faşizmin ilk saldırısı, ikinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş, ortodoks olmayan Marksistleri baskı altında tutmak veya korkutarak sessizliğe mahkum etmek için yetti de arttı bile (Jacoby, 1999:215).

Ancak Batı Marksizmi buharlaşmadı. Sovyet ve Ortodoks Marksizmi'ne karşı, nihayet -başarısız olsa da- olabilir bir alternatif ile birleşen, İtalya, Fransa, Almanya ve başka yerlerdeki grup ve grupçuklar, gelenekler, akımlar direndi. Batı Marksistleri başka hiçbir yerde -Frankfurt Okulu ya da Pannekoek ve Gorter, ya da Merleau-Ponty ve Sartre- Marksizm'in ana akımına katılmadı (Jacoby, 1999:216).

1.2. Batı Marksizmi İçerisinde Frankfurt Okulu

İnsanlık tarihi egemenlerle onlara karşı mücadele veren ezilenlerin tarihidir bu tarihin nesnel dinamiği ise Marx tarafından teorileştirilip görünür kılınmıştır. O, bu nesnel dinamiği üretim ilişkilerine dayandırır. Özgürlüğünü yitirmiş insanlığın, ücretli emek ve

sermaye çelişkisinin, sınıfsal çelişkilerin sürekli keskinleşmesi ve kapitalizmin ortadan kalkmasıyla, ekonomik sömürünün ekonomiden özgürlüğe dönüşmesiyle (Behrens, 2011: 39) özgürlüğünü elde edebileceğini söylemiştir.

Böylelikle Hegel'e kadar düşünürlerin gerçekleştireceğini vaat ettiği özgür, hümanist ideallere dayalı toplumsal düzen Marx tarafından nesnel gerçekliklere bağlanarak olabilirliği komünist topluma taşınmıştır. Fakat Frankfurt Okulu aydınları, bu tarihsel insanlık idealini, ne burjuva kitle demokrasileri, ne Marksist teorinin pratiğe yansımaları olarak Sovyet sosyalizmi ve ne de her türlü insanlık suçuna bulaşmış faşist ideolojilerin gerçekleştiremediklerini söylemişlerdir. Onlara göre, ister demokratik ister Sosyalist ya da Faşist olsun tüm sistemler bir yerde bir birine benzeşiyordu ve bu da; bireyin otokontrolünü talep eden bir iktidarın totallığı (Behrens, 2011: 39) şeklindeydi.

Onlara göre tarihsel insanlık idealinin gerçekleşmemesinin nedenleri Marx'ın belirlediği ekonomik alanın ötesindedir. Bu gerçekleşmemede Marx'ın öngördüğü ekonomiosyonlu sömürü, Frankfurt Okulu aydınlarınca İleri Endüstri Toplumun da, insanın insana baskı etmesine evirilerek sürmüştür.

Fakat gerek Marx'a, gerek ise Frankfurt Okulu'na kadar da insanlar bir kısım insanların ötekilere tabi olmasına son verecek teorik ve pratik arayışlar içerisinde olmuşlardır.

Felsefe de bu arayışta, dünyayı yorumlamanın çeşitliliğini sağlamıştır. Yitirdiği eşitliği ve özgürlüğü elde edebileceği tarihsel insanlık idealine ilişkin formülasyonlar geliştirmiştir.

Marx'tan ve Frankfurt Okulu düşünürlerden çok öncesi için insanın özgürlük yitimi üzerine çalışmalardan birinden bahsedecek olursak eğer bu yönlü çalışmaların

köklerinden sayılabilecek eser Etienne De La Boetie ait Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev adlı yapıtıdır.

O, Eserinde, Tiranın iktidarından yola çıkarak, 'Bir' olana çok olanın biat etmesinin nedenlerini sorgular. Boetie: "Benim burada üzerinde durmak istediğim sorun bu kadar insanın, bu kadar köy, kent ve bu kadar ulusun nasıl olup da, erkini, yalnızca onların kendisine verdikleri güçten alan tek bir tirana katlanabilmeleridir. Eğer tirana katlanma arzuları olmasaydı, tiranın onlara zarar veren erki olmayacaktı; eğer ona karşı koymak yerine, onun verdiği acıyı sevmemiş olsalardı, tiranın onlara en ufak bir kötülük yapma olanağı olmayacaktı " (Boetie, 1987: 18) bu pasajında o, insanın özgürlük yitimine gerekçeler arar. Bu gerekçede tiranın verdiği acıyı sevmektir. Böylesi bir gerekçelendirme ise insanın baskıya ve sömürüye sessiz kalmasının nedenlerini sosyolojik nedenlerden çok psikolojik nedenlerle temellendirmek demek oluyor. Frankfurt Okulunun psikolojiye olan ilgisi Okulun, Boetie'nin boyun eğmekle ilgili temellendirmeleriyle paralellik gösterdiğini gösterir.

İnsanın kulluk etmesine son vermesi gerektiğini: "Halklardır kendilerini teslim edenler, daha doğrusu kendilerini ezdirenler; çünkü kulluk etmeye son verdikleri an üstlerindeki bu yükten de kurtulmuş olacaklardır" (Boetie, 1987: 22) şeklin de söylerken Marx'ın, özgürlüğün tekrardan kazanılacağı bir dünya için mücadeleye çağırdığı ve bu kavgada zincirlerinden başka kaybedeceği bir şeyinin olmadığı, oysa kazanacakları bir dünya olacağını söylediği proletarya ya giden yolu döşemiştir diyebiliriz.

Yine Boetie'nin kendi kendini kulluklaştıran, kendi boğazını kesen, özgürlük ve kulluk seçeneği karşısında bağımsızlığını terk edip boyunduruğu kabul etmiş ve bu kötü duruma razı olmak şöyle dursun onu arzulamış insanının (Boetie, 1987: 22) gönüllü kul

olmaya razı gelmiş olmasını, bir kaç yüzyıl sonra Adorno sahteliği görüp boyun eğme olasılığı (Adorno, 2011: 23) olarak ve aynı zamanda Aydınlanmanın Diyalektiği yapıtında: "Tahakkümün düşüncenin içine kadar, akla kadar uzandığı" (Behrens, 2011: 39) şeklinde ki tespitiyle bu durumun nedenlerini araştırmayı sürdürmüştür.

Frankfurt Okulu yada Eleştirel Kuram diye bilinen gelenek kurumsal olarak 3 Şubat 1923'te Frankfurt Üniversitesine bağlı olarak Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü olarak kuruldu. Aslında da bu enstitü Almanya'da 1921'lerin başlarından beri sol radikal çevrelerin ortaya koydukları akademik kurumlaşma çabalarının bir sonucuydu (Dellaloğlu, 2007: 15).

Franfurt Okul'u, etkisi, üretkenliği ve orijinalliğiyle, içinde Max Horkheimer, T.W. Adorno ve Herbert Marcuse'yi barındırır. Okul, M. Horkheimer'in bir seri orijinal özgür düşünürü bir araya getirdiği, Frankfurt'taki Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'ne gönderme yapar. Enstitü, bağımsız bir Marksizm'e bir biçimde önyak olacak şekilde biçimlendirilmişti (Jacoby, 1999: 225-226).

Frankfurt Okulu bir yandan ileri kapitalist toplumlarla ilişkili olarak, Marksist kuramın farklı, ön belirleyici bir biçimde felsefi ve Hegel'ci yeniden yorumlamalarıyla, diğer yandan Sovyetler Birliği'ndeki devlet ve toplumun gelişmesinin artan eleştirel bir değerlendirimi ile belirlenen ve Batı Marksizmi olarak bilinen ve 1960'lardan itibaren Yeni Sol olarak ortaya çıkan geniş bir düşünce hareketinin bir kısmını oluşturmaktaydı (Dellaloğlu, 2007: 19).

Frankfurt okulunun kurulduğu ilk dönemlerdeki amacı, disiplinler arası incelemeler ile birlikte, işçi hareketi üzerine toplumsal ve tarihsel araştırmalar yapmaktı. Dolayısı ile Frankfurt Okulu Marx'ın düşüncelerini gözden geçirmeyi, yeniden

yorumlamayı ve kendilerini kapitalizm eleştirisine adanmış muhalif Marksistleri bir araya toplamayı amaçlıyordu. Çünkü özellikle I. Dünya savaşı sonrasında Batı Avrupa'da işçi sınıfı hareketlerinin başarısızlığa uğraması Marx'ın ihmal ettiği toplumsal koşulları yeniden ele alma ve açıklama ihtiyacını doğurmuştu (Bağce, 2006: 7-8).

Adorno ileri Batı toplumlarının Marx'ın çözümlediği kapitalist üretim ilişkileriyle kurulmuş olduğundan asla kuşku duymamıştı ve özellikle de Marx'ın meta fetişizmi ile kullanım değerinin değişim değeri baskı altına alındığı konusundaki görüşlerine de tümüyle katılmıştı. Fakat eleştiri noktası olarak modern toplumların ussallaştırılması tasarısının tamamlanmış olmaktan uzak olduğuna ve dolayısıyla içgüdüsel olarak ilerici toplumsal oluşumların gelişmeci kesimleri de içinde olmak üzere Marx'ın tarih kuramının da egemen kapitalist üretimininkine benzer ussallaştırma yapıları talep ettiğine inanıyordu (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2008: 19).

Horkheimer'da Marksizm'in determinist anlayışına karşı çıkıyor ve Sosyalizm'in evrimci yorumunu eleştiriyordu. Kapitalizmin yasaları, Sosyalizmi yada özgürlüğü garanti etmez (Jacoby, 1999: 233) diyordu.

Frankfurt Okulunun 1930'a kadarki ilk yıllarında, daha çok, burjuva toplumunun sosyo-ekonomik alt-yapısı üzerinde durduğu, 1930'dan sonraki yıllarda ise Enstitünün her şeyden çok kültürel üst yapı üzerinde çalışmalar yaptığı görülmekteydi (Jay, 2005:44). Özellikle Horkheimer, Adorno, ve Herbert Marcuse gibi üyeler, yaşamları boyunca çok farklı alanlarda düşünce üretmişler, üstelik bunlar arasında belirgin bir bütünlüğü sürekli korumuşlardı. (Dellaloğlu, 2007: 23-27).

Okul, kültürel üst yapı unsurlarını farklı disiplinleri bir araya getirerek incelemiştir. Farklı disiplinlerin bir araya getirilmesi kuruluştan beri izlenen bir yöntemdir.

Felsefe, toplumbilim, psikoloji ve kültürel eleştiri içerisinde ve bunların sınırlarını aşan yazıları ile özellikle Adorno'nun ilgi alanı şaşırtıcı nitelikte genişti (Bottomore, 2005: 14). Horkheimer'da disiplinler arası bir tutum benimsiyordu, toplumu, aydınlanma, eleştiri, psikoloji, sanat ve diğer toplumsal olguları, felsefi düşünce bağlamında ele alıyordu (Veysal, 2009: 220).

Okulun üyeleri, insanın ve toplumun özgürleşme sorununun salt nesnel süreçlerle artık açıklanamayacağı söylüyorlardı. Ve bu sorunların asıl üretildiği alanın ise ileri işleyim toplumlarında, Marksizm'in ihmal ettiği öznel alanlardan kaynaklandığı kanaatindeydiler. Bu alanda Frankfurt Okulun'da: "Kapitalizm ve cinsel özgürlük konuları üzerinde özellikle duruldu" (Bağce, 2006: 8)

Wilhelm Reich, toplumsal psikoloji üzerinde durarak, cinsel özgürleşim temasını derinleştirdi; Erich Fromm ise, sosyalist bir hümanizmin açılımını yaptı. Kurt Lewin, grup dinamikleri ve toplumsal eylem kuramının, Adolp Löwe ise, çalışmaları ile politik ekonominin gelişmesine katkı sağladı. Leo Lowenthal, edebiyat sosyolojisi alanındaki çalışmaları ile enstitünün ilk günlerinden itibaren yer aldı (Bağce, 2006: 8).

Benjamin ve Adorno ise edebiyat, sanat ve kitle kültürü çalışmaları ile dikkat çekmişler ve 1960'larla birlikte bu alanlara yönelik ilginin artmasında önemli rol oynamışlardır. 1936'da enstitüye katılan Franz Neuman özellikle enstitünün faşizm ve Alman nasyonal sosyalizm çözümlemesinin ve eleştirisinin gelişmesinde belirleyici olmuştu (Bağce, 2006: 13).

Faşizm ise her zaman Okulun temsilcileri için temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Okul, o dönemdeki Ortodoks Marksizm'den farklı olarak faşizmi hiçbir zaman kapitalizmin ekonomi politik işleyişinin doğal bir sonucu olarak tanımlamayı yeterli

görmemiş ve sürekli olarak faşizmin öznel yani ideolojik ve kültürel boyutu ile ilgilenmişti.

Onlara göre, Almanya'da Hitlerin iktidara gelişi, kapitalizmin tekelci aşamasının zorunlu bir sonucu olarak açıklanamazdı. Bu yaklaşım çok kaba ve yukardan bakan bir açıklamaydı. Oysaki Frankfurt Okulu düşünürleri otoriterliğin aşağıdan yukarıya doğru nasıl geliştiğini anlamakta daha istekliydi. Çünkü onlara göre diyebiliriz ki hem tek tek bireyler olarak hem de toplumsal olarak insanlar otoriter yan kişiliğin ve ilişkilerin sağlayıcısıydı. Bu yüzden okul Sigmund Freud ve Erich Fromm gibi psikanalistlerle otoriteyi doğuran psiko-sosyal nedenler üzerinde durmuşlardır. Faşizm sadece ekonomik yâda politik bir sorun değildi, aynı zamanda bireysel ve ruhsal bir sorundu. Zaten okul düşünürlerinin 1930'lardan itibaren adı geçen psikanalistlerle yoğun olarak ilgilenmelerinin temel nedeni de buydu. Toplumsal eleştiride bu alan ile yoğun ilgilenim öncelikle faşizm analizlerinde ortaya çıkmaya başlamıştı (Dellaloğlu, 2007:118).

Faşizm üzerine çalışmalarıyla diyebiliriz ki, Frankfurt okulu düşünürleri, özgürlük ve özgürleşimle bağlantısında, 'otorite ve aile', 'otorite ve devlet', 'otorite ve kişilik' üzerine çalışarak, bu kavram çiftlerinin toplum ve bireyle ilgisinde etki, neden ve kökenlerini ele almışlardır (Veysal, 2005:102).

Gerek Kapitalist toplumlarda gerekse Sosyalist toplumlarda ya da her iki toplumu da tanımlayabilecek bir başlık olarak İleri Endüstriyel Toplumlarda, Frankfurt Okulu şemsiyesi altında bir araya gelmiş aydınlar insanın özgürlüğünü yitirmesine sebep olan baskı araçlarının yaratılmasında da bilimin, toplumsal teorilerin, siyasal sistemlerin ve birey rolünün ne olduğu üzerinde durmuşlardı.

Frankfurt Okulu açısından Rus devriminin önemi ve açığa çıkardığı şey ise insan ihtiyaçlarını gidermesi konusunda üretim araçlarının ve güçlerinin pozisyonunda yapılacak bir değişikliğin insanın özgürleşmesine yetmeyeceğidir. "Fakat biz şimdi biliyoruz ki, ne bu güçlerin ussal kullanımı ne de bunların doğrudan üreticiler (işçiler) tarafından müşterek kontrolü tek başına baskı ve sömürüyü ortadan kaldıramadı" (Marcuse, 2000:14) diyerek, Herbert Marcuse baskı ve sömürüyü üreten etmenlerin ekonomi dışı kaynaklar olabileceğini işaret etmiştir. Ekonomi dışı çelişkilerin ise yanlısalar alanında gerçekleştirildiğini söyler.

Ekonomi ve ekonomi dışı alanda çelişkilerin yaratılabiliyor olmasını okul, çağdaş toplum yapısının kapitalist üretim refleksinin belirlenimi altında olmasıyla açıklamaya çalışır. Bu toplum, değişim değerleri alış verişini temel alan bir meta toplumdur. Burada, ürünler insan istek ve gereksinimlerini karşılamak için değil, değer ve karı gerçekleştirmek için üretilirler ve ürünlerin meta olma niteliği sadece değişimleriyle değil, soyut düzeyde değişimleriyle belirlenir. Frankfurt Okulu temsilcileri kapitalizmin uyumlu bir toplumsal bütün olmadığını söylerler. Çünkü kapitalizm, hem metaların üretimi hem de yanlısalar alanının da çelişkilerle temellenir ve işçi kitlesinin üretim araçlarından kopması sermaye sınıfıyla arasında doğrudan bir çelişki oluşturur. Bu çelişkiler ekonomik alanın dışında kültürel alanda da yaratılır. Böylelikle bugünün kapitalizminin çözümlenmesinde sadece ekonomi politiğin yeterli olamayacağı (Dellaloğlu, 2007: 45-47) gösterilmeye çalışılır.

Okul temsilcilerinin en belirleyici özelliklerinden biri de, artık işçi sınıfının, insanın ve toplumun özgürleşmesinin öncüsü olmadığı (Veysal, 2005: 104) ortak fikrini taşıyor olmalarıdır . Aynı zamanda, sosyalist devrimin Rusya dışında yayılmaması, Rusya

içinde de bozulmasının nedenleri ve sonuçları da, bu dönemin bütün teorik geleneğinin ortak temeliydi diyebiliriz

Proletaryanın, teorinin ön gördüğü özgür birey ve toplumun gerçekleşeceği komünist düzene götürmede yitirdiği öncü rolünün açığa çıkması, bu aydınlar için teorinin siyasal hedefleri konusunda bir geri çekilmeyi, belki de bir tür yenilme durumunu beraberinde getirdiğini ve bu sebeple içinde Frankfurt Okulu da olmak üzere Batı Marksizm'inin bir bütün olarak taşıdığı gizil özelliğinin bir tür yenilginin ürünü olduğunu söyleyebiliriz (Anderson, 2004:77).

Ana soru ve sorun şuydu teorinin öngördüğü devrim neden gelişmiş sanayi ülkelerinde gerçekleşmiyordu ve gelişmiş sanayi toplumlarında -işçinin en fazla proletaryalaştığı bu toplumlarda- o tarihsel karşılaşma anında -bu karşılaşma anı kapitalistlerin gerek kendi ülkelerinde gerekse birbirleriyle olan çatışmalarından kaynaklı buhranı içerir-, işçi sınıfı devrimi neden yapamıyordu. Aynı zamanda, Sovyetler arkasında durdukları büyük doğruları -ki bu doğrular Marx ve Engels'in teorilerinde insansal olanın insanca yaşanması içerikliydi-, pratikte neden hayata geçir(il)emiyordu. İşte Frankfurt Okulunun temsil ettiği teorik geleneğin cevap aradığı sorular bunlardı diyebiliriz.

Horkheimer, Rusya da bu bozulmanın nedenini irdelerken Rusların büyük bir doğrunun arkasında durduklarını ama bu doğruyu hayata geçirmek adına izlenen pratiğin yanlış olduğunu söylemiştir. O, "Rus Devrimi'nin bu hale gelmesi batının kabahati" (Adorno,Horkheimer, 2013;28) derken Ruslar açısından izlenen yanlış (belki de zorunlu) pratiğin kaynağı olarak batı proletaryasının güçsüzlüğüne -devrimin öznesi olmaktan çıkmasına- işaret eder.

Sosyalizm başlangıçtaki hedeflerinden sapmaya devam etmiştir (Marcuse, 2000: 9). diyen Herbert Marcuse ise, Sovyetlerin arkasında durduğu büyük doğrudan sapmasını, Kapitalizmin ekonomik ve askeri üstünlüğü karşısında, onunla rekabetçi bir tutum içerisine girmesine bağlamıştır ve bu tutumun bir sonucu olarak uygulanan baskıcı bürokrasiye dikkat çekmiştir.

Sovyetlerin izlediği pratikle arkasında duramadığı, büyük doğrunun ne olduğunu ise: " İnsanal özün insan tarafından ve insan için gerçek sahiplenilmesi; öyleyse kendi için insanın toplumsal, yani insanal insan olarak bütünsel dönüşü, bilinçli ve daha önceki gelişmenin tüm zenginliğini koruyarak yapılmış bulunan dönüş olarak ve eksiksiz doğalcılık olarak insancılık, eksiksiz insancılık olarak doğalcılık; insan ile doğa, insan ile öz, nesneleşme ile kendinin olumlanması, özgürlük ile zorunluluk birey ile cins arasındaki savaşımın gerçek çözümü ve tarihin çözülmüş bilmecesi olarak komünizmdir" (Marx, 2005: 171-172) şeklinde Marx, teoride tanımlamıştı.

İçeriği, Marx tarafından bu şekilde tanımlanan teorinin büyük doğrusu, Sovyet Marksizmi'nce -teoride- sahiplenilmiş fakat uygulamada teoriyi gerçekleştirecek pratikten uzak düşülmüştü. Sovyet Marksizm'inin bu tutumu çalışmanın ileri bölümlerinde gösterileceği üzere, Herbert Marcuse için Sovyetlerde teorinin propagandaya dönüştürüldüğünün göstergesi olacaktır.

Herbert Marcuse Sovyet Devrimi'ndeki bozulmaların hem kaynağını hem de Okulun Sovyet deneyiminden uzaklığının kuramsal nedenlerini şöyle ortaya koymuştur: "Sosyalizmin gitgide artan bir biçimde, Marks'ın kendisinin (hiç değilse genç Marks'ın) öngördüğü gibi şimdiye kadarki toplumların hepsinde nitelikçe farklı bir topluma geçiş ile ilgilenmek yerine, üretim güçlerinin daha akılcı ve daha geniş ölçülerde gelişmesi ile;

emeğin verimliliğinin daha yüksek düzeylere getirilmesi ile; ürünlerin daha akılcı biçimde üleştirilmesi ile ilgilenmektedir. Sosyalist toplumda servetin ve değerın ölçüm biriminin emek olmaması, insanların yaşamlarını hep yaptıkları gibi yabancılaşma içinde yaşamamaları gerekirdi. Sovyet Marksizm'in de bu nokta göz ardı edilmiştir; sonuçta ilerlemiş kapitalizm ile reel sosyalizm denen şey arasında ürküntü verecek bir imge sürekliliği olmuştur" (Dellaloğlu, 2007: 50-51). Görüldüğü üzere burada Herbert Marcuse devrimin savunduğu büyük doğrudaki kalmanın genç Marx'ın eserlerinde dile getirdiği niteliksel olarak farklı bir topluma geçme ütopyasına bağlı kalmakla olabileceğini söyler.

Rusya'daki devrimin bozulması nedenleri üzerindeki tartışma ne şekilde sürmüş olursa olsun gerçek olan 20.yy başlarında iki dünya savaşının paranteze aldığı insanlığın düştüğü umutsuzluktan çıkış için bilim, felsefe ve düşün insanların büyük bir çaba içerisinde olmasıydı.

Bu çabanın en çok referans ettiği teori ise topluma ve insanlığa vaat etikleriyle Marksist teoriydi. Marksizm'in insanlık için özgürlük umudu içeren söylemi, Sovyet Devrimi'nin bu söylemi haklı çıkaramaması ve özellikle Avrupa'da Marx'ın deyişiyle, burjuvazinin mezar kazıcısı proletarya'nın (Marx, Engels, 2008: 32) devrim yapma gücünü yitirmesi ve hatta karşı devrim saflarında yer alması Marksist teorinin, teori ve pratik ilişkisi içerisinde farklı perspektiflerle değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir.

Bu farklı değerlendirmeleri ve arayışları ise Herbert Marcuse: "Vietnam'da, Küba'da, Çin'de, sosyalizmin bürokratik yönetiminden kaçınan bir devrim savunulmakta ve onun için mücadele verilmektedir. Var olan toplumlardan nitelik bakımından farklı bir sosyalist toplumun ortaya çıkma olasılıklarını yeniden gözden geçirme, sosyalizm ve önkoşullarını yeniden tanımlama" Marcuse, 2013: 9-10) şeklinde dile getirmişti.

Rus devriminin yalnızlaşması, Avrupa işçi sınıfının içinde bulunduğu durum, kapitalizmin yaşadığı krizlerden faşizmle çıkması aynı zaman da teknik boyutla hız kazandırdığı üretim de ki artış ve beraberinde sağladığı refah düzeyi, Marksist teorinin toplumsal hedeflerini gerçekleştiremediğini ve bir şekliyle de yenildiğinin göstergesi olarak görülmüştü. Bu durum Marksist önermelerin teori ve pratik ilişkisi çerçevesinde eleştiriye tabi tutulmasını beraberinde getirdi. İşte Batı Marksizmi ve onun içerisinde önemli bir yeri olan Frankfurt Okulu bu eleştirel tutumun, çabanın sonucudur diyebiliriz.

Aynı zaman da bu durum Batı Marksizmi'nin belli başlı eserlerinin hepsinin de siyasi yalnızlık ve umutsuzluk ortamlarında yazılmış olmasını da beraberinde getirmiştir. Lukacs'ın (Tarih ve Sınıf Bilinci) Viyana'da sürgünde yazılmıştır. Gramsci'nin Defterleri İtalyan işçi sınıfı hareketinin faşizm zaferiyle kesin biçimde ezilmesinden sonra Bari yakınlarındaki bir hapisanede yazılmıştır. Adorno'nun Minima Moralia'sı Batı Almanya'da AKP'nin (Alman Komünist Partisi) resmen kapatılması yoluna başvurulduğu yıl, Herbert Marcuse'nin Aşk ve Uygarlık'ı da Amerika'daki McCarthycilik çılgınlığı sırasında. Fransa'da Sartre'ın Diyalektik Aklın Eleştirisi Cezayir savaşının en kızgın anında Fransız işçi sınıfı kitlesinin eylem gücünü yitirip uyuşuk hale geldiği, bir dönemde yayımlanmıştır. Yine Althusser de ilk ve en özgün incelemelerini bu yıllarda yazmaya başlamıştı (Anderson, 2004: 77).

İçin de bulunduğu siyasal yenilmişlik ve yalnızlıkla birlikte Frankfurt okulunun temel özellikleri, proletaryanın artık iktidara gelme gücünden yoksun oluşunu belirlemesi, eleştiri kuramını bir araştırma paradigması olarak kullanması ve disiplinler arası bir çalışma içinde olmasıdır. Onlar; insanın içinde bulunduğu ilişki ve sorunları, bireyin değersizleşmesi ve özgürleşmesi bağlamında eleştirel bir tarzda ele almışlardır (Veysal, 2005:102) diyebiliriz.

Frankfurt Okulu geleneği aynı zamanda bir akıl eleştirisidir. İleri Endüstriyel çağda bireyin sömürülmesinin de özgürlüğünü yitirmesinde ve de aynı zamanda ihtiyaçlarını belirlemede ve beraberinde de bu ihtiyaçları gidermesinin üretim sürecinin ve araçlarının tahakkümüne tabii kalmasının yalnızca sınıfsal çelişkilerle açıklanamayacağını aynı zamanda ve temelde bir akıl eleştirisi yapılması gerektiği düşüncesindeydiler (Dellaloğlu, 2007: 29).

Bu akıl eleştirisi özünde Aydınlanma'ya yönelik bir eleştiridir. Aydınlanma çıkış olarak ilerici bir düşünce hareketiyken daha sonra Okulun temsilcilerine göre karşıtına dönüşerek insan özgürlüğünün gelişiminde engel olmuştur. Diyebiliriz ki Aydınlanma, çıkış olarak insanın dine, metafiziğe, batıl inançlara kısaca tüm us dışı süreçlere karşı akli araç olarak kullandığı ve onun sayesinde, kendi kendisinin efendisi olmayı başardığı, yaşadığı dünyayı kendisi için korkulur bir yer olmaktan çıkardığı düşünce hareketiydi ve aynı zamanda, karşılaştığı sorunlar karşısında, aklın dışında hiçbir referans kabul etmezlikle, geçmişten ve eskiden kopmayı temsil eden bir düşünce refleksi idi.

Aydınlanma, aklın öncülüğünde ilerleyen insanlığa gelecek için hem bolluğu, hem özgürlüğü, hem de mutluluğu vadediyordu. Fakat bu vadelerin hiç biri gerçekleşmemiştir. Çünkü insanlık için bu dönemde yoksulluk, esaret ve acı devam etmiştir.

Frankfurt Okulu temsilcilerince Aydınlanmanın savunduğu bu akıl, onu savaştığı şeye yani mit'e dönüştürmüş böylelikle sonunu getirmiştir. Frankfurt Okulu temsilcileri bu sürecin, bilimsel ve teknik ilerlemeler yoluyla doğadan ve her türlü batıl inançtan özgürleştirmesine karşın, insanın yaratıp kullandığı tekniğin insanın kendisini bir

amaç varlığı olmaktan çıkardığını ve bu nesneleştirme etkinliğinin, kendi karşıtı doğurduğunu, böylelikle insanın kendi öz niteliklerine yabancılaştırarak, insanı araçlaştırıp nesneleştirdiğini söylemişlerdir. Frankfurt Okulu temsilcilerinden Horkheimer da, kapitalist ülkelerin araçsal bir aklın gelişimine izin verdiğini ve o, bu aklın halkları da tutsak kılan amaçlara uygun araçları bulmaya hizmet (Ruby, 2012:12-287) ettiğini söyler.

Frankfurt Okuluna göre Aydınlanmanın vardığı sonuç kendi kendini imhadır. Çünkü ona göre aydınlanmış us nesnel değildir; doğayı denetim altında tutmak isteyen insanın tutkularının hizmetindedir. Böylesi bir us insanın ayakta kalma güdüsünün somutlaşmasıyla, dolayısıyla ancak kendisi bir araç oldukça anlam kazanacaktır (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2008: 19).

Ancak insanın doğa üzerindeki bu egemenliği, aynı zamanda insanın kendi üzerinde de bir egemenlik yaratmıştır. Böylece insanın doğa üzerindeki bu egemenliği, hem insanın hem insanın iç doğasının ve hem de doğanın egemenlik altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bir bakıma, her iktidar ilişkisinde, iktidarın öznesi, nesnesinin kaderini paylaşmak durumunda kalmıştır (Dellaloğlu, 2007: 37-38).

Sonuç olarak Aydınlanma eleştirisi için şunu söyleye biliriz: "Eleştirel Teori düşünürleri, Aydınlanmanın araçsal usunun nihayetinde insanı da, irrasyonel ve insanlık dışı amaçlar uğruna bir araca indirgediğini ve böylelikle kendi karşıtına dönüştürdüğünü savunurlar" (Holz, 2012: 78).

Frankfurt Okulu düşünürleri bu araçsal aklın karşısına insanları şeyeleştirmeyecek, onları özgürleştirecek bir akıl anlayışıyla çıkarlar bu akıl diyalektik akıldır. Araçsal akı da bünyesinde taşıyan bu diyalektik akıl, kendisini gözlemlenebilir

olanla sınırlandırmaz. Amaç, insanları olguların tahakkümünden ve kendi kendilerini yanlış anlamaktan kurtarmaktır (Balkız, [www. m.friendfeed-media.com](http://www.m.friendfeed-media.com)).

Frankfurt Okuluna göre Marksizm, kimlerinin yaptığı gibi, hakikatin anahtarını elinde tutan tek sistem olarak ileri sürüldüğünde, aynı hastalığın kurbanı durumuna düşebilmektedir. Horkheimer bu nedenle, Marksizm'in gerçek amacının değişmez hakikatleri ortaya çıkarmak değil, toplumsal değişimi hızlandırmak ve güvenceye kavuşturmak olması gerekmektedir der. Çünkü Marx'ın ön gördüğü toplum, insana üzerinde edimde bulunulan toplumun bir parçası olarak bakmayan; insana bir özne olarak eylem ve edimde buluna bilme özgürlüğü tanıyabilen bir toplum olmalıdır. Eğer Ortodoks Marksistlerin yaptığı gibi Marx'ın diyalektik materyalizmini insanın dışında nesnel bir süreç olarak fetişleştirip, diyalektiğin de ontolojik ilk ilkeleri bulmaya yarayacağını söylersek insana özgürlüğü tanıyabilen bir toplumu ıskalar ve Aydınlanmanın düştüğü hataya yani araçsal aklın hizmetinde, nesneleşmiş ve araçsallaşmış bir toplum yaratırız. Tıpkı Sovyet devrimin de olduğu gibi insanlar emeklerine bağlı olmaya devam eder ve toplum kendi yeteneklerini özgürleştirmeye değil, bir sistemi ayakta tutabilmek için çalışmaya, nesne ve araç olma durumunu sürdürür (Jay, 2005: 76-86-87-90).

Marx insansal olanın, insanca yaşanacak olanın, özgür insanların oluşturacağı bir toplumda olanaklılığını savunmuştur ve bu toplumun mimarı olarak da proletaryayı ön görmüştür. Fakat Marx'ın teorisinde öngördüğü proletaryanın eliyle Kapitalizmin radikal bir değişikliğe uğrayacağına ilişkin tespiti gerçekleşmemiştir.

Genel olarak diyebiliriz ki, 1840'lardaki eleştiricilerin, işçi sınıfının kendi düşüncelerini yaşama geçirecek önemli bir güç olduğunu ilişkin tespitlerini, 1900 sonralarının eleştiricileri (Lukacs, Gramsci, Bloch, Sartre, Merleau-Ponty ve Frankfurt

Okulu'da dahil olmak üzere) işçi sınıfının düşünülen felsefi ve toplumsal kuramı yaşama geçirme ve devrimin potansiyel öznesi olma yeteneğinden yoksun olduğunu kimi koşullara dayandırarak olumsuzlamışlardır (Veysal, 2005: 104).

Onlar, kısmen proletaryanın artık devrimin potansiyel öznesi olmamasına inanmalarından, kısmen de, yazdıkları yıllarda faşizmin büyümekte olmasından kaynaklı olarak Marksizm'in aşılması gerektiğini (Keat, Urry, 2001:353), Marksizm'in dayandığı temellerin değiştiğini, böylelikle de çağın maddi koşullarının değişmesine uygun olarak çağa uygun tasarılar geliştirmek gerektiğini belirtmektedirler. Proletaryanın eskisi gibi devrimci olmadığını hatta karşı devrime de hizmet ettiğinin de altını çizmektedirler (Veysal, 2005: 112).

Herbert Marcuse bu durumu, 1970'li yıllarda "işçi sınıfının büyük bir kesiminde devrimci olmayan -karşı devrimci- bilincin yaygınlığı açıkça ortadadır" (Marcuse, 1998:13) şeklinde tespit etmiştir. Fakat Marksizm'i aşma noktasında kendilerinin geliştirdikleri Eleştirel kuramda, Marx'ın ekonomi-politik eleştirisinden türetilen bir teori olacaktı.

Horkheimer, Adorno ve Herbert Marcuse, "kendi üzerine düşünen bir tarihsel materyalist teorinin inşasıyla ilgilenmekteydiler. Onlara göre bu teori, kapitalizmin kendini meşrulaştırma ihtiyacından doğan geleneksel teoriye ve aynı zamanda bu geleneksel teoriyi ilk aşma hamlesi olarak ilk eleştiricilerin geliştirdiği teori ve öngörülerin yanlışlığını gösterir ve giderir" (Balkız, [www. m.friendfeed-media.com](http://www.m.friendfeed-media.com)) özellikteydi.

Frankfurt Okulu, her ne kadar Horkheimer, Adorno ve Marcuse tarafından şekillenmiş ise de kendi zamanlarında farklı disiplinlerden düşünürlerle birlikte çalışmışlar ve genel olarak geliştirdikleri eleştirel kuramla, Marksizm'in Proletaryanın eliyle

Kapitalizmin radikal bir dönüşüme uğrayacağına ilişkin tezinin gerçekleşmemesinin nedenlerini sorgulamak için Marksist teorinin eleştirisini, yine Marksizm'in ekonomik determinist yaklaşımıyla ilişkili olarak ve; "pozitivizmin bilme sürecinde insan öznesinin etkinliğini reddetmesinden" (Keat, Urry, 2001: 353) ötürü pozitivizmin eleştirisini;" bilimsel yöntemi kendi içerisinde bir amaç haline getirdiği ve aynı zamanda statükoyu muhafaza ettiği için sosyolojiyi, tarihsel zamanın dışında ve üstün de yer alan mutlak ve aşkın bir akıllı öngördüğü (bu akıl kendi kendisini sorgulama konusu yapmayan ve sosyal bağlamı hesaba katmayan araçsal akıldır) için Aydınlanma eleştirisini" (Balkız, www.m.friendfeed-media.com), "insanın kendisine yaraşır bir toplumda yaşadığı sanısının uyanmasına yardımcı olmasından ve insanı uyuşturduğu ve bilincin yerine uygitsinciliği yerleştirdiği, şeyleşmiş, manipüle edilebilir bilinç ürettiği için kültürü (Kayıkçı, www.universite-toplum.org), eleştiri konuları edinmişlerdir.

Frankfurt okulu çizgisini günümüze taşıyan en önemli temsilci ise J. Habermas kabul edilmekle birlikte, diğer önemli günümüz temsilcileri arasında; Oskar Negt, Claus Offe, Ulrich Preuss, Axel Honneth, Alfred Sohn-Rethel, Susan Buck-Morss, Ben Agger, Stephen Bronner, John Dryzek, Seyla Benhabib, Steven Best ve Douglas Kellner gibi isimleri saymamız mümkündür. Yeni kuşak kuramcılar eleştirel kuramı daha çok demokrasi kuramı, feminizm, çok-kültürlülük, ekoloji ve iletişim gibi farklı alanlara uyarlama ve tahakkümden arınmış, özgürlükçü bir yaşam alanının inşasına uygulama amacı gütmektedirler (Bağce, 2006:8-13). Yine Frankfurt Okulunun günümüze bir iz düşümü olarak, yeni durum içerisinde dünyayı anlamak ve değiştirmek adına (teori ve pratiğin diyalektik bağının yeniden tanımlanması adına) Antonio Negri ve Michael Hardt solun geleneksel liderlik anlayışını, merkezi otorite mefhumunu sorgulamaya ve aynı zamanda liderlik ve merkezi otorite olmaksızın örgütlülüğü yarata bilmenin olanakları

üzerinde çalışırlar (<http://www.radikal.com.tr>). Frankfurt okulunun şekillenmesinde en etkili isimler yinede M. Horkheimer ile birlikte H. Herbert Marcuse ve T. Adorno dur diyebiliriz.

I.3. Eleştirel Kuram

Frankfurt Okulu olarak bilinen düşünürler, Marx'ın eleştirel yöntemini (farklılıklar göstererek) eleştiri kuramı adı altında yeniden oluşturdular. Bu kuramın en belirgin özelliği pozitivismeye karşı çıkmasıydı. Bu karşı olmalarının altındaki neden ise nesnel bilimsellik kılıfı altında var olan düzenle pozitivismenin anlaşılmasıydı. Marksizm'in pozitivismeye yaklaştığı yerde okul, eleştirel düşüncelerini Marksizm'e de yönlendirmişti.

Eleştirel Kuram teorisyenlerini Marksizm'den ayıran noktalardan biride üyelerinin, açık yasaları esas alan pozitivist yaklaşımla sınıfsız toplumun tarihsel akışın zorunlu sonucu olarak ortaya çıkacağı düşüncelerine katılmamalarıydı (Veysal, 2005: 111).

Diğer yandan Eleştiri Kuramının en belirleyici özelliği de, Marksist bir kuramın temel taşı oluşturulan sınıf çelişkisinin yerine, tarihin motorunu bir başka yerde aramaları olmuştur. Tarihin motor gücünü artık çok daha kapsamlı bir başka çelişkide; insan ile doğa arasındaki, hem birbirinden ayrı iken hem de iç içe iken söz konusu olan çelişkide yani başlangıcı kapitalizmden daha önceki dönemlere kadar geriye uzayan ve kapitalizmin sona ermesinden sonra da süreceğe, hatta daha da yoğunlaşacağı benzeyen bu çelişkide aramaya başlamışlardır (Jay, 2005: 370).

Eleştirel Kuramın kendisine sorunsal edindiği toplumsal işleyişin değişen koşulları ve bu konuda Marksist tespitlerin yetersiz kalması, genel bir ifade ile teori ve pratik bağının kopması ve bu bağın değişen koşullar çerçevesinde; "başlangıç itibariyle geleneksel Marksist açıklamaların aydınlığa çıkaramadığı proletaryanın kendinden

beklenen değiştirici ve donüştürücü rolü yerine getiremeyişin nedenlerinin saptanmasını ve bunların yeniden temellendirilmesini" (Veysal, 2005: 117) amaç edindikleri görülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda Eleştirel kuramcılarının çalışmalarının çoğu, geçmişin ve günümüzün önemli felsefeci ve toplumsal düşünürleriyle girilen bir dizi eleştirel diyalog etrafında odaklanmışlardır. Eleştirel teorinin önde gelen simaları, diğerlerinin yanı sıra Kant, Hegel, Marx, Weber, Lucacs ve Freud'un çalışmalarıyla ilgilenmeyi ve bu çalışmaların bazı yönlerini bir senteze ulaştırmayı hedeflemişlerdir (Bottomore, 2005: 248).

Marksizm'in Stalinist görünümüyle baskıcı bir ideoloji haline geldiğinin ortaya çıkması ve böylece de Marksizm'in doktrinlerinin zorunlu olarak hakikati açıklayan anahtar konumunda olmadığının doğrulanması, eleştirel kuramın hayati öncüllerinden birini oluşturmuştur. Bu durum hem Kapitalizme hem de Sovyet Sosyalizmine karşı olan eleştirel teorisyenlerin yazılarında, toplumsal gelişme için alternatif bir yol olanağını canlı tutma arayışı içerisinde de olmalarını sağlamıştır. Böylelikle de hem Marksist kuramın ilgi çekici bir yorumu ve hem de Marksizm'e daha Ortodoks yaklaşımlar tarafından hemen hiç araştırılmayan konu ve sorunlar üzerinde önemle durdular. Onlar, Marksizm'i tamamıyla bir ret ediş içerisinde değillerdi. Marx'ın ekonomi politiğe yaptığı katkının önemini teslim ederken, bunun günümüz toplumunu anlamada yetersiz bir temel oluşturduğunu düşünmekteydiler. Diyebiliriz ki, Eleştirel kuramcılarının Marksist olmayan düşünce biçimlerine kıymet vermeleri ve bunları uygulanabilir buldukları ölçüde de geliştirmeye yönelik ilgileri, Marksizm'i yeniden canlandırmak ve geliştirmek için gösterilen bir çaba içindir (Bottomore, 2005: 247-248).

Var olanın eleştirisinin eleştirisi olarak söyleye biliriz ki; "Eleştirel kuramın rolünü, bir sınıfsal örgütlülük bağlamında olmasa da -ki bu Marx tarafından var olana yapılan ilk eleştiride içkindir- kendine hareket noktası olarak belirlediği misyon toplumsal çelişki ve insanın kendinin gerçekleştirmesinin önünde engel olan sorunların üstesinden gelemeğe çalışan güçlerin, tarihsel materyalist bir kavrayışla düşünsel olarak aydınlatılması ve betimlenmesidir" (Veysal, 2005: 101).

Sonuç olarak eleştirel teorinin kökeninde kapalı felsefi sistemlere karşı duyulan güvensizlik ve karşıtlık yer almaktadır (Jay, 2005:69). Bu yüzden Horkheimer, Adorno ve Herbert Marcuse fikri gelişmelerinin hiç bir döneminde değişimi yadsıyan siyasal talepler dizisi sunmadılar. Çünkü onlar; "düşüncelerinin temel bir ilkesi olarak özgürlük sürecinin bir kendini özgürleştirme ve kendini yaratma süreci gerektirdiğine inanıyorlardı. Bu fikir doğrultusunda da Leninist öncü örgütleri, emek, bürokrasi ve otoriter önderlik arasında kronik bir bölünmeye yol açtıkları için, eleştiriye tabi tuttular (Bottomore, 2005:249).

I.4.Herbert Marcuse (1898-1979)

Frankfurt Okulunun temsilcileri arasında yer alan Alman asıllı Amerikalı düşünür, Herbert Marcuse'ün çıkış noktası, üyesi olduğu Frankfurt Okulu'nun öteki önde gelen üyeleri gibi G. Lukacs'ın 'Tarih ve Sınıf Bilinci'nde ortaya koyduğu iki hamleye yaslanır. İlki Lukacs'ın Marx'ın metanın fetişleşmesi kuramını genel bir şeyleşme eleştirisine dönüştürmesidir. İkincisi ise toplumsal bütünü anlamayı başarabilecek biricik konum olarak proletaryanın konumunu göstermesidir. Herbert Marcuse, savaş sonrası kapitalizmin her türlü iktisadi bunalım eğiliminin üstesinden gelmiş olduğunu savunur (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2008:941).

Ancak kapitalizmin bolluğa erişme biçimi, özgürleşme yaratmak yerine, bireyleri özerk biçimde karar vermekten uzaklaştıran ve onlar için 'sahte gereksinmeler' üreten yalancı mutluluklar sunar. Sonuçta klasik Marksçılığın işçi sınıfına yüklediği sosyalist devrimin önderliği görevinin içi boşalır; artık işçi sınıfı kapitalizmin 'tutucu toplumsal tabanı' haline gelir. Herbert Marcuse'e göre bu değişimler, içerikleri gereği kurulu söylem-eylem evrenini aşan görüşlerin, ülkülerin, hedeflerin ya dışlanması ya da tekil bir davranışa indirgemesini sağlayan tek boyutlu bir davranış türünün ortaya çıktığının bir göstergesi olur. Eleştirel kuram bu nedenle var olan toplumu yalnızca olumsuzlamaya zorlanır. Herbert Marcuse'ün sözleriyle ifade etmek gerekirse, 'toplumsal değişimi sağlamakla görevli somut kişi ya da kişilerin yokluğunda, eleştiri oldukça soyut bir düzeye itilir ve bu eleştiri olumlu olmaz' (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2008:941).

Herbert Marcuse elbette, 'Frankfurt Okulu'nun politik açıdan en etkili (ve aynı zamanda söyledikleri en fazla iki anlamlı) olan temsilcisiydi. 1965-1975 arasında birkaç yıl boyunca kapitalizm ve savaş, doğa tahribatı ve kültürel çöküşe karşı protesto hareketi için bir çeşit parlak yıldız oldu. Horkheimer ve Adorno'dan daha güçlü bir şekilde felsefesini siyasi pratiğe geçirmek istedi. Ancak çağrısını bir parti, bir kolektif ya da işçi sınıfı gibi tarihsel etkisi olan özneye değil, tersine, bireye yöneltti ve bireyin yabacılıştan güdülerce belirlenmiş mutluluk gerçekleşimi özgürlüğüne doğru kurtuluşunu hedefledi (Holz, 2012:76).

Bottomore'unda (2005) belirttiği üzere onun politika ve sosyal mücadeleye ilişkin belirli ilgisi, 1960'ların ve 1970'lerin başında onu Yeni Sol'un önemli bir sözcüsü ve kuramcısı yapmıştır. Özellikle Kuzey Amerika da Herbert Marcuse'nin çalışmaları sayesinde çağdaş kültür, otorite ve bürokrasiye ilişkin Frankfurt okulunun eleştirileri yaygınlık kazandı. Herbert Marcuse'nin mesleki hayatı, Marksizm'i sürekli olarak

incelemek ve yeniden kurmak şeklinde tanımlanabilir. Onun çalışmalarında işlediği konular, devrimin kaderi, sosyalizmin olabilirliği, ütopyik amaçların savunulması gibi zihinsel uğraşlar olarak görülür. Herbert Marcuse'nin eserlerinde sosyal ve siyasal kurama ilişkin en önemli katkılarını, Marksizm ile Heidegger fenomenolojisini (görüngübilim) sentez etmeye ilişkin girişim (1928); Hegel'in Oeuvre'ünün (eserinin) kuramsal politik önemini yeniden incelenmesi (1941); birey ve toplum arasındaki ilişkinin Marx ve Freud'un sentezleri ile yeniden kurulması (1955); endüstriyel kapitalizmin ve devlet sosyalizminin eleştirel bir çözümlemesi (1958, 1964); bir baskı biçimi olarak modern bilimin kışkırtıcı bir değerlendirmesi (1964) ve yeni estetiğe ilişkin bir çerçeve(1978) (Bottomore, 2005:402) şeklinde sıralayabiliriz.

Herbert Marcuse ve Frankfurt Okulu düşünürleri, insanlığın özgürleşim sorunlarını aşma noktasında çözüm yollarını, ekonomi dışı faktörlerde aramışlardır. Günümüz insanının bu sorunlarının -kültür varlığı bir canlı olan insanın yaratımı olarak- Aydınlanma ve Modernite paradigmalarından kaynaklandığını söylemişlerdir diyebiliriz.

Doğanın determinist cenderesinden kendisini kurtarmayı başarmış insan, doğayla arasındaki çelişkiyi önemli bir noktaya kadar aşmış ve şimdi ise çelişkisi kendi yaratısı olan kültürel unsurların çevrenmesiyle sürmektedir. Diyebiliriz ki insanlık uygarlık sorunuyla karşı karşıyadır. Çünkü uygarlık kendi içerisinde çatışkılı bir durum içerir. Onun için, bir yönüyle gelişmeyi, insanın doğa karşısında özgürleşebilmesini içerirken diğer yandan ahlaki ve siyasi olarak da bir çöküşü, yani gerilemeyi temsil ettiği söylenebilir. Uygarlığın sorunlu yapısı onun sınıfsal karakterli olmasından kaynaklanır diyebiliriz. Uygarlığın kendisini bir açmaz olarak ortaya koyması farklı çözüm yolları ve arayışları beraberinde getirmiştir. Herbert Marcus, uygarlığın getirdiği sorunları aşmanın köktenci bir yaklaşımla aşılacağı fikrindedir. O, uygarlığın doğurduğu güçlüklerin parça

parça ve sürekli biçimde yönetilmesi yoluyla ahlaki ve siyasal açıdan ayakta kalmaya yönelik önerileri savunmanın olanaksızlığını, bu tür önerilerin yürürlükteki güçleri yanlış değerlendirmek veya yanlış ifade etmek demek olduğunu göstermeyi üstlenir. Bu durum köktenci seçeneklerden yana mantıklı kanıtları güçlendirir (Crespigny, Minogue, 1994:18).

Herbert Marcuse, çağdaş uygarlık sisteminin tam bir egemenlik sistemi olduğunu savunur. Ona göre bu sistemin temelinde bireyleşme ve ussallaştırma vardır. Fakat bunların, liberallerin kastettiği anlamda ahlaki kişiliğin oluşmasına yardımcı olduğu görüşüne katılmaz. Çünkü o, bireyleşmenin doruk noktasında kendini yitirmek olduğu, ussalcılığın ise en üst seviyesinde evrensel ölçekte kendi kendisini yıkan us dışıcılık olduğu fikrindedir. Böylelikle Marcuse, uygarlık ve onun fikri temelleri olan liberalizmin ahlak psikolojisini zayıflattığını, uygarlık tarafından yapılan ve böyle kurumlarca korunan dünya, en köktenci biçimde tersine çevrilmedikçe ahlaklı insanın varolamayacağını söyler. Sonuç olarak Marcuse için uygarlık idare edilemez ve bu yüzden aşılmalıdır (Crespigny, Minogue, 1994: 19-20).

Herbert Marcuse, insanın en yüce özlemlerini yansıtan ölçütleri karşılamadığı için bu düzenin istenilir olamayacağı yargısıyla yetinilmeyeceğine inanır, olanaksızlığı teslim edilmesi gereken bu düzen, toplum içindeki insanın gereksinimlerine o kadar zıttır ki, insanlık yok edilmek istenmiyorsa mutlaka aşılmalıdır (Crespigny, Minogue, 1994:23).

Gerek Frankfurt Okulu özeldir ise Herbert Marcuse'un fikri kökleri, Marx'ın düşüncelerinin bireyi ve birey iradesini ön plana çıkartan varoluşçu felsefe ile melezlenmesi şeklinde değerlendirilebileceği söylenebilir. Ancak yabacılaşmayı iş bölümü ve meta değişiminin toplumsal süreçlerinden kaynaklı bir durum olarak gören Marx'ın tersine, Heidegger ve Herbert Marcuse asılsızlığı tek tek kişilerin bireysel kadersizliği

olarak görürler. Bu kaderi ortadan kaldırmanın yolu, bireyin asıllı ve entegral kendisi olmasını oluşturmaktan geçmektedir. Herbert Marcuse'ye göre, tarihin hedefinde sosyalleşmiş insan türü değil; tersine kurtarılmış burjuva birey vardır (Holz, 2012:77).

Görüldüğü gibi Herbert Marcuse, Marx'ın yabancılaşma teorisini, varoluş felsefesinin varoluşunun düşüslüğü ve asılsızlığı öğretisine uyarlamaya çalışmıştır (Holz, 2012:76-77). Böyle bir uyarlama çabasını, işçi sınıfının devrim için çelişkinin bilinci olma durumunu yitirmesi ve artık sistemle çelişkinin sınıf karakterinden çok birey olmaktan gelen bir sorgulamaya dayanıyor olması, olarak değerlendirebiliriz

Çünkü, işin niteliğindeki ve üretim araçlarındaki değişiklikler, emekçi sınıfların kapitalist toplumla 'toplumsal ve kültürel' bütünleşmesinde ortaya çıkan işçinin tutum ve bilincini değiştirmektedir. Artık işçi sınıfı kurulu toplumun yaşayan bir çelişkisi olarak görünmemektedir (Woddis, 1977:16).

Herbert Marcuse'e göre sınıf egemenliğinin olduğu yerde artı değer baskısı ortaya çıkar; bu baskı ise yaşamdan kalma güdüsünce değil, egemen sınıfın çıkarlarınınca işlenip biçimlenir. böylelikle baskıya dayalı egemenliğin köleleri bilinçdışının derinliklerine uzanır. Eski dünyanın köle ayaklanmalarından çağıl dünyanın sosyalist devrimlerine dek baskı altındakilerin savaşımı hep 'daha iyi' bir baskı dizgisinin oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Oysa, Herbert Marcuse'e göre, uygarlığın gelişmesi sonucunda yabancılaşmış emeği ortaya çıkarmak için sarf edilen enerjinin miktarı azaltılabilir. Böylesi bir toplumda Freud'ün 'ölüm-yaşam güdeleri' dediği güdüler arasındaki çatışkı aşılacak; iş, oyuna dönüşecek; Marx'ın 'zorunluluklar alemi' dediği şeyden vazgeçilmiş olacaktır (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2008:942).

Herbert Marcuse'e göre, Marx'ın hayatı boyunca düşündüğü devrim, ancak insanın kendi özünü gerçekleştirmesi ile sağlanabilecek, insanın temel nitelikteki varoluşunun değiştirilmesini öngören bir devrim olabilirdi. Devrim, Marx'ın düşüncesinde insanın tarih içindeki kendi potansiyel doğasını gerçekleştirebileceği; bu nedenle de, 'insanın gerçek doğal tarihi' sayılması gereken bir olgu olarak düşünülmüş olmalıydı (Jay, 2005:115).

Düş kırıklığına uğrayan ve aydınasal özgürlüğünü Sovyetler Birliğinin sanayi gelişmeleri uğruna gözden çıkarmaya niyetli olmayan Herbert Marcuse, salt iktisatçı bir eğilimle, Marx'ın özgürlük gerekliliği ilkesinin yalnızca üretim araçlarının denetimine indirgenmesiyle savaşımaktadır (Mallet, 1968:426).

II. TEORİ VE PRATİĞİN DİYALEKTİK BİRLİĞİ

II.1. Marksizm ve Teori

Marx'ın teorisi aslında çokça söylendiği üzere gerçeklerin yanlış konumlandırılması anlamında baş üzeri olanın ayakları üzerine oturtulmasıdır. Onun teorisi kendisine gelene kadar olan tarihin, ekonominin ve politikanın yeni bir biçim de ele alınarak baştanbaşa yenilenmesidir. O, teorisinin hareket noktasına materyalizmi ve diyalektiği yerleştirmiş ve böylelikle tarihte toplumların nesnel koşulların belirlenimi altın da çelişki yoluyla gelişme devinimi içerisinde, olduğunu göstermiştir. Diye biliriz ki Marx'ın teorisi, insanı yabancılaştıran, insana yabancılaşan bir etkinliğe dönüşmüş, pratikten koparılmış saf bir dünyayı dile getiren idealist yaklaşımın her türünün bir eleştirilmesidir.

Marx için Teori, özne olarak ortaya çıkan insanın, doğa ve doğal yaşamdan uzaklaşmasından, insansaldan yabancılaşmasından doğmuştur. Marksist teori özgürlüğünü elde etmek ve bu yabancılaşmadan kurtulmak isteyen insanlığa bu özgürlüğün gerçekleştirilebilir olacağına olanaklarını gösterir. Teorinin temel hedefi insanların özgür olmalarını sağlamaktır. Bu olanaklığın nesnel koşullar da verili olduğunu söyler. Onun teorisi özgürlüğünü elde edebilmek için insanları eyleme çağıran bir teoridir. Bu çağrısını o, Feurbach Üzerine Tezler'de: "Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar, oysa sorun onu değiştirmektir" (Marx- Engels, 2008:28) şeklinde dile getirmiştir.

Özgürlük kelimesinin iki anlamı vardır; yetilerin geliştirilmesi bakımından alabildiğine olanaklara sahip olmak ve politik gücün kullanılmasın da bir pay sahibi olmak. Marksist teori özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı bir toplumsal sistemde insanın

ihtiyaçlarını gidermek için emeklerini satmak zorunda kalmayacakları bir dünya hedefler. Böylelikle de Marx, üretkenlerin üretim sürecini de yönlendireceği, bu yönüyle de insanın politik sürece de kendini katabileceği bir toplumsal yapıda yani Komünist toplum düzeninin de ancak özgür olabileceğini söyler. Marx'a göre böylesi bir düzen bir ütopya değil tarihsel gelişim yasalarına göre de bir zorunluluktur aynı zamanda. Çünkü burjuva devrimi isteneni vermediği için bu durum Marksist teorinin gerçekleşebilir olacağına da bir kanıt gibidir (Schwartz, 1998:71)

Dünyayı anlamak üzere yola çıkan Marksist teori, her zaman, dünyayı dönüştürmeyi hedefleyen bir kitle pratiği ile asimptotik (sonuşmaz) bir birliği amaçlamıştır. Nitekim, teorinin yörüngesi, esas olarak daima pratiğin akıbeti tarafından belirlenmiştir (Anderson,2004:20). Hakikatin ne olduğunu anlatan teori pratiğe eşitlenmiştir. Feurbach üzerine tezler bunu içerir yine Alman İdeolojisinde teori bilincin üretimiyle eşitlenmiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında da denilebilir ki Marx'ın teorisi pratiğin kendisini ayna da seyretmesidir (Balibar,2003:58).

Marx'ın teorisinin de materyalizm ve diyalektik önemli iki hareket noktasıdır. Teori de materyalist yaklaşımın yeri; "Yaşamı belirleyen bilinç değil, bilinci belirleyen yaşamdır" (Marx,Engels, 2008:12) şeklinde net olarak belirtilmiştir. Ona göre, filozoflar fikirlerin kökenleri konusunda yanıltılmışlardır. Tarihin ve hayatın bu yönüyle de bilincin devindirici gücü maddi yaşamın kendisidir. Oysa felsefe tarihi boyunca filozoflar, özellikle Antikçağ sonrasında teoriyi varlığın temel alanlarına egemen kılmaya, farklı yaklaşım ve tarzlarda olsa da madde yerine temel kategori olarak teoriyi koymaya çabalayan yaklaşımlar denemiştir.

Marx, kendisinden önceki bu yönlü felsefeleri materyalist bir yöntemle eleştiriye tabi tutmuş ve Mutlak Tin, Öz Bilinç gibi kavramlarla dış dünyanın belirlendiği fikrini ret etmiştir. O, Tüm bu belirlemelerin gerçekliği baş aşağı yapmak olduğunu, ayakları üzerin de doğru bir durumda olmanın ise ancak maddi olanın üretiminin, bilinçte dahil olmak üzere her şeyi belirlediği fikrinde olmakla mümkün olabileceğini söylemiştir. Bu maddi zemin üzerinde teori de diyalektik ise; üretici güçler ile toplumsal ilişkilerin gelişim yasalarını vermesi (Marx,Engels, 2008:12) noktasın da işlev görür.

Diye biliriz ki Marx'ın teorisin de diyalektik ve tarihsel materyalizmin tını, düşünceyi eylemle birleştiren kolektif insansal eylemdir. Teori veya kavrayıcı bakış olarak düşünce alanının maddi kaynaktan beslenen kurgusallığı bir kenara bırakılır, teori kendinden menkul, yani kendi başına, maddi temel ve gerçekleşmeden bağımsız, pratikten ilişkisiz olarak ele alınır, ona maddi ilişkilerden uzak bir varlık alanı açılmış olur ki bu gerçekliği ıskalamak olur.

Görüldüğü üzere Marks'ta, teori ve pratik, bilinç ve hayat arasındaki ilişki sorununu hedef almaktadır. Gerçi bu hedef alma: " Parmenides'te 'düşünmek ve olmak, ikisi de aynı şeydir' in de, Spinoza'nın 'Tanrı tabiatıdır'ın da, Kant'ın 'İnanca yer vermek için bilgiyi sınırlamak zorundayım' ında, Hegel'in 'akli olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir' in de, Wittgenstein'in 'Konuşamadığımız şeyin üstün de susmak gerekir" (Balibar, 2003:31)' in ne kadar hep vardı.

Marx'ın farkı ise, filozoflar sadece dünyayı farklı yorumladılar, oysa önemli olan onu değiştirmektir, diye yazarken teorisin bireylerin ve onların toplumsal ilişkilerinin maddi varlığında bulunan koşulları tanıtmaları ve bu haliyle somuttan yükselip tekrar somuta dönüş yapan bir yapısı olması gerektiğini göstermesidir.

Althusser'in, teoriler gerçekliği ya da başka bir ifadeyle pratik yaşamı anlayıp anlamlandırmamızın olanaklarını gösterirler (Althusser, 1994:79)'in den hareket edersek eğer, Marx'ın teorisi bu olanağı, pratiğin üzerinden yükselip tekrar pratiğe dönen bir teori ile sunar, diyebiliriz.

II.2. Marksizm ve Pratik

Marx, 'filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar, oysa sorun onu değiştirmektir' (Marx, Engels, 2008:28) diyerek, klasik felsefe tarihinden farklı olarak, pratik lehine bir yaklaşım sergilemiştir. O, materyalist bir öğretiyi savunur ve ona göre teori pratik üzerinde yükselir.

Althusser, Marx'ın bahsettiği pratiğin ne olduğu ve bundan neyi anlamamız gerektiğini şöyle ifade etmektedir. 'Pratikten, belirli bir verili hammaddenin belirli bir ürüne dönüşüm sürecini; belirli bir insan emeğinin belirli üretim araçlarını kullanarak gerçekleştirdiği dönüşümü ve bu şekilde tasavvur edilen her pratikte, sürecin belirleyici anı ya da ögesi ne hammadedir, ne ürün; dar anlamda pratikliği anlamalıyız' der. Bu haliyle pratikten kasıt bizzat dönüştürme anı olmaklıktır (Althusser, 2002:203-204). Pratiğin dönüştürme anı olarak tanımlanması, diyebiliriz ki teorinin pratik üzerinde yükselmesini de olanaklı kılar.

Marx da, tüm hakikatin yani gerçekliğin biricik temeli olarak pratiği görmüştür ve diye biliriz ki pratikle desteklenmeyen ve de pratiğe tekrar dönmeyen yani eylemeyen hiç bir fikir ya da düşünce onun için anlamlı değildir. O, gerçeklik için tek kriter olabilecek olan pratiğe ilişkin düşüncelerini ve bu konudaki felsefi tutumunu: "Nesnel hakikatin insan düşüncesine atfedilip atfedilmeyeceği sorunu bir teori sorunu değil, pratik bir sorundur. İnsan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu

dünyaya aitliğini pratikte kanıtlamalıdır. Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçeksizliği konusundaki tartışma, tamamıyla skolastik bir sorundur" (Marx,Engels, 2008:22) sözleriyle net bir şekilde ortaya koymuştur.

Marx'ın düşünce yapısında, pratiği teoriye öncelemesinin temelinde de ihtiyaç kavramı yatar. İster doğanın bir parçası olarak insan, isterse kültür varlığı olarak insanı ele alalım her şekilde diye biliriz ki insan ihtiyaçla doğan bir varlıktır. İhtiyaç; Yaşamın kendisine uygun bir nesne üretmeye yönelik somut etkinliktir. Bu etkinlik emektir yani iş gücüdür. Bu emek henüz, kendi içinde zorunlu çalışma değildir henüz öznel biçimde emek, nesneleşmemiş emek, canlı emek, canlı özne olarak emektir. O, yaşamın normal, kendiliğinden bir belirişidir. Bir çabadır ve bu haliyle varoluşun kendisidir. O halde şunu söyleyebiliriz; emek, ihtiyacın belirlediği harekettir. Pratik etkinliktir (Henry, 2011:36-40).

Marx,"Her toplumsal yaşam, özünde pratiktir. Fikirlerin, anlayışların ve bilincin üretimi, her şeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetine ve karşılıklı maddi ilişkilerine, gerçek yaşamın diline bağlıdır. İnsanların anlayışları, düşünceleri, karşılıklı zihinsel ilişkileri, bu noktada onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar" (Marx,Engels, 2008:23-45) diyerek düşüncede insanın dünyayla ilişkisini kavramaya çalışan felsefe geleneğinden radikal bir kopuşu sağlamıştır.

Onun felsefesi gerçeklik üzerinde bir eylemin felsefesidir. Bu aslında da felsefeden bir çıkıştır; Önemli olan dünyayı değiştirmektir diye yazmak, etkin, ayakları yere basan ya da dünyevi olması istenen bütün bir felsefe için dönüşü olmayan bir noktanın var olduğunu ortaya koymaktır. Bu aynı zaman da bizzat kendisine geriye, felsefeye doğru dönmeyi yasaklamaktır (Balibar, 2003:29).

Marx'a kadar felsefe, gerçeğin kuşku duyulamayacak bir biçimde, pratik olarak doğrulanmış bilgisinin bütünü parantez içine alır ve böylelikle, sanki ondan hiçbir şey bilmiyormuş, sanki en başından, salt öznenin, "ben" den, "Cogito" (düşünüyorum) un ediminden, duyarlılığın (duyumsal yetinin) ve anlığın a priori biçimlerinden, duyusal verilerden başlayormuş gibi yapar. Arkasından, özne adım adım, başlangıçta parantez içine koyduğunun bütünü, yani dünyanın nesnel bilgisini ortaya çıkarır şeklinde nesnenin yapısını kurgulardı. Marx, kendisine kadar felsefe de büyükçe bir gövdeye sahip nesnenin yapısına yönelik bu yönlü bir kurguyu ret etmiştir. O, soyut bir kategoriden bir diğerine hareket etmez, tersine her şeyden önce kendinde nesnenin ne olduğunu, sonra öznenin ne olduğunu, son olarak onların somut ilişkisini sorar; o, somut bir şeyden hareket eder, tarihsel olarak belirli koşullardaki etkinliklerden yani insanlardan (Markoviç,1990:19-23).

Marx'ın felsefesinin de pratik aynı zamanda bilginin olanaklılığını da sağlar. Çünkü pratik etkinlik fiziksel nedenleri de bulunan, öznel arası yöntemlerle araştırılabilen bir süreçtir. Marx'ın pratik kavramı kendisinden bilinç ve düşünce gerçeğini türete bilirken kendisinden önceki felsefe "kendinde dünya" varsayımından hareket ettiği için bu olanağa sahip değildir. Bizimle hiçbir ilişkisi bulunmayan şeyler konusunda bir şeyler bildiğimizi söylemek olanaksızdır. Biz ancak pratikte değiştirdiğimiz, kendinde şeyleri bizim için şeylere dönüştürdüğümüz nesnelere bilebiliriz (Markoviç, 1990:33-37).

Ve bu bilgi acımasız bir sınava tabidir. Çünkü bilginin kendisi insanların hayatından ve çıkarlarından koparılmış bir olgu değildir. Bilgi insan türünün varlığını korumasını; insanın doğa güçlerine hükmetmesini kolaylaştıran, 'toplumsal sorunun' kökenlerinin ve bu sorunu çözmek için yollarını anlamayı sağlayan bir araçtır. Çünkü bilgi insanın toplumsal pratiğinden doğmuştur; bu pratiği mükemmelleştirmek gibi bir işlevi vardır. Bu bilginin geçerliliği son tahlilde pratik sonuçları ile ölçülür. Bir teorinin

bilimselliği gerçekten pratikte kendini göstermeden önce, zaman, geriye dönüşler, yeni deneyler, birbirini izleyen 'pratiğin bir dizi sınavı' vs. gerekmektedir (Mandel, 1999:182-183). Marksizm de düşünce ve bilinç pratikten kendini türetebildiği için pratiğin sınamasıyla örtüşür.

Frankfurt Okulu temsilcilerinden Horkheimer da Marx'ın Pratiği teoriye göre önceliğinin var olanın, statüko olanın aşılması ve daha iyi olana yönelmek için en doğru izlenecek yol olduğunu söyler. Aynı zamanda pratik üzerin de yükselen teorinin bize dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğini söylemesi noktasın da anlamlı olacağını söyler (Adorno, Horkheimer, 2013:47-48).

Onlar, biz pratik derken, dünyanın köklü bir değişikliğe ihtiyacı olduğu konusunda gerçekten de ne kadar ciddi olduğumuzu kastediyoruz. Hem düşüncede hem de eylemde böylesine köklü değişiklik gerekiyor. Pratik olan başka olanda yatıyor; dünyanın başka bir dünya haline gelmesi gerekiyor. Hem başka bir biçimde düşünmemiz hem de başka bir biçimde eylememiz gerektiğini söylüyoruz. Teorinin pratik karşısındaki ayrıcalıklı statüsünü meşrulaştıran, düşünmenin bize haz vermesi değil. Pratikte herhangi bir bağlantısı olmadığında, insana bir biçimde keyif veren herhangi bir şeyden hiçbir farkı kalmaz düşünmenin. Tasvip ettiğimiz düşünmenin, tasvip etmediğimiz düşünmeden bir farkı var: böyle bir düşünmenin gerçek dünyayla bağlantılı olması ve dünyaya bu perspektiften bakılması gerekiyor, dünyanın nasıl değişebileceği ile ilgili olması gerekiyor. Pratik derken, düşündüğümüz ve yaptığımız her şeyin, 'başka olan' ile bağlantılı olması gerektiğini kastediyoruz. Düşündüğümüz ve yaptığımız her şeyin bahsettiğimiz ilk pratik kavramına uygun olması gerekiyor (Adorno, Horkheimer, 2013:48-49) derler.

II.3. Marksizm de Teori ve Pratiğin Diyalektik Birlikteliği

Marx'ta teori ve pratik arasındaki ilişki nesnel gerçeklik üzerinden bir birine bağlıdır. Marx için teori ve pratik ilişkisi, pratik halde mevcut çözümü teorik olarak dile getirmek anlamı taşır. Burada gözetilen ve amaçlanan şey, teoriyle pratik arasındaki mesafeyi belirli bir noktada kapatmak ve pratik halde mevcut bir çözümün teorik olarak basitçe dile getirilmesidir (Althusser, 2002:202-203). Marx'ın başarısı Hegel'ci insanlaşma ve tinselci diyalektik anlayışını insanın pratik etkinlik, emek ve insanın doğayı dönüştürerek kendi varlığını edimsel olarak nasıl gerçekleştirdiğini gösteren materyalist diyalektik aracılığı ile gerçek insanlaşması ile değiştirmesinde yatar (Marx, 2005:312).

Marksist felsefede teori ile pratiğin her zaman ahenkli bir birlik halinde olması hedeflenmiştir (Wetter, 1976:11). Diyalektik, teori ve pratik bütünlüğü sorunu, somut ve soyutun karşıtlık veya çelişkinin kurulmaya çalışılması olarak, felsefe tarihinin çözümsüz sorunlarının biri olan düşünce ve gerçeklik ya da düşünce ile nesnesinin özdeş olup olmadığı sorunu bağlamında ele alınabilir. Düşünce ve nesnenin işleyiş yasaları ve bir biriyle olan ilişkileri felsefe tarihin de daha başlangıçtan beri ele alınmış bir konudur. Yunan felsefe tarihi içerisinde de doğa felsefesi alanın da Efesli Herakleitos'un felsefesinde oluş ve değişme kavramları çerçevesinde diyalektiği konu edindiğini görüyoruz. Herakleitos, oluşu yalnızca zihinde kavramlar yaratmaya yarayan bir yöntem olarak görmüyordu. Onu aynı zamanda doğa dünyasının yapısında bulunan bir şey olarak da görmüyordu. O, aslında oluştan başka şey yoktur, oluş ve değişme, karşıtların çatışmasının sonucudur, derken oluşa ontolojik bir anlam katıyordu (Hilav, 1997: 33-34-169)

O, karşıtlar içinde gerçekliğin hareketini araştıran bilime, yani gerçek diyalektiğe çıkış noktasını ilk olarak sağlayan bir düşünürdür. Bu yönüyle Marx'ın geliştirip son halini verdiği maddeci diyalektiğin ilksel hali Herakleitos'un felsefesidir diyebiliriz.

Marx'ın geliştirdiği maddeci diyalektik, kendisine kadar gelen karşıt diyalektik anlayışları bir aşmadır. Bu anlayışlar maddeci ve idealist perspektiften geliştirilmişlerdir. Bunlardan ilki, kökleri Antik Yunan doğa felsefesinden beslenip oradan da Fransız mekanik maddeci filozoflara(bu maddeci yaklaşımlar düşünceyi maddi etkenden mekanik bir biçimde çıkarma eğilimindeydiler) uzanıp ve en sonda Hegel felsefesinde Sol kanat Hegelciler safında yer alan Feurbach'ın insanı sadece bir nesne olarak ele alan ve onun etkin yanını hesaba katmayan maddeciliğine kadar uzanmaktadır.

İkincisi ise, kökleri Yunan felsefesinin idealist yaklaşımında olup Alman idealist felsefesinden Hegel'e uzanır. Marx ise, ideolojik alanda düşüncelerin ve inançların ortaya çıkışını, yaşama koşullarının sonucu, yani yansıması gibi görmekle katı maddeci mekanik anlayıştan (özellikle Fransız materyalistlerinden) ayrılıyordu. İdealist yaklaşım ise bütün varlığı belirleyen ilke olarak bir zihin ilkesi ileri sürüyordu. Örneğin idealist yaklaşımın en gelişmiş yaklaşımı olarak Hegel felsefesi bile ideyi doğayı, insanlığı ve toplumu belirleyen bir ilke olarak görüyordu. Fakat Marx'a göre bu idealist yaklaşım bir metafizikti ve mistik öğeler içerdiği içinde nesnel dünyanın işleyiş yasalarını açıklayamazdı.

Marx, düşünce ve bilinç ile maddi dünya arasındaki ilintiyi ve maddi dünyanın düşünce ve bilinç haline dönüşünü açıklayabilecek kavrayıcı bir temel arıyordu. Bu her iki

yaklaşımında böyle bir temel sağlamıyordu. Marx'a göre böyle bir ilintiyi sağlayacak, özü değişme ve hareket olan bu maddi etken, insandı.

Marx insanı, soyut bir kavram olarak ya da genel bir şey gibi ele almıyordu. Ona göre insan, belirli koşullar içinde bulunan belli bir varlıktı. İnsan, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak ve gidermek için sonu gelmez bir etkinlik içerisindeydi.

Marx'ın geliştirdiği diyalektik anlayışında insanı ihtiyaçlarını gidermeye yönelmiş bir etkinlik olarak ele alması insanı aynı zamanda tarihin yapıcısı da yapıyordu. Tüm tarih insan etkinliğinin bir ürünü olmuş oluyordu. Bu insanın pratik etkinliğinin diyalektik gelişmesini tarih olarak kabul etmektir aynı zamanda. Böylelikle üreten ve yapan varlık ile düşünen ve kavrayan varlığın bir ve aynı şey olduğu ortaya çıkıyordu (Hilav, 1997:173-182).

Marx ile birlikte, maddecilik, en yüksek noktasına ulaşarak, kendisinin bilincine varıyor ve bir soyut bilgi ya da sadece bir kuram olmaktan çıkarak eylem ve etki gücü haline geliyordu. Eski felsefelerde temel ilke olarak ele alınmış olan düşünce ve bilinç de, diyalektik maddecilik içinde, değişikliğe uğrayarak yeni bir rol ve önem kazanıyordu (Hilav, 1997:183).

Böylelikle birbirlerinden ayrılıklarına karşın, düşünce ve eylem ya da teori ve pratik birbirlerini içerir ve taşırlar. Bu birlik onların varlıklarının özelliğidir. Böylelikle de düşünce eylem alanını ve eylemde düşünce alanını kendinde taşır. Bu da demektir ki, düşünce nesnesini düşünme yoluyla düşünebildiği, eylem de yapmaya uzanabildiği ölçüde adlarını hak eder diyebiliriz.

O halde diyalektik, düşünce bağlamında bilince ait olduğu denli, pratik bağlamında somuta, doğaya aittir. Maddesel temel olmadan düşünce ya da bilinç

düşünülemez olduğu denli, bilinç olmadan da özneye ait eylemin doğada/maddi evrende özne etkinliği olarak bilinçte görünüşe gelmesi olanaklı değildir. Özne olmaksızın da eylem, mekanik bir dünyanın zorunluluklarının parçası olmaktan başka bir anlam taşıyamaz. Eylemin felsefesi, bilinç ve somut/cisimsel maddenin birliğinde dile gelir ve teoriyle pratiğin diyalektik birlikteliğinin taşıyıcısı olarak insanda gerçekleşerek temellenir diye biliriz.

Felsefenin görevi, temel ya da evrensel hakikatleri bulmaya yönelme, bu yönelmeyi de şimdi ve burada (özne ve nesne, zaman ve mekan olarak) içermeyi birlik içinde ele alabilmedir. Böylesi bir durum aynı zamanda felsefenin tarihsel olarak hakikate ilişkin kamplaşmasını da aşmaktır. Bu kapsama, yalnızca düşünsel bağlamda değil, aynı zamanda nesnelere anlamayı, keşfetmeyi ve gerçekleştirmeyi, yani düşünme ve yapmayı birlikte içermesidir bu olanağı Marx'ın geliştirmiş olduğu diyalektik metot sağlayabilmekteyiz diyebiliriz.

Marx felsefesinde, teoriye öncelik veren idealist felsefe ile maddeye öncelik veren materyalist felsefenin yarattığı, varlığın ne olduğuna ilişkin düalist yaklaşımı, teori ve pratiğin birlikteliği ile aşmıştır.

Böylelikle Marx, klasik felsefeden hem bir çıkış hem de yorumlanabilir olanın değiştirilebilir de olduğunu gösterdiği, XI. teziyle özgürlüğün gerçekleşmesinin koşulu olarak teori ve pratiğin diyalektik birlikteliğinin sağlanması ile toplumsal ayrışma ve bölünmenin ortadan kaldırılabilir olduğunu gösterir.

Marx'ın düşüncesinde, teori ve pratiğin diyalektik birlikteliğini ifade eden kavram praxisdir. Kavram, insanın kendi tarihsel, insan dünyasını yarattığı ve değiştirdiği aynı zamanda dönüştürdüğü özgür, evrensel, yaratıcı ve öz yaratıcı etkinliği olarak

tanımlanır. O halde, Marksizm'inde insan bir praxis varlığı anlamı taşır. Böylelikle Marx'ın elinde praxis kavramı felsefe olarak kalmak istemeyip kendini hem yeni bir felsefe ötesi düşüncede ve hem de dünyanın devrimci dönüşümünde aşmak isteyen yeni bir felsefenin merkezi kavramı haline getirmiştir. Marx, Feuerbach Üzerine Tezler'de, bu kavramın, en yalın tanımı: 'Tüm toplumsal yaşam özünde pratiktir. Teoriyi gizemciliğe sürükleyen tüm gizemlerin çözümü insan praxis'inde ve bu praxis'in kavranmasında yatar' şeklinde verir (Bottomore, 2005:468-470).

Marx, teori ile praxis arasında kurulacak bir bağ ve bu bağın koşullarını şöyle tanımlıyor: "Düşüncenin kendi kendini gerçeklik haline getirmekte direktmesi yetmez; gerçekliğinde kendini düşünce haline getirmekte direktmesi gerek". Teori ile praxis'in birliği bilincin gerçeklikle böyle bir ilişki kurması durumunda imkan içine giriyor (Lukacs, 2006: 55).

II.4. Herbert Marcuse'nin Teori ve Pratik Üzerine Düşünceleri

Herbert Marcuse, "nesnel ve öznel dünyanın birliği bir olgu, verilmiş bir koşul değil, aykırı ve yadsıyan koşullarla mücadele ederek elde edilecek bir sonuçtur. Bu mücadele insanda varoluşun kendine dönük bilinç kalıbı durumuna geldiği zaman diyalektik süreç, tarihsel bir süreç olur, yani teori ile pratik birleşir. Bu süreç öznel ile nesnelin bireyselle evrenselin açıkça uyumu içinde çatışkının çözüleceği bir dünya durumunda meyvelerini verir" (Marcuse, 1969: 156) diyerek, teorik ve pratiğin gerçekleşmesini diyalektik bir süreç içerisinde tanımlar.

Herbert Marcuse, tüm bu ön belirlenimleri, Sovyetlerdeki durumu ortaya koymak adına yapar. 'Diyalektiğin yapısı üzerindeki bu fikir özetleri diyalektiğin Sovyet Marksizm inde ne hale getirildiğini göstermeye yarayabilir. Diyalektiğin logosu gerek

Hegel'in ontolojik gerekse Marx'ın tarihsel anlamı içindeki kurutuluş logos'u olmaktan çıkmıştır. Diyalektik, sınıf toplumunun çatışkalarına yöneltmekten çıkıp da, bunun ötesine geçirildiği takdirde, bu durum kaçınılmaz olur' (Marcuse, 1969: 157).

Herbert Marcuse, fikirlerinde yer alan bireyci anarşist karaktere dayanarak, toplum fikrine karşı çıkar. Ona göre, toplum insanların karşısına daima baskıcı bir yapı olarak çıkar. Toplum, insanı birlikte yaşamı düzenleyen kurallara, göreneklere ve yasalara uymaya zorlamaktadır. Ve ortaya çıktığı her biçimiyle egemenlik icraatıdır. Bu başkaldırı ideolojisinin bireyci-anarşist karakteri açıktır: Her düzen bireylere dışarıdan dayatıldığı için kötüdür. Eğer birey tek ölçüt olacaksa toplumsal dayatmalar olmamalıdır (Holz, 2012: 78). Herbert Marcuse'nin bireyci anarşist karakteri toplum tanımından da yola çıkarak, Sosyalizmde bir toplumsal ve sistemi olmasından dolayı karşı çıkar. Sovyet sistemi bunun örneğidir.

Herbert Marcuse, teori ve pratiğin birlikteliğini, Sovyetler bağlamında ele alırken, diyalektik kavramından hareket eder. Ve öncelikle diyalektiğin, Marx'ın teorisindeki yerine değinir. Marx, diyalektiği yapısı itibariyle aykırı olan, bir toplumu anlayabilmek için kavramsal bir araç olarak geliştirmiştir. Felsefenin siyasal ekonominin ve sosyolojinin saptanmış ve değişmez görüşlerinin kendilerine karşıt bileşenler biçiminde çözümlenmeleri tarihin gerçek yapısı ve devinimini yansıtmak üzere uygulanmış bir çözümlenmedir. Diyalektik teoriyi gerçeğin varlığından yeniden yaratacaktır. Ve bunu yeterli biçimde yaratmak yeterli bir tarih teorisi kurmak için geleneksel kategorilerin yeniden tanımlanması gerekmiştir. Çünkü bu kategoriler onları açığa vurmaktan çok gizlemeye yaramışlardır(Marcuse, 1969: 154).

Horkheimer ve Adorno gibi Herbert Marcuse de, kapitalizmin belirli bir noktaya kadarki gelişmesinden sonra zorunlu olarak sosyalizmin geleceği bir devrenin yaşanacağı varsayımına da katılmaktaydı. Onlar gibi, Herbert Marcuse de teknolojinin ve araçsal (instrumental) rasyonalizmin gelişmesi ile insanlığın özgürleşmesi arasında ille de bir koşutluk ya da bağıllık olduğu konusunda kuşkuluydu. Herbert Marcuse, teori ile pratik arasındaki önemlilik derecelendirmesinde açıkça birincisine veriyordu önceliği: 'Teori, pratiğin izlemesi gereken devrimci yoldan ayrı kaldığı zaman da hakikati kendi alanında saklayıp muhafaza edebilir. Teori pratiği değil, pratik teoriyi rehber edinmek zorundadır kendisine". Herbert Marcuse, doğru bir teorinin önceliğine olan inancından hiç ayrılmamıştır (Jay, 2005: 121).

Teori ve pratik birlikteliğinin, tarihsel hakikat ile bağının kurularak sağlanacağı vurgusunu yapan Herbert Marcuse, 'özgürlüğün gerçekleşmesinin nesnel süreç olarak ikili anlamı olduğunu vurgulamaktadır: Birincisi, özgürlük, var olan toplumun dönüşmesini içerir. İkincisi, bu dönüşme tarihsel koşullara bağlıdır. Bu iki temelden dolayı, yani düşünme ve eylemin (teori ve pratik) tarihsel hakikatle, nesnel akılla uyuşması böylelikle de özgürlüğün gerçekleşmesi öngörülür' (Veysal, 2005: 133).

Herbert Marcuse'un teori ve pratik diyalektiğinin tanımını, 'teorik etkinliğin tanımlayıcı bir devrimci strateji üretme çalışması olduğu, eleştirel toplum kuramının devrimci hedefini eleştirel bir dayanışma içerisinde kuramın başlangıç aşamasındaki pratik hareketine bağlayarak canlandırmak, köktencilenmek ve yok sayarak aşmak girişimi olduğunu söyler. Bu tanımlamaya 'özgürleşme için bir teori ve strateji geliştirmeyi deneyen anti-otoriteryan öğrenci hareketlerini' (Veysal, 2005: 149) gösterir.

Herbert Marcuse'e, teorinin, yeni bir toplumsal düzen kurmayı hedeflediği ölçüde, bireyin özgür olmasının önünde bir engel oluşturduğunu dile getirir. Sınıflı toplumun baskı ve sömürsünün tarihsel alternatifi de, Sosyalizm, yeni bir egemenlik sistemi yaratacak toplumsal sistem olarak görüleceği için, ret edilmelidir (Holz, 2012: 78).Sovyet Sosyalist sistemi de bireyin karşısına bir toplum fikri çıkarttığı için, bireyin özgürleşmesi önünde engel olarak değerlendirilir.

Sovyet Marksizm'i teorisi, yeni bir toplum kurma projesidir. Bu da yeni baskı demektir. Oysa teorinin içeriğini oluşturan özgür birey savları, Sosyalist toplumu yaratmak için, bu savlar Herbert Marcuse'ye göre ajitasyondan öteye geçememektedir. Herbert Marcuse; 'Sosyalizmin ilk evresinde bireysel ihtiyaçların özgür gelişimi ve karşılanması konusundaki özgül sosyalist ilke, üretim güçlerinin ve özellikle emek üretiminin yeni gelişimine bağlı kalır. Bireylerin, toplum açısından gerekli çalışmaya katkıları hesaba alınmaksızın, toplumsal üretimin bireysel ihtiyaçlara göre dağıtılmasını sağlayabilmek için (maddi ve entelektüel) toplumsal servetin yeterince çok olması gerekir.

Bunun ekonomik-teknolojik terimler içerisindeki anlamı usçulaştırmadır. İşçiye göre ise, bu, ağır iş ve sıkıntının devamı ile bireysel ihtiyaçların özgürce karşılanmasının daha da gecikmesi anlamı taşır. Sosyalizmin ilk aşaması, işçiyi hala uzmanlaşmış olduğu göreve bağlar ve "Bireylerin işbölümünün köleleştirici düzenine bağımlılıklarını" ve bu yüzden de usçuluk ile özgürlük arasındaki çatışmayı hala sürdürür. Toplumun usçul biçimde geliştirilmesiyle bireyin kendi gerçeğine ulaşması sürekli bir çatışma içindedir. Bütünün çıkarı, hala özgürlüklerden fedakarlık etmeyi gerektirir: Adalet, hala adaletsizliği zorunlu kılar' (Marcuse, 1969: 26-27) şeklindeki fikirleri ile Sovyet Marksizm'inin de birey özgürlüğünü Sosyalist toplum yaratma adına bilinmeyen bir uzaklığa ötelemiştir.

Herbert Marcuse, Hegel'in özdeşlik teorisindeki uzlaşmacı yanlar ile ilahi kurtuluşa kendini teslim duygusuna benzer öğeleri de görmezden gelmekteydi. Frankfurt Okulu üyeleri gibi Herbert Marcuse de, teori ile pratiğin birliğinin henüz ütopyan bir düşünce konusu olabileceğinin farkındaydı. Ortada o gün için mevcut seçenekler karşısında, kişinin, teorik yükümlülüklerine sadık kalacağını diye Hitler'e karşı yürütülmeye çalışılan bir savaşta yer almaktan kaçınması bu gün kolay kolay suçlanamaması gereken bir davranış sayılsa gerektir (Jay, 2005: 122).

Eleştirel teorinin yani okulun temsilcileri, özelde Herbert Marcuse, Marksizm'i toplumsal bir teori olmanın dışına çıkarmak ister gibidirler. Teorinin bir toplum yaratmayı değil, bireyi hedef alması gerektiğini savlarlar. Baskı, otorite, boyun eğme gibi içsel durumların birey üzerinden sorgulanmasını öngörürler. Bu birey üzerinden sorgulanma okulun fikirlerindeki Freudyen ve Varoluş felsefesi kökleri ile ilişkilendirilebilir.

Herbert Marcuse, elbette, siyasi pratiğe hizmet eden bir felsefi teori sunmak istemişti. Ancak bu teori, saf bir felsefi teori olarak kaldı. Zira gerçekleşebileceği noktayı hiçbir yerde gösterememesi ya da kendi kendisinden böyle bir sonuç ortaya çıkaramaması itibarıyla, teori ve pratiğin anlamda ideolojik ayrımına tekabül etmektedir. Marx'tan bu yana somut felsefe yapmanın tek mümkün yolu teori ile pratiğin birliğinden geçer. Herbert Marcuse ise, sürekli sözünü ettiği teori ile pratiğin birliğini kendi düşünsel hareketine katmamakla kalmaz; tersine teknolojik egemenlik biçimlerinden kaçısın mümkün olmadığı anlayışının bir sonucu olarak, teori ile pratiğin birliğini bizzat imkansız görmek zorundadır. Onun teorisi işte bu durumca tanımlanmıştır (Holz, 2012: 80).

Herbert Marcuse'un teorisinin zorunlu olarak gördüğü şey, teori ve pratiğin kopuşudur. Aslında, Marcuse, Sovyet Marksizm'i eserinde de bu bağın asla kurulmayacağını, teorisini haklı çıkaran bir örnek olarak ele alır.

Herbert Marcuse'un teorisi ne pratiği kendisinin bir parçası olarak içine alıyor, ne de kendi kendinde onun bir parçası olarak şekillendiriyor. Siyasi pratik ona uyumsuz kalmaya devam ediyor. Çünkü, teorinin içeriğini; verili olanın kötü pozitifliği ile özgürlük aleminin bambaşkası arasındaki mutlak çelişiklik teşkil ediyor (Holz, 2012: 83). Yani teori ve pratik arasındaki uçurum kapanmamaktadır. Çelişki görünür olmadığından pratik gelişmemekte ve teori pratik birlikteliği gerçekleştirememektedir.

Herbert Marcuse'a göre, toplumsal pratik içinde yaşadığımız toplumsal gerçekliğin belirlenimi altındadır. Yani pratik gerçeklik (geçerli olan) ile manipüle edilmiştir. Eğer devrimci bilinç bu egemenlik sistemini (manipülasyonu) ret ederse, "o zaman isyancı bir yabancı bir cisim olarak görülüp bünyenin dışına atılır; en iyi ihtimalle toplumun periferisinde tarikatvari bir yaşamı sürdürebilir" (Holz, 2012: 83) olmakla yüz yüze kalacaktır. Bu durumda ret etmenin getirdiği pratiğin siyasal ve politik anlamda etkisiz olması kaçınılmazdır.

Böylelikle devrimci bilinç (teori), sonuca götürecek teori ve pratik birlikteliği sağlayamaz. Teori salt teorik bir isyan olarak kalır. Herbert Marcuse'ye mevcut egemenlik şeklinin yarattığı manipülasyon, insanın insan üzerindeki ve bu egemenlik şeklini ortadan kaldıracak pratiğin açığa çıkmasına izin vermez. Çünkü 'egemenlik, ilerlemiş aşamasında idare olarak işlev görür. Ve idare edilen yaşam, kitlesel tüketimin aşırı gelişmiş alanlarında bütünün iyi yaşamı olur; Onun savunusu için karşıtlıklar birleştirilir' (Holz, 2012: 91-92).

Eleştirel Okulun proletaryanın rolüne ilişkin Marksist belirlemeye yönelik eleştirisinin hem içinde, hem de dışında yer alan Herbert Marcuse, 'tüm baskıların kaldırmasının öznesi ve dolayısı ile de özgürleşmenin önemli olanaklarından biri olarak proletaryayı görmekte, ancak onun eski işlevselliğini ve karşı örgütlenmeyi yönlendiriciliğini de kaybettiğini ileri sürmektedir. Proletarya, ona göre artık karşı örgütlenmenin merkezi gücü değil, bileşenlerinden biridir' (Veysal, 2005: 136).

Kapitalist dünyanın yaşadığı krizden Marx'ın öngördüğü proletarya öncülüğünde toplumsal bir kurtuluşun gerçekleşmemesi ve bu minvalde birey özgürlüğünü toplumsal kurtuluşa gören Marksist teorinin eleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Herbert Marcuse, bireyin kurtuluş olmadan devrimin olamayacağını, ama toplumun kurtuluşu olmadan da bireysel kurtuluşun olamayacağını altını çizer. Bunun, kurtuluşun diyalektiği olduğunu belirtir (Veysal, 2005: 137).

Herbert Marcuse, ileri işleyim toplumlarında rahat, pürüzsüz, usa uygun, demokratik bir özgürsüzlüğün yaşadığını söyler (Marcuse, 1990: 1). Mevcut sistem artan üretkenliği ve buna bağlı görece sağladığı rahatlık aracılığı ile toplumsal antagonizmaları bireye hissettirmez. 'Toplumun baskıcı yönetimi ne denli ussal, üretken, uygulamısal ve bütünsel oluyorsa, yönetilen bireylerin köleliklerini kırabilmelerini ve kendi öz kurtuluşlarını kavrayabilmelerini sağlayacak araç ve yollar da o denli tasarlanamaz olmaktadır' (Marcuse, 1990: 6). Mevcut sistemin yarattığı bu bilinçsizlik durumunda farkındalık içerisinde olan tek tek bireylerin ret edişi de mevcut sistem üretkenliğini geliştirdiği ve yaşamın yükünü hafiflettiği oranda da, us dışı görünmekte" dir (Holz, 2012: 92). Devrimci pratik böyle bir us dışı duruma düşünce teorisinin pratik ile olan bağı kopar. Ve farkındalık salt teorik düzlemde kalır.

III. HERBET HERBERT MARCUSE'NİN 'SOVYET MARKSİZMİ' ESERİ

III.1. Eserin Amacı

Herbert Marcuse incelemenin amacını; "Sovyet Marksizm'inin ana eğilimlerini bir içkin eleştiri çerçevesi içerisinde değerlendirmek yani Sovyet Marksizm'inin teorik önermelerinden başlayıp bu önermelerin teorik ve sosyolojik (pratik) sonuçlarına geçtikten sonra önermeleri bu varılan sonuçların ışığında yeniden değerlendirmek" (Marcuse, 1969: 9) şeklinde açıklar. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görülecektir ki Sovyet Marksizm'i savunduğu önermelerden uygulamada sapmıştır.

Herbert Marcuse, Sovyetlerin, Marksizm'in teorik doğrularının arkasında durmadığı görüşündedir. Ona göre bunun nedeni, Batı ile girişilen kalkınmışlık yarışı içerisinde teorinin salt ekonomi politik bir doktrine dönüştürülmesi ve böylelikle niteliksel olarak farklı bir toplum yaratma ütopyasını yitirmesi yatmaktadır. O; Sovyet Marksizm'i üzerine yapılacak en genel değerlendirme bile sistemin gelişiminde görülen her dönüm noktasının bir tür batı ilerlemesinin tepkisi ve aynı zamanda batı toplumundaki dönüm noktalarının Sovyet teorisi gelişimlerinin tepkisi olduğunu göstereceklerdir. Ancak bu karşılıklı etki ve ilişki gereğinden fazla bir aşırılığa ulaşmakta ve iki karşıt sistem arasında kaçınılmaz bir bağı belirtmekte -ki bu ortak bağ endüstriyel gelişme hedefidir-; böylelikle de Sovyet toplumunun öz yapısını (bu yapı teoride korunan büyük doğrulardır fakat pratikte izlenen yol bu doğrulardan ciddi sapmalar göstererek)olumsuz etkilemektedir. Bu bağın en gözle görünür biçimi her iki sistemin ortak yanı olan teknik –ekonomik temel, yani yaşamın tüm alanlarında toplum düzenini harekete getiren ana güç durumundaki

mekanikleşmiş endüstridir. Bu teknik- ekonomik müşterekin karşısında ise birbirinden tamamen ayrı bir kurumsal yapı düzeni vardır (Marcuse, 1969: 13) der.

Buradaki değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi Sovyet Devrimi gerçekleştiği andan itibaren kendisini hep bir kuşatılmışlık içerisinde hissetmiştir. Bu kuşatılmışlığı aşmak için ise Batı dünyasının teknik - ekonomik gelişmişlik seviyesini yakalamak adına ekonomik kalkınmayı önceleyen bir refleks geliştirmiştir.

Bu refleks ise Sovyet sisteminin Batı ile paralellliğini ve benzerliğini beraberinde getirmiş ve devrim, böylelikle teorinin vaat ettiği radikal toplumsal değişikliği pratikte bir türlü gerçekleştirememiştir. Çünkü yakalanması düşünülen Batı gelişmişlik düzeyinin Sovyet toplumunun geri kalmış gelişmişliğiyle arasındaki fark, böylesi bir hedefi bilinmez, sonu gelmez bir zamana ertelemek demek olmuştur.

Herbert Marcuse, farklı toplumsal formasyonlara sahip her iki sistemin ortak teknik ve ekonomik ilerlemeci reflekse sahip olmasının sorgulanması gerektiği fikrindedir. O; "Yani bir tarafta özel teşebbüs öte tarafta ise millileştirilmiş ekonomi. Bu ortak teknik-ekonomik temel, giderek bir birinden farklı olan toplumsal kurumlar üzerinde ve bunlara karşı bir üstünlük kuracak mıdır; yoksa bu kurumlar her iki toplum sistemindeki üretim güçlerinin kullanımı arasındaki ayrımı daha da büyütecek midir? Soru dünya ölçüsünde bir devlet-kapitalizmi ya da sosyalizminin uluslararası dinamiğini ve olasılığını değerlendirmede belirgin rol oynar" (Marcuse, 1969: 13-14) görüşündedir. Daha sonraki değerlendirmelerinde göreceğiz ki endüstrileşme, ekonomik gelişme konusunda bir birine paralel reflekse sahip bu her iki farklı toplumsal formasyon farklılığını yitirerek özde bir birine benzeyecektir.

Sovyet Devrimi gelişiminde dünya devrimi umudu taşıyanlar için bu soruya verilecek cevap çok önemliydi. Sovyet Devrimi, Batıyla giriştiği teknik ve ekonomik gelişmişlik yarışında farklı toplumsal formasyonunu niteliksel olarak koruyarak galip gelebilecek miydi? Bu soruya Sovyet Yöneticilerince olumlu cevap ön görülmüş ve hem kendi toplumlarından hem de Tüm dünya devrimci hareketlerinden Kapitalist gelişmişlik seviyesi yakalana kadar ekonomik üretkenliğin ön planda olduğu bir mühlet istenmiştir.

Sovyet Marksistlerince bu mühlet boyunca kapitalist ülkeler kendi aralarında çelişkiler yaşayacak ve bunlar çatışmalara dönüşecek böylelikle Dünya devriminin umudu olan Sovyet devrimi varlığını koruya bilecek ve teorinin ön gördüğü niteliksel olarak farklı toplumsal sisteme geçilmiş olunacaktı. Fakat Sovyet Devriminin hayatta kalıp bir Dünya Devrimine öncülük etmesi koşullarının Batı ile girişilen ekonomik gelişmişlik yarışına bağlanması, Sovyet Devrimini teorik temellerinden uzaklaştıracak pratik kaygıların çerperinde devrim, karşıtına benzemeye başlayacaktı. Bu benzeşmenin en önemli göstergesi (ki bu belirleme aynı zamanda Sovyet uygulamasının Devlet Kapitalizmi olduğu yönlü ideaların da temeli sayılır) üretenlerin üretim sürecinin planlanmasında söz sahibi olmamalarıydı.

Herbert Marcuse Sovyetlerin izlediği bu politikanın teorik ve zorunlu tarihsel koşullarının olduğunu ise; "Sovyet Marksizm'i, Marksist teorinin kalıtımsal yapısını, bu teorinin ana kavramını bozan bir tarihsel durumla, yani kapitalizmden sosyalizme geçiş konusundaki Marksist kavramla bağdaştırma çabası gibi görünür. Bu yüzden Sovyet Marksizm'i incelemesine bir hazırlık olarak, Sovyet Marksizm'inin doğmasına yol açan teorik durum kadar, tarihsel durumu da ele alınmak zorundadır. Tarihsel gelişimin, Marksist çözümlemeyi ortadan kaldırır gibi görüldüğü noktaya parmak basmak gerekir.

Sovyet Marksizm inin anlaşılması konusundaki en önemli nokta, işte budur"(Marcuse, 1969: 22) şeklinde açıklar.

Yukarda Marcuse'nin, Marksizm'i ortadan kaldırır gibi gördüğü tarihsel gelişmelerin ne olduğu ise daha sonraki eserlerinde de içerik olarak hep var olan iki temel duruma dayanır. Bunlardan ilki Marx'ın teorisinde devrimin öznesi olarak gördüğü proletaryanın bu rolünü yitirmesi diğeri ise Marx'ın tarihsel gelişim yasalarına göre Kapitalizm'den sonra zorunlu olarak Sosyalizme geçileceği fikriydi. Ona göre teorinin bu her iki belirlemesi yanlışlaşmıştır. Gelişmiş sanayi (Avrupa) Proletaryası, sistem buhran yaşadığında karşı devrim (faşizm) saflarında yer almış ve sistemde buhranını Emperyalizmle aşmıştır.

Herbert Marcuse, Sosyalist bir toplumda yaşamın kendisinin esaslı bir şekilde farklı olması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre toplumsal formasyonların farklılık göstermesi tek başına niteliksel farklılığı yaratmaya yetmemektedir. İster millileştirilmiş bir ekonomik formasyonla olsun ister kapitalist ekonomik formasyonla olsun eğer birey özgür yeteneklerini geliştirmek dışında salt hayatta kalabilmek için üretmeye zorluyorsa insanın çalışmaya dayalı köleliği devam ediyor demektir. Bu durum toplumsal formasyonların farklılığından bağımsız olarak her iki sistemin paralellik içerdiğini gösterir. Herbert Marcuse'ye göre Sovyet Marksist önermeleri ve pratiği, toplumun esaslı bir şekilde farklı olması gerektiğini içermemektedir.

Herbert Marcuse bu durumu;"Sovyet Marksizm'i bir davranışçı bilim niteliğine bürünmüştür. Teorik önermelerinin çoğu faydacı, araççı bir anlam taşımaktadır. Sovyet Marksizm'inin teorik önermeleri pragmatik fonksiyonlar içinde, Sovyet gelişimlerinin eğilimini niteler. Bu yüzden, Sovyet Marksist önermelerinin görünürdeki formülleri ile

gerçek anlamları arasında bir ayırım yapılması zorunludur. Sovyetlerin kullanım biçimi, aynı zamanda özellikle Marksist kavramların anlamını yeniden tanımlar. Sovyet Marksizm'inin, yeni bir tarihsel durum içerisinde ve bu durum içerisinde Marksizm olduğu iddiası ölçüsünde, Marksist kavramlar değişim geçirirler"(Marcuse, 1969: 20-21) şeklinde ifade eder. Marcuse, eserinde Marksist kavramların bu yeniden tanımlanmasının Sovyetlerin kendisi için elzem gördüğü pratik gereksinmeler doğrultusunda gerçekleştirdiğini ve bu durumun aynı zamanda, Sovyetlerde teori ve pratik bağının istenildiği gibi kurulamadığının da bir göstergesi sayılabileceğini göstermek ister diyebilir.

Herbert Marcuse, Marksist olma iddiası taşıyan Sovyet Marksistlerini, (teorinin de ön gördüğü büyük bir doğru olarak) niteliksel olarak farklılık yaratmış bir Sosyalist toplumda servetin ve değer ölçüm biriminin emek olmaması, insanların yaşamlarını hep yaptıklarını yabancılaşma içinde kalarak yaşamamaları (Magee, 1985:61) gerektiği yönlü Marksist ilkeyi hayata geçiremedikleri noktasında eleştirmiştir.

Herbert Marcuse, eserinde bu ve buna benzer tespitlere dayanarak 'bu incelemede Sovyet toplumu için kullanılan sosyalist terimi, hiçbir biçimde Marx ve Engels'in öngördüğü sosyalist anlamı taşımamaktadır. Ancak, Bolşevik devrimin temel amaç ve hedefinin bir sosyalist toplum kurmak olduğu varsayılmıştır' (Marcuse, 1969: 16-17) der.

Ona göre, ortadaki gerçek, Bolşevik partisi ve Bolşevik devriminin belirli bir ölçüde Marksist ilkeler uyarınca gelişmiş olduğu ve Sovyet toplumunun Stalinist açıdan yeniden kuruluşunun ise, Marksist teori ve pratiğin özgül bir yorumu olan Leninizm temeline oturtulduğudur. Böylelikle sadece bir propaganda ve tahakküm aracı olarak bile, ideoloji, gerçeğin kaçınılmaz ve belirleyici bir parçası durumuna gelmiş ve bu nedenle

Sovyet Marksizm'i ile Sovyet öncesi Marksist teori arasında yeniden bir karşılaştırma yapmak zorunluluğu(Marcuse, 1969: 20) doğmuştur.

Böylelikle Marcuse, devrimin ayakta kalabilmesi için yakalamak ve geçilmek zorunda olunan ileri kapitalist gelişmişlik düzeyi anlayışı ile Sovyet uygulaması ile kapitalist toplum uygulamasının özsel bir paralellik içerisinde hareket ettiğini bize göstermek ister.

Herbert Marcuse, bu özsel paralelliği şöyle açıklar: "Sosyalizmin ilk aşaması, işçiyi hala uzmanlaşmış olduğu göreve bağlar ve "bireylerin işbölümünün köleleştirici düzenine bağımlılıklarını" ve bu yüzden de usçuluk ile özgürlük arasındaki çatışmayı hala sürdürür. Toplumun usçul biçimde geliştirilmesiyle bireyin kendi gerçeğine ulaşması sürekli bir çatışma içindedir. Bütünün çıkarı, hala özgürlüklerden fedakârlık etmeyi gerektirir: adalet, hala adaletsizliği zorunlu kılar" (Marcuse, 1969: 26-27).

Herbert Marcuse, Sovyet Marksizm'i Sosyalizmden, Marx'ın kendisinin ön gördüğü gibi, şimdiye kadarki toplumların hepsinden nitelikçe farklı bir topluma geçişle ilgilenmek yerine, üretim güçlerinin daha akılcı ve daha geniş ölçülerde gelişmesiyle ; emeğin verimliliğinin daha yüksek düzeylere getirilmesiyle; ürünlerin daha akılcı bir şekilde üleştirilmesiyle ilgilenmesi yüzünden ileri kapitalizm ile ürküntü verecek bir imge sürekliliği içerisinde (Magee, 1985: 61) olduğunu bize göstermek istemiştir.

Diye biliriz ki Herbert Marcusebu eserinde; Kapitalizmin tarihsel olarak hazırlanan krizden devrim dışı bir yol bularak çıkması ve kriz anında proletarya ile gerçekleşen nesnel rastlaşma anında proletaryanın devrimi gerçekleştirememesi, böylelikle devrimi gerçekleştirecek yegane güç olmadığının 'malum' olması durumlarından hareketle; ve aynı zamanda Sovyetlerdeki özel nedenleri de hesaba katarak, Sovyet Marksizm'inin

teoride savunduğu büyük doğrulardan pratikte,neden ve nasıl saptığını göstermeyi amaçlamıştır.

III.1.1. Herbert Marcuse'nin 'Sovyet Marksizm'i' Eserindeki Temel Başlıklar ve Sorunla

İnsanlık, baskısız, eşit ve sömürsüz bir toplum düzenine ulaşabilmek için her zaman teorik ve pratik mücadele içerisinde olmuştur. İnsanlığın bu mücadelesine etkisi ve kapsamı itibarı ile en büyük katkıyı, Marx ve Engels'in birlikte geliştirdiği fikri çalışmalar sağlamıştır diyebiliriz.

Ütopyası, insanlık için daha iyisi mümkündür olan bu fikriyatın periferisinde mücadele eden insanlık için daha iyisi, 20yy'da 1917 Ekim devrimiyle birlikte sosyalizm olmuştur. İnsanın bütün bağımlılıklarından ve sömürüden kurtularak kendisi olması için verdiği özgürleşme ve özerkleşme mücadelesinin felsefesi olarak Marksist düşünce, Rus devrimiyle gerçekleşebilir bir ütopya olabileceğini göstermiştir.

Fakat daha sonraki gelişmeler bu ütopyanın uygulama şekli olan Sovyet pratiğinin belli başlı yanlışlıklar içerdiğini göstermiştir. İşte Herbert Marcuse'e bu eserinde Sovyet Marksizmi pratiğinin bu yanlışlıklarının nedenlerini gerek teoride gerekse uygulamada aramaktadır.

Herbert Marcuse'nin 'Sovyet Marksizm'i' eseri, iki ana bölüm üzerinden hazırlanmıştır. Birinci bölümde, Siyasal İnançlar başlığı, ikinci ana bölümde ise, Ahlaki İnançlar başlığı ile kitap değerlendirilmiştir.

Kitap öncelikle temel kavramların, Marksist terminolojide tanımları üzerinde durmuş ve daha sonra bu kavramların Sovyet Marksizm'in de (pratikte) geçirdiği değişimleri göstermeyi amaçlamıştır.

Marcuse işe diyalektikle başlamıştır. Marksist diyalektiğin, tarihsel sürecin nitelik açısından birbirinden ayrı iki evresini, yani kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi nasıl kavradığı üzerinde durmuştur. O, Marx'a göre tarihsel sürecin yeni evresinin bir önceki dönemin kararlaşmış yadsıması olduğunu ve bu yeni dönemde bir önceki dönemin toplumsal yapısı tarafından belirlendiğini böylelikle kapitalizmden sosyalizme geçişin kapitalist toplumun çeşitli özellikleri tarafından önceden şartlandırılıp hazırlandığı (Marcuse, 1969: 25). şeklinde tanımlandığını söyler.

Marcuse, Sosyalizme geçişi Kapitalist toplumda hazırlayan çeşitli koşulları da, kar sağlayıcı özel kullanımın çıkarıyla çatışmaya düşeceği için her kesin insanca yaşamasına yol açacak biçimde kullanılmayan yüksek bir teknolojik ve endüstriyel üretim düzeyi. Kapitalist teşebbüsün toplumsal kuramlarındaki belirli değişimlerde ve bunlara bağlı olarak gelişen halk denetimi ve halka mal etme eğiliminde kendini gösteren öğretimin özel denetim sınırlarını aşan gelişimi. Sınıf bilincine varmış bir güç olarak kendi gerçek çıkarlarını kapitalist sistemin içinde değil bu sisteme karşı olarak kollayacak olan işçi sınıflarının siyasal örgütlenmesindeki gelişimi (Marcuse, 1969: 26) şekilde tanımlar

Bu niceliksel değişimler proletarya devriminde mevcut düzeni yıkıp yerine niteliksel açıdan ayrı bir düzen getirinceye kadar sürekli güç kazanırlar. Böylelikle, yeni tarihsel düzeye bir sıçrayışla ulaşılamaz; aşama çeşitli evrelerden meydana gelir ve ancak bu evreleri geçirmekle bütünlüğe erişilir. Sıçrama mevcut dönemin en yüksek evresinde

oluşur; ancak yeni dönemin ilk evresi yinede bir önceki devredeki kaynağının izlerini taşır (Marcuse, 1969: 26).

Hazırlayıcı bu niceliksel gelişmeler toplumda keskin karşıtlıklara dönüşür. Ve teori bu çelişkilerin, ancak sosyalize edilmiş üretimin, ihtiyaçların özgür olarak ve dünya çapında karşılanmasına yol açacak maddi ve entelektüel ön koşulları sağlayabildiği ölçüde, gerçek bir respublica (kamu malı) kuruluşu içinde çözüle (Marcuse, 1969: 27) bileceğini öngörür.

Marcuse, Marx ve Engels'in, sosyalist devleti ortaya çıkaracak onu yaşatacak gerçek güç olarak kişileri ön plana çıkardığı görüşündedir. O, Marx ve Engels'in Sosyalizme geçişin, daha önceki devlet biçimleri ile karşılaştırıldıklarında, bunu belirli kurumlar çerçevesinde değil, devleti meydana getiren gerçek kişiler çerçevesi içinde gerçekleştirilebileceği görüşünde olduklarını söyler. Onların ön gördüğü Sosyalist devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Sosyalist toplum ise, bir özgür insanlar ortaklığıdır. Üretim güçleri de ortaklık düzeninde çalışan üreticilerin ellerindedir ve üretim, üreticilerin özgür ve eşit esasına göre düzenlenir. Kapitalizmden sosyalizme geçiş de proletaryanın bir devrimci sınıf olarak görevidir. Bu sınıf bilinci de onda eski toplumsal sistemde keskinleşen çelişki ve karşıtlıklarla beslenerek olgunlaşır ve Marx ve Engels'e göre, proletarya, bir kez devrimci sınıf oluşumuna geldiği, misyonunun bilincine vardığı ve bu misyonu yerine getirmeye hazır olduğu zaman, bu ödevi gerçekleştirmek için tutulacak yol ve yararlanılacak araçlar, o andaki siyasal ve ekonomik durumdan çıkarılacaktır (Marcuse, 1969: 28-32).

Görüldüğü üzere Marcuse, teorisinin ön gördüğü Sosyalizme geçişin dışarıdan bir zor ile değil, çeşitli toplumsal süreçlerin kendiliğinden gelişiminin baskısı sonucunda

gerçekleşebilir olacağını vurgulamak istemiştir. Ona göre, teorinin pratiği doğru bir şekilde tanımlamasının koşulu olarak göz önünde bulundurulması gereken koşulun, yeni dönemin eski sistemin olgunlaşmış koşulları altında açılacağı olması ve aynı zamanda devrimin gerçekleştirilme araçlarının da o anki mevcut koşullarda bulunacağı gerçeği olmasıdır.

Marcuse, Marx ve Engels'in teorilerinde devrimi gerçekleştirecek güç olarak proletarya dışında başka bir etmen düşünmediklerini söyler. O, teoride Sosyalist devrim yapmanın koşulu ve kesinliği proletaryaya bağlanmıştır der. Marcuse bu durumu; Aşamanın somut kalıpları değişebilir olduğu halde, sınıf temeli bu değişkenliğe girmez. Devrim ya bir sınıf olarak proletaryanın örgütlü dolaysız eylemiyle gerçekleşecek, yada hiç olmayacaktır. Marx ve Engels, devrimi gerçekleştirecek bir başka etmen yada proletaryanın yerini alabilecek bir muadil düşünmemişlerdir (Marcuse, 1969: 32-33) şeklinde ifade eder. Böylelikle teorinin temel tanımları içerisinde kalındığında diye biliriz ki, eğer proleter sınıf yok ise, yani bir sınıf olarak eyleme giremiyorsa, o zaman, sosyalist devrim yok demektir.

Marcuse, proletaryanın teorinin öngördüğü rolünden uzaklaşmasına ilişkin en güçlü verinin Rusya'da proletaryanın devrimi tek başına yapamaması ve köylüyle ittifakını gösterir. Proletarya'nın açığa çıkan bu yeni durumuna Sovyet Marksistlerinin gözünü yummasının ise Sovyetlerde teori ve pratik çelişkisinin kaynağı olduğuna işaret eder.

O bu tespiti; İşçi devrimi yerine işçi ve köylü devriminin Sovyet Marksizm'inin temeli olması devrimin Rusya da başarıya ulaşmış bulunmasından değil ileri kapitalist dünyanın hemen her yanında endüstriyel işçi sınıfının devrimci potansiyelinde bir gerileme olmasından dolayıdır ve aynı zamanda bu yeni durumdan sonuçlar çıkarmayı ret ediş ise, Leninizm'in gelişimini belirlemiş ve Sovyet Marksizm inin teorisiyle pratiği arasındaki

büyük ayrımın başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Lenin, eyleminin başlangıcından itibaren partisinin devrimci stratejisine yeni durum uyarınca bir yöntem vermiş olduğu halde teorik kavramlar açısından bu yöntemi izlememiştir (Marcuse, 1969 :37) şeklinde ifade eder.

Marcuse, Sovyet Marksizmi'nin bizzat Lenin eliyle yeni bir proletarya görüşü getirdi görüşündedir. O, bu yeni proletarya görüşünün de Marx'ın tanımladığı proletarya ile alakasının olmadığını söyler. Bu durumu; Lenin'in devrimci avant-garde stratejisi klasik Marksist kavramın yeniden formüle edilmesi demek olmamış, yeni bir proletarya görüşü getirmiştir. Lenin'in ekonomizm ile ve kendiliğinden oluşan kitle eylemiyle mücadelesi ve sınıf bilincinin proletaryaya dışarıdan aşılması görüşü, proletaryanın daha sonra görülen devrimci süreç içinde öznenen nesne durumuna dönüşümünün bir habercisidir (Marcuse, 1969: 37-39) şeklinde ifade etmiştir. Marcuse, böylelikle proletaryanın Marx'ın teorisinde ön gördüğü yerinden edildiği görüşündedir. Teoride hala özne konumunda görülen güç, pratikte nesne konumuna itilmiştir.

Marcuse, Marx'ın teoride konumunu belirlediği proletaryanın pratik gelişmeler ışığında da çoktan gücünü yitirdiği görüşündedir. Lenin'in, geliştirdiği yeni proletarya görüşü de proletaryanın devrimin ajanı olmadaki yetersizliğinin bir telafisi gibidir. Fakat bu durum bile proletaryanın içinde bulunduğu güçsüzlüğü aşmaya yetmemiştir. O, bu durumu; Lenin'in bağlı kaldığı ve emekçi aristokrasi ile avant-garde teorilerinin yardımıyla sürdürülen klasik devrimci proletarya görüşü ta başlangıçta yetersizliğini ortaya koymuştur(Marcuse, 1969: 37) ve Leninist partinin, proletaryanın gerçek temsilcisi durumuna getirilmesi yeni strateji ile eski teorik kavram arasındaki uçurumu kapatamamıştır. Bunun sonucu olarakta Lenin'in avant-garde stratejisi, teoride yadsıdığı

şeyi, yani devrimin gerek öznel ve gerekse nesnel koşullarında bir temel değişim olduğu gerçeğini uygulamada kabul etmiştir (Marcuse, 1969: 39) şeklinde açıklar.

Görüldüğü üzere, Sovyet Marksizm'inin en belirgin özelliği pratiğin teoriyi takip etmemesidir. Teoride kabul edilenler pratikte uygulanmamıştır. Böylelikle teori kutsal bir metin gibi kabul edilmişken pratikte yanlışlandığı yerler hasıraltı edilip bu durum teoride değişiklik aratmıştır. Teori salt propaganda aracı olarak kalmıştır.

Marcuse, Lenin'in geliştirdiği bu yeni devrim aygıtının da halktan uzaklaşp parti ve devlet bürokrasisi şeklinde bir tür baskı aracına dönüştüğünü söyler. Onun, bir baskı aracı olarak tanımladığı bu aygıtı ilişkin fikirleri, daha sonraları Ortodoks olmayan Marksistlerce, Rusya'da parti ve devlet bürokrasisi giderek, siyasal iktidarı tekelinde tutması ve devlet aygıtında tam bir denetime sahip olması ile kendisine bağlı sınıfları sömüren ve baskı altında tutan yeni bir egemen sınıfa dönüştü. Kendisini bir egemen sınıf olarak tesis eden bürokrasinin batılı kapitalist ülkelerdeki burjuvazininkine benzer toplumsal bir işlevi yerine getirdiği görülür. Her iki durumda da egemen bir toplumsal sınıfın ister özel ister devlet mülkiyeti biçimi altında olsun, üretim araçları üzerindeki etkin denetimi aracılığı ile, toplumsal artık-ürünün süre giden tahsisat ve yeniden yatırımları yolu ile sermaye birikimine nezaret ettiği görülmektedir (Purdy, 1978: 19-21) şeklinde içerik kazanarak Sovyet Marksizmi eleştirilerine dönüştü.

Burada hemen şunu da belirtmeliyiz ki bu aygıtın kapitalizm'de olduğu gibi bir sınıf karakteri taşıdığına yönelik itirazlarda olmuştur. Bu itirazlar, Sovyet parti ve devlet aygıtında yönetici mevkilerinde bulunanlar hiç bir biçimde ayrı bir toplumsal sınıf oluşturmamaktadırlar. Üretim araçlarıyla ve diğer toplumsal gruplarla olan ilişkileri, esas olarak idari bir ilişkidir. Rollerini, Sovyet halkı adına siyasal ve toplumsal devrimle kurulan

iktisadi sistemi idare etmektir (Purdy, 1978: 47) şeklinde olmuştur. Bur da Marcuse ve daha sonraki Sovyet Marksizm'i eleştiricileri için bu aygıtın sınıf karakteri taşıyıp taşınamamasından önce teoride ön görülmediği halde böylesi bir aygıtın proletaryanın yerine tahsis edilmesi ve bir baskı aracı olmasıdır.

Sosyalizm bir önkoşul olarak kapitalizmi, yani yüksek düzeyde endüstrileşmeyi gerektirdiği,geri kalmış bir ülkede endüstrileşme sosyalizmden yani üretim ve dağıtımın bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenmesinden önce geldiği Rusya'da ise hali hazırda bu gelişmişliğin ve doymuşluğun bulunmaması dolayısıyla devlet kapitalizmine giden yolu (daha o zamanlar görmüş olan sol komünistlere karşı giriştiği polemikte)gerekçelendirmeye çalışan Lenin, şöyle demiştir: 'aslında, devlet kapitalizmi bizi ileri götüren bir adım olacaktır. Eğer, kısa bir süre içinde, Rusya da devlet kapitalizmini kurmayı başarısak bu büyük bir zafer olacaktır. Rusya da devlet kapitalizmini kurabilirsek mutlak sosyalizme geçişimiz daha kolay ve daha kesin olur. Çünkü devlet kapitalizmi, bir bütünlük, beraberlik, merkezizetçilik, denetim ve sosyalizasyon sistemidir. İşte bizde eksik olan da budur' (Marcuse, 1969: 51-52). Görüldüğü gibi Rusya da toplumun tarihsel süreç içerisinde olgunlaştırması gereken süreçler önce devrim yapabilmek ve sonrada yapılan devrimi koruya bilmek adına teori dışı uygulamalara baş vurulmuş ve bu durum da Sovyetler de Stalinist uygulamalara giden yolu döşemiştir.

Marcuse'nin, Sovyet Marksizm'ine yönelttiği bir diğer eleştiri ise Kapitalistlerin kendi içlerinde bir birliğe varamayacakları yönlü fikirlerdir. Ona göre, Sovyet Marksistleri tıpkı proletaryanın durumunda olduğu gibi bu konuda da teoride ret ettiğini pratikte kabul ederek ikircikli bir tutum sergilemiştir.

O, bu konuda; Leninist teori de, Stalinist teori de, Batı dünyasının uzun süreli bir birliğe varması olasılığını defalarca ve kesinlikle yadsımışlardır. Sovyet Marksizm'i aynı şekilde batı ülkelerindeki işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişimleri de kesinlikle yadsımaktadır. Sovyet teorisi, Marksizm'in klasik devrimci proletarya görüşüne dayanmıştır. Bununla beraber Sovyet yörüngesi çerçevesinde sosyalizmi kurma yolundaki bütün belirgin tutum ve davranışlar, çağdaş dönemi niteleyen yapısal değişimler ve batı dünyasındaki devrimci proletaryanın çöküşü temeline oturtulmuştur. Bu ikilik Sovyet teorisi ve pratiği arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı asıl büyük sorunun parçalarıdır. (Marcuse, 1969: 45-46).

Marcuse, Lenin'in emperyalistler arası çatışmalar temeline dayanan ve Sovyet Marksizm'i için bir zorunluluk durumuna gelmiş olan Sovyet tutumuna öncülük (Marcuse, 1969: 55) ettiğini söyler. Aslında böylesi bir tutum zorunludur çünkü Rus toplumunun teorinin ön gördüğü devrim için hazır olması gereken koşullardan bağımsız gerçekleşmesi, daha sonrasında ise bu koşulları yaratmak (gelişmiş endüstri gibi), devrimi yaşatmak için elzem duruma gelmiştir. Lenin için ise bu koşullar ancak kapitalistler arası bir çatışmanın varlığında (elde edilecek mühletle) gerçekleştirile bilirdi.

Lenin; "kendimizi emperyalist ülkelerle olasılık çatışmalara düşmekten nasıl kurtara biliriz" sorusunu ortaya atmış ve Sovyet emperyalist kamp arasındaki tipik Stalinist karşıtlığı ima etmiştir. Ancak Lenin ortaya attığı bu soruya hemen cevap vererek; "Batının gelişen ve büyüyen emperyalist ülkeleri ile doğunun gelişen ve büyüyen emperyalist ülkeleri arasındaki iç çekişme ve karşıtlıkların bize soluk alacak yeni bir mühlet verecektir (Marcuse, 1969: 55-56) fikrindedir.

Bununla beraber, kapitalizmin Sovyet Marksist yorumu, kapitalist sistemin genel buhranı görüşüne dayanır. Bu buhranın en belirgin nitelikleri kapitalist dünya pazarının ufalması ve iki paralel fakat karşıt dünya pazarının, yani kapitalist pazar ile sosyalist pazarın kurulmasıdır. En güçlü kapitalistler ufalmış pazardan paylarını alabilmek için amansız bir mücadeleye sürüklenirler. Sovyet Marksizm'ine göre Lenin tarafından belirlenmiş olan eğilim uç noktasına varmıştır. Ekonominin, askeri bir niteliğe bürünmesi ve savaş ekonomisi. Kapitalist, yatırımların büyük bölümünü dolaylı ya da dolaysız savaş endüstrisine kaydırır ve böylelikle de kapitalist üretimin iki ana bölümü arasındaki oransızlığı artırır (Marcuse, 1969: 67-69).

Bu yoruma göre, Sovyet devletinin ortaya çıkışı, doğal kapitalist karşıtlıkları yoğunlaştırarak kapitalist güçler arasındaki çatışmayı büyüten bir zincirleme reaksiyonu harekete getirmiştir (Marcuse, 1969: 69).

Marcuse, Sovyet Marksistlerinin temel tezi olan kapitalistlerin buhran yaşadıklarına dair fikirlerinin haklı olmadığını bu tespitte ısrarcı olmanın gerçeklere gözünü kapamakla mümkün olabileceğini söyler. O, kapitalist buhranın büyümesi tezinin nasıl olup da Sovyet Marksizm'inin temel yöntemi olabileceğini kavramak zordur. Otuz yıl boyunca olayların tam tersi olarak ileri sürülmüş ve üzerinde direnilmiş olan bu görüş, öylesine paradoksal bir nitelik taşımaktadır ki, kolayca, propaganda diye tanımlanıp bir kenara atılabilmektedir. Oysa aslında bu politikayı belirleyici bir görüştür (Marcuse, 1969: 71).

Marksist terminolojide (devrili çöküntülerden ayrı olarak) kapitalizmin genel buhranı, kapitalizmin artık klasik, olağan, işleyememesiyle belirlenir. Emperyalizmin ortaya çıkışı, kapitalizmin klasik çağını sona erdirir ve genel buhranı başlatır. Kapitalist

sistem, ancak tekelci, düzenleme ve yönetim içerisinde devlet denetiminin yaygınlaşması, savaşlar ya da savaş hazırlıkları ve istismanın yoğunlaştırılması yoluyla fonksiyonunu sürdürebilir. Böylece genel buhran aynı zamanda kapitalizmin sürüp giden varlığını belirtmekte ve istikrarı ortadan kaldırmak yerine istikrarı kendi öz yapısı olarak tanımlamaktadır. Sovyet Marksizm'ine göre ise dünya durumunu belirleyen temel etmen, sosyalizm gelişmesinin bu buhranla bir arada var olması ve aynı paralele gelmesidir (Marcuse, 1969: 71-72).

Bir arada yaşama Sovyet devletinin dış politikasının amacını belirlemiştir. Emperyalistlerle girişilecek herhangi bir silahlı çatışmanın, kapitalistlerin iç çelişkilerini askıda bırakacağı ve Lenin'in Sovyet Devletinin bekası için gerekli gördüğü mühlet-i ortadan kaldıracağı için izlenilen bir tutumdur. Bu mühlet geri kalmış doğu uygarlığını, ileri endüstriyel ülkeler düzeyine çıkarmak için gerekli bütün süreyi kapsar. Bu hedefe ulaşıldığı takdirde ve ulaşıldığı zaman Sovyet toplumunun ve kapitalist toplumun gelişiminde yeni bir dönüm noktasına varılmış olacaktır. Sosyalizmin ikinci evresinin başlaması, aynı zaman da batı dünyasındaki devrimci potansiyelin de yeniden canlanmasına yol açacaktır (Marcuse, 1969: 73-74).

Sovyet Marksist tartışmanın geleneksel Marksist kategorileri Batı toplumuna ne ölçüde uyguladığı en açık biçimde Batı proletaryasının değerlendirilmesinde ortaya çıkar. Stalin devri boyunca Sovyet Marksizm'i, kapitalizmin uzun vadeli bir istikrara ulaşması ve bu istikrarı sürdürmesi her hangi bir ekonomik temel bulunduğunu yadsımıştır. Stalin sonrası yapılan değişiklikler ise böylesi bir temelin varlığını kabul etmeye yanaşmıştır. Ancak her iki durumda da Sovyet Teorisi sınıf durumunda her hangi bir temel değişim olduğunu kabul etmemektedir. Batı proletaryası devrimci sınıf olarak görülmeye

devam etmekte ve yine bu nedenle genel buhranda son ve kesin darbeyi indirecek güç diye kabul edilmektedir (Marcuse, 1969: 79-80).

Batı devriminin geciktirilmesi ve kapitalizmin istikrarı Sovyet toplumunun yapısında niteliksel değişimlere yol açmıştır. Lenin, devrimin geri kalmış bir ülke sınırları içerisinde de tecrit edilmesini önlemek için, sosyalist kurtuluştan önce, endüstrileşmeye ve (Sovyet işçilerinden önce) Sovyet Devletine öncelik tanımıştır. Lenin, Faşizmin Almanya'da güçlenişinden önce ölmüş ve o tarihten sonra da korumaya çalıştığı mühlet umulduğundan daha kısalı görülmüştür. Bu yüzden Stalin, Lenin'in Sovyet sisteminin bekası için ön koşul olarak gördüğü uygarlık programı görüşüne hız vermiştir. Bu görüş "ana kapitalist ülkelerin ekonomik düzeyini geride bırakmak" biçiminde formüle edilmiştir. Sosyalist üretimin gelişmesi bir yandan insan potansiyelini bastırır, öte yandan maddi ve teknik potansiyeli artırmaya devam etmiştir (Marcuse, 1969: 85-86).

Herbert Marcuse göre Sovyet Marksizm'i uyarınca komünizme geçiş süreçleri;

1 - Sovyet toplumunun, sosyalizmden komünizme yönelen gelişimi iç ve dış karşıtıların ortaya çıkmasını ön gören diyalektik süreç olarak oluşur.

2 - İç karşıtıları, Sovyet devletinin denetimi altında bir sosyalist ekonomi temeli üzerinde her hangi bir patlamaya yer vermeksizin, ussal olarak çözülebilir.

3 - Komünizme geçişin devimsel gücünü meydana getiren temel iç çatışkı, sürekli gelişen üretim güçleriyle, bu gelişmenin gerisinde kalan üretim ilişkileri arasındaki çatışmadır.

4 - Ağır ağır komünizme geçiş kapitalist çevrenme koşulları altında olur. Bu durum ancak uluslararası düzeyde ve ileri kapitalist ülkelerin bazılarında gerçekleşecek sosyalist devrim yoluyla çözülebilir.

5 - Bu çözüm, başlı başına uzun vadeli bir süreçtir ve sosyalist gelişimle kapitalist gelişimin bir bütün dönemini kapsar.

6 - Sovyetler Birliği emperyalist güçler arasındaki çatışıklardan yararlanarak bu mühleti koruyup sürdürmeli, bu güçlerle savaşa girmekten ve ileri kapitalist ülkelerdeki devrimci girişimleri teşvik etmekten kaçınmalıdır.

7 - Dış çatışmalar, proletaryayı yeniden tarihsel devrim etmeni durumuna getirecek olan kapitalist ve kapitalistler arasındaki iç çatışmalar, SSCB'nin giderek gelişen ekonomik, siyasal ve stratejik gücü kanalıyla çözülecektir.

8 - Bu temel devrimci güçleri besleyen ana kaynaklar gelişmiş ülkelerdeki yarı proleter ve petty köylü kitleleri ile kolonilerdeki ve bağımlı ülkelerdeki kurtuluş hareketleridir (Marcuse, 1969: 91-92).

Komünist endüstrileşme tarihsel dönemleri atlayarak ve birbirlerinin içine geçirerek ilerler. Batı toplumu ile Sovyet toplumu arasındaki temel ayırım, bir benzeyişe yönelen güçlü eğilimle aynı paralele getirilir. Her iki sistem de gelişmiş endüstriyel uygarlığın ortak çizgilerini ve niteliklerini taşır. Her iki sistemde de merkeziyetçilik ve yönetime bağlı düzenleme, bireysel girişimleri ve özerkliği geri planda bırakır (Marcuse, 1969: 92).

Artan toplumsal servet ve güç, baskıcı iş düzenine ve işbölümüne karşı çıkar. Bu eğilimlerin artması Sovyet Marksizm'inin sosyalizmin ikinci evresine geçiş zorunluluğu

üzerinde ısrarla durmasından anlaşılmaktadır. Sovyet sisteminde atlanılmış olan dönemler; ileri mutlakıyetçilik ve liberalizm, serbest rekabet düzenine dayanan serbest teşebbüs, bireyci ve insancıl ideolojilere sahip olgun orta sınıf kültürü dönemleridir. İleri endüstriyel ülkelerin düzeyine yetişmek çabası, bireyci ussallık ve liberalizmle bağdaşmayacak bir tahakküm ve kısıtlama düzeni içinde bir devasa üretim cihazının kurulmasını ve kullanılmasını gerektirmiştir (Marcuse, 1969: 93-94).

Sovyet Marksizm'i sürekli olarak yinelenen ve kutsallaştırılmış birkaç önerme çerçevesinde kurulmuştur. Bu önermeler bir yandan Sovyet toplumunun istismardan uzak bir sosyalist toplum olduğunu bütün vatandaşların kanuni haklarının güven altına alındığı ve korunduğu bir demokrasi olduğunu ve öte yandan da bu günkü kapitalizmin, giderek artan sınıf çatışmaları düşük yaşam standardı; İşsizlik vb bunalımlar içinde olduğunu belirtirler. Sovyet önermeleri ussal değil pragmatiktir. Bu önermelerin değeri sentetik yapılarından da açıkça belli olduğu üzere ussal olmaktan çok pragmatiktir (Marcuse, 1969: 98).

Sovyet Marksizm'i, Marksist vaatlerin (ancak yeniden ertelenmek üzere) gerçekleştirildiği ve yeni üretim güçlerini, yeniden üretici baskı aracı olarak kullanıldığı, bir tarihsel durumun anlamsızlığını yansıtır. Kutsallaştırılmış törenleştirilmiş dil Marksist teorinin asıl anlamlı ve kapsamlı, inanılması bütün tersine kanıtlara karşın kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak koruyup sürdürür. İnsanlar kendi devletlerinin ideolojinin gerektirdiği özgürlüğün, mantığın ve adaletin gerçeği olduğunu duymalı, düşünmeli ve buna göre davranmalıdırlar (Marcuse, 1969: 101).

Marksist teorinin yeni kalıbı yeni tarihsel etmenin karşılığıdır. Bu tarihsel etmen gerçekte olduğu yere varacak, yani dünyayı değiştiren bir devrimci güç olacak olan,

geri kalmış halklardır. Teorinin böyle töreselleştirilmesi onu günlük yaşamdaki yalanlamalara karşı koruyup ayakta tutmuş ve bu teoriyi ideolojik bir kalıp içinde, ileri endüstriyel uygarlığa meydan okuyarak ve kafa tutarak, siyasal eyleme ite kaka sokulması gereken geri kalmış ve ezilmiş halklara iletmiştir. Marksist teori büyüsel kullanımı içinde bir yeni ussallık kazanır. Bir törensel kalıba indirgenmiş olan Marksist teori ideoloji durumuna gelir. Ancak bu teorinin kapsamı ve fonksiyonu onu klasik teori kalıplarından ayırır. Bu bir yanlış bilinç değil, yanlışlığın bilinci, nesnel tarihsel çıkararı simgelendiği bir yüce gerçek ortamı içinde doğrulanan yanlışlığın bilinci demektir (Marcuse, 1969: 101-103).

Yeni ussallık Sovyet toplum yapısının oluştuğu atmosferi niteler. Bu ussallık en metodik tahakküm sisteminin özgürlüğe zemin hazırlamak için uygulandığı baskı politikasının erkinlik (özgürlük hürriyet) politikası olarak mazur görüldüğü Sovyet toplumunun paradoksal yapısına özgüdür. Üretim araçlarının ve üretim dağıtımın denetimi, dolaysız üreticilerin elinde olmadığı sürece yani tabandan gelen bir denetim ve inisiyatif bulunmadığı sürece millileştirmenin, endüstrileşmenin olduğu kadar tahakkümün de daha etken olması; emek üreticiliğinin kitle toplumları çerçevesi içinde artırılması ve yönetilmesi için bir araçtan başka bir şey olmayacağı açıkça bellidir (Marcuse, 1969: 107).

Bu bakımdan Sovyet toplumu çağdaş endüstriyel uygarlığın genel eğilimini izlemektedir. Sovyet millileştirilmesi gelişiminin tarihsel koşulları altında liderlerinin gerçek ya da görünürdeki tutum ve amaçları ne olursa olsun, baskıcı eğilimlere karşı koyacak ve Sovyet toplumun yapısını değiştirecek bir iç dinamiğe sahip midir değil midir? Stalin döneminde, Sovyet Marksizm'inin genel çerçevesini meydana getirmiş olan tek ülkede sosyalizm doktrini aynı zamanda Sovyet Devletinin baskıcı fonksiyonu karşısında dünya tarihine karşı bir mazeret yaratır (Marcuse, 1969: 107).

Batı proletaryasının sınıfsal çıkarları, SSCB'nin siyasal çıkarları ile çatışmadığı ölçüde Sovyet politikası tarafından destek görürler. Böylelikle sınıf çatışması, uluslararası düzeye aktarılmış olmaz; daha çok bir uluslararası siyasal çatışmaya dönüştürülmüş olur. Marksizm'in amaçlarına ulaşması, üretim güçleri ile bu güçlerin baskıcı düzeni ve kullanımı arasındaki çatışkının çözümlenmesine bağlıdır (Marcuse, 1969: 111).

Marx'a göre kapitalizmin ortadan kaldırılması başlı başına bir amaç değil, bu çatışkının çözümlenmesi ve böylelikle insanın emeğine köle oluşunun ve insanın, insana tahakkümünün son bulması için bir araçtır. Ama işçi sınıfı tek tarihsel kurtuluş etmeni olarak bu yolu baştan sona kat etmedikçe sosyalist devrimin hikmeti vücudu olamaz. Ve eğer devrim başlangıcından itibaren emekçi ile emeğinin araları arasındaki ilişkiyi tersine dönüştürmez yani araçların denetimini emekçiye vermez ise, kapitalist toplumunkinden özü itibariyle ayrı bir hikmeti vücuda sahip olamaz. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılması, denetimin emekçilere devir edilmesi ile temelden bağlıdır. Bu devir gerçekleştirilemediği sürece, devrim üstesinden gelmeye çalıştığı düşmanlıkları karşıtlıkları yeniden yaratmaya mahkûmdur (Marcuse, 1969: 111).

Eğer Sovyet Marksizm'i, sürdürüle gelen baskıcı devlet mekanizmasını kapitalist tehdidinin sürmesi ile mazur gösteriyorsa; Sovyet toplum yapısının daha hala karşıtlıklar içinde olduğunu ve bu karşıtlıkların çözümünün uluslararası düzende bir temel değişime bağlı olduğunu itiraf ediyor demektir (Marcuse, 1969: 112).

Engelsin sosyalizmin bütün ya da çoğu ülkelerdeki başarısı için geçerli olan devletin göçüp gitmesi formülünün tersine olarak, sosyalist devlet tek ülkede sosyalizm ve kapitalist çevrenme koşulları altında yeni belirleyici fonksiyonlar yüklenmek zorundadır. Kapitalist çevrenme tasfiye edilmediği ve yabancı askeri saldırı tehlikesi ortadan

kalkmadığı takdirde devlet komünizm devrinde de devlet varlığını sürdürecektir. Ancak yukarıda sözü edilen koşullar yerine geldiği zaman devlet bozuma uğrayacaktır. Devletin fonksiyonları;

a) Alaşağı edilmiş sınıfları ülke içinde tutup kısıtlamak,

b) Ülkeyi yabancı saldırılardan korumak,

c) Ekonomik düzenleme ve kültürel eğitim. Bu birinci evre (ekim devriminden istismarcı sınıfların kaldırılmasına kadar süren dönem) (Marcuse, 1969: 115).

İkinci evre; köyde ve kentteki kapitalist öğelerin ortadan kaldırılmasının sosyalist sistemin mutlak yengisine ve yeni kuruluşun uyarlanmasına dek süren dönem; (a) fonksiyonu sona ermiş ve onun yerini sosyalist mülkiyeti korumak kalmıştır. (b) ve (c) fonksiyonları aynen kalmışlardır. Sosyalizm in ilk döneminde devletin sürdürülmesi asıl Marksist görüşte de ön görülür. Marx, bireylerin iş bölümüne kölelik biçimindeki bağımlılıklarını sosyalizmin birinci evresinde devam edeceğini kabul etmiştir. Buna bağlı olarak devletle varlığını sürdürecektir; göçüp gitmesi çok ağır olacak ve siyasal kurumların değişimi devresinden sonra tamamlanacaktır (Marcuse, 1969: 115).

Engels 1880'lerdeki anarşistlere karşı polemiklerinde aynı konu üzerinde durmuştur: 'Anarşistler proletarya devriminin devletin siyasal örgütünün kaldırılması ile başlaması gerektiğini söylüyorlar. Oysa proletaryanın zaferinden sonra elverişli gördüğü tek örgüt devlettir. Devleti bir anda yıkmak zafere ulaşmış proletaryanın henüz elde ettiği gücü kullanmasını kapitalist düşmanlarını yenmesini ve başarılmadığı takdirde zaferini zorunlu olarak bir yeni yenilgi ile sonuçlandırarak olan toplumun ekonomik devrimini başarmasını sağlayacak tek örgütü yıkmak demektir (Marcuse, 1969: 116).

Hiç kuşkusuz Marx'a göre devletin bütün tarihsel kalıpları sınıflı devlet kalıpları olmuştur. Ancak sosyalizmin birinci evresi daha henüz kapitalist kalıtımının etkisi altında olduğu ölçüde sosyalist devlette kapitalist kalıtımın etkisi altındadır. Sosyalist devlet yönetici sınıfı meydana getirmiş olan proletaryanın ta kendisidir. Marx ve Engels, devletin fonksiyonundaki değişimleri bu dönüşüm biçiminde özetlemişlerdir; kamu fonksiyonları siyasal karakterlerini yitirecek ve toplumun gerçek çıkarını koruyan bir basit yönetim fonksiyonunda dönüşeceklerdir (Marcuse, 1969: 117).

Bu görüşün tersine olarak Sovyet devleti, baştan sona dek proletaryaya karşı olan siyasal ve yönetsel fonksiyonlar uygulamaktadır tahakküm iş bölümünde uzmanlaşmış bir fonksiyon olarak kalmakta ve bir siyasal ekonomik askeri bürokrasi tekeli sürmektedir. Toplumun ihtiyaçlarını (toplumsal üretim ve dağıtım) yönetilen halkın kolektif denetimine bağlı olmaksızın, belirleyen gruplarca yönetilmektedir. Sovyet Marksizm'i, devletin tabandaki kurumlardan ayrı olarak yönetici fonksiyonu üzerinde durmaktadır. Ve bu devlet dolaysız üreticileri, üretim işlemi üzerinde kolektif denetimden uzak tutmayı sürdürmektedir (Marcuse, 1969: 118).

Sovyet Marksizm'i bu anormalliği ve Sosyalizmin bir kapitalist çevre içindeki anormal koşullarına bağlayarak mazur göstermektedir. Böylelikle Sovyet devleti Engels in sınıflı topluma özgü olarak nitelediği bir yapının biçimini almış olur. 'Ortak toplumsal fonksiyonlar, iş bölümünün yeni bir dalı durumuna gelir ve halkın çıkarlarından ayrı özgün çıkarlar oluştururlar, devlet yeniden bir maddeleşmiş esaslaştırılmış güç durumuna gelmiş olur.' Sovyet Marksizm'ine göre devlet böyle bir güç olarak dünyanın sosyalizme götürüleceği Arşimet noktası sosyalizm ve komünizm kurulması için temel araç durumuna gelir (Marcuse, 1969: 119).

Devlet proletaryanın devletidir. Ve bu itibar ile devrimin daha sonraki gelişimi tabandan değil tepeden oluşur. Tepeden oluşturulan devrimde devletin güçlü olarak kurumlaştırılması ülkenin ekonomik düzenini sadece işçi ve köylünün anlık çıkarlarının dışında, üstünde ve bu çıkarlara karşı değil aynı işçi ve köylüleri bürokratik otoriter üretim düzenine bağımlı kılarak I. Beş yıllık plan süresinde gerçekleştirilmiştir (Marcuse, 1969: 120).

Sovyet doktrininde tüm teknik-yönetimin denetlenmesinin üstünde olarak toplumsal denetimi uygulayan partidir. Ve parti devletle kaynaşmış olduğu için toplumsal denetim merkezi ve planlı bir siyasal denetim niteliğine bürünür. Tabandan gelen herhangi bir etken, toplumsal denetim söz konusu değildir (Marcuse, 1969: 125).

Lenin'in kapitalist dünya ile bir arada yaşayarak sosyalizmin ve komünizmin kuruluşu için gerekli 'mühlet'i sürdürmek konusunda kılavuzluk eder. Yönetici ilkelerin yorumu ve bunların gerektirdiği tedbirlerin zamanı ve alanı hakkında verilecek karar, tamamen üst kademedeki liderler grubunun tekelindedir. Sovyet bürokrasisi, ekonomik, siyasal ve askeri kuruluşların denetimi kanalı ile tabandaki halk kitlelerini deneten bir ayrı sınıf meydana getirir ve bu denetimin uygulanması, kendilerini denetim içinde ortaya koyan belirli çıkarların çeşitlerini kapsar (Marcuse, 1969: 131).

Ortak çıkar, bir ideolojik kavram olarak kalacaktır. Bu karşıtlık durumu, sadece bürokrasi ile tabandaki halk kitleleri arasındaki ilişkilerde değil, aynı zamanda köylü ve kentli halk ve hatta bu gruplar içindeki kadın ve erkek işçiler, ya da usta ve usta olmayan işçiler gibi ikinci derecedeki gruplar arasındaki ilişkilerde dahi hüküm sürer. Ortak çıkar konusundaki eşitsizlik, geri kalmış bir ülkede çok daha büyük bir uçurum biçiminde

olacaktır. Ortak çıkar, anlık çıkarlar karşısında (toplum geliştikçe giderek azalacak da olsa) büyük ölçüde bir soyutluğu sürdürecektir (Marcuse, 1969: 132).

Bir başka deyişle (ortak) çıkar ile özel çıkarların toplamı arasındaki geleneksel ayırım, bir gerçek olarak kalacak ve genel (ortak) çıkar, bir ayrı varlık olarak, bireysel çıkarların üstünde ve bu çıkarların dışında bir toplumsal çıkar olarak kendi terimleri ile tanımlanacaktır. Sovyet Marksizm'i genel ortak çıkarı üretim güçlerine ve güçlerin düzenlenmesine olan ilişkisi açısından tamamlar (Marcuse, 1969: 133).

Sovyet Marksizm ine göre, Bolşevik Devrimi, siyasal üst yapı ekonomik tabanla 'bağdaştırmış' ve üretim araçlarının millileştirilmesi, ekonomik gelişimin merkezi denetimini olanaklı kılmıştır (Marcuse, 1969: 135).

Sovyet Marksist teorisinde göre, Sovyet üstyapısı ile kapitalist üstyapı arasındaki belirleyici ayırım işte budur. Her iki devlet biçimi de bir siyasal 'üst yapı' meydana getiriler, yani bunlar, toplumun bakışık ekonomik yapısı tarafından belirlenirler. Ancak bu belirleme, kapitalist devlette körü körüne ve denetimden uzak olduğu halde, Sovyet devleti bunu yönetebilir ve denetebilir. Böylelikle kapitalizmde kapitalist ekonomi tarafından denetlenen devlet olduğu halde, Sovyet devleti ülkenin ekonomik gelişimini yöneten güç ekonominin yönetici gücü durumuna gelir (Marcuse, 1969: 136-137).

Marx, teorisini geliştirmeye başladığı zaman, tarihin en sonunda Mantık ve Özgürlüğün felsefesi fikirlerden siyasal hedeflere dönüştürülebileceği bir döneme erişmiş olduğu inancı ile hareket etmiştir. Marx'ın en ileri ideoloji olarak düşündüğü felsefe doruk noktasına proletaryanın eyleminde ulaşacaktır (Marcuse, 1969: 140-141).

Felsefe, insanın özgürlüğünün ve vekarı fikrini, yabancılaştırılmaz hakları görüşünü, yaşamının potansiyellerinin ve mutluluğunun efendisi olma kavramlarını

geliştirmiştir. Sınıflı toplumun bu kavramları ideolojik duruma getirmesi karşısında, proletaryanın eylemi, sınıflı toplumu ortadan kaldırarak, bunları gerçeğe dönüştürecektir. Ancak ileri endüstriyel ülkelerdeki sosyalist devrimi engellemiş olan gelişim, aynı zamanda, ideolojiden gerçeğe, felsefeden devrimci uygulamaya geçiş konusundaki, Marksist görüşü de bozmuştur. Eğer proletarya artık yerleşik düzenin mutlak yadsınığını simgeleyen devrimci sınıf olarak hareket etmez olursa; felsefenin maddi silahını da artık sağlayamaz olur. Böylece durum tersine döner: Gerçek tarafından geri çevrilen Mantık ve Özgürlük, yeniden felsefeye konu olur. İnsanın özü mutlak kurtuluşu yeniden (sadece) düşüncede denenirler (Marcuse, 1969: 141).

Sovyet sisteminde genel çıkar bireysel çıkarlardan tamamen ayrı bir varlık olarak devlet içinde somutlaştırılmıştır. Bireysel çıkarlar, daha henüz karşılanmamış olduğu ve gerçek tarafından reddedildiği ölçüde, ideolojik anlatım peşinde koşar. Yeni ekonomik temelin insanın komünizm düzeninde mutlak kurtuluşunu sağlayacağı yollu propagandası yapıldığı oranda, bu çıkarların gücü, rejimi yıkıcı duruma gelir (Marcuse, 1969: 143).

Komünist gelecek mevcut çelişkileri yıkmaksızın bu günkü düzenin normal evriminden doğacak bir gelecek olarak gösterilir. Geleceğin, bu güne karşıt olmayacağı söylenilir, baskı yavaş yavaş ve istenilen çabaların gösterilmesi sonunda özgürlük ve mutluluk getirecektir.(Marcuse, 1969: 145).

Diyalektik mantık Marksist teorinin temel taşıdır. Marx, diyalektiği yapısı itibariyle aykırı olan, bir toplumu anlayabilmek için kavramsal bir araç olarak geliştirmiştir. Diyalektik teoriyi gerçeğin varlığından yeniden yaratacaktır. Diyalektik mantık devrimci gelişimin olduğu kadar devrim öncesi gelişimin çözümlenmesinde de ışık

tutar. Sovyet Marksizm'i ise diyalektiği diyalektik mantığa göre tarihsel gelişim tarafından aşılmaya mahkum gibi görünen bir rejimin ideolojik açıdan haklı gösterilmesi uğruna kısıtlamış ve önemsiz kılmıştır. Diyalektiğin fonksiyonu eleştirimci bir düşünce biçiminden, bir evrensel dünya görüşüne ve kesinlikle saptanmış kural ve düzenlere bağlı bir evrensel metoda dönüştürülmüştür. Bu değişim, Marksizm'in teoriden ideolojiye dönüşümünün karşılığıdır. Oysaki ne Hegel ne de Marx, diyalektiği bir genel metodoloji kalıbı olarak geliştirmemişlerdir. Bu yönde ilk adımı Engels tabiatın diyalektiğinde atmış ve bu konudaki notları Sovyet Marksist kuralların iskeletini meydana getirmiştir (Marcuse, 1969: 152-154).

Hegel diyalektiğinin Marksist alt üst edilişi tarihe bağlı kılar. Tarihsel sürecin arkasındaki itici güçler, sadece çatışkılar değil, çelişkilerdir. Çünkü bunlar, yabancılaşmanın tarihi olarak, tarihin logosunu meydana getirirler. Böylelikle, Marx'a göre, kapitalist toplumun (logosu) kendine karşı gelir. Kapitalist toplumun ekonomisi, ancak devirli buhranlarla normal olarak işleyebilir; artan servet yoksulluğu sürdürür: İlerleme insanlıktan uzaklaşmadır. Diyalektiğin yapısı üzerindeki bu fikir özetleri diyalektiğin Sovyet Marksizm'inde ne hale getirildiğini göstermeye yarayabilir. Diyalektiğin logosu gerek Hegel'in ontolojik gerekse Marx'ın tarihsel anlamı içindeki kurutuluş logosu olmaktan çıkmıştır (Marcuse, 1969: 156-157).

Sosyalist olsunlar ya da olmasınlar, kapitalizm sonrası toplumlar için, bir dünya görüşü anlamını taşıyabilecek hiç bir Marksist teori olamaz. Sosyalizmin Marksist teorisi olamaz. Çünkü Sosyalizm öncesi tarihi yönetmiş olan karşıt, diyalektik yasalar, özgür insanlık tarihine uygulanamaz ve teori özgürlüğün yasalarını önceden belirleyemez. Marksist teori, kapitalist toplumun tanıtlanabilir yöntemi ötesinde de herhangi bir kehanette bulunamaz. Marksist teorinin özü itibariyle tarihsel olan niteliği tarih dışı

genellemeleri kapsamaz. Diyalektik kuralları böylesi bir soyutlama içinde bir genel varsayımlar, kategoriler ve sonuçlar dizisi olarak sunulabilir. Ancak genel plan, derhal kendi kendisini ortadan kaldırır, çünkü bu planın kategorileri, ancak tarihsel somutlukları içinde canlanabilirler (Marcuse, 1969: 158-159).

Sovyet Marksistleri diyalektiği böyle gibi göstermeye çalışmakla, klasiklerin somut diyalektik çözümlerinden belirli ilkeleri çekip almaktan, bunları göstermekten ve bunları diyalektik olmayan düşünce ile karşılaştırmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Söz konusu ilkeler Stalin'in 'Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm' adlı yapıtında sıralanmış olduğu ve Engels'in Tabiatın Diyalektiği, adlı yapıtındaki önermelerin sadece, bir bölümünü meydana getiren ilkelerdir. Hegel'in ve Marx'ın diyalektiği çerçevesinde, bu ilkeler ne doğrudur, ne de yanlış, bunlar boş birer kabuktan başka bir şey değildir (Marcuse, 1969: 159).

Diyalektiğin logosu tarihsel gerçek ve evrenselliği, tarihin evrenselliğidir. Doğanın diyalektiği üzerinde durmak, Marx'ın ve hatta Lenin'in tersine olmak üzere, Sovyet Marksizm'inin belirgin niteliklerinden biridir. Eğer Marksist diyalektik, kavramsal yapısı itibariyle tarihsel gerçeğin diyalektiği ise, doğa tarihsel gerçeğin bir bölümü olduğu ölçüde diyalektiğin içine girer. Ancak, doğal bilimlerde olduğu gibi, doğa, bu tarihsel ilişkilerde çıkarılan soyutlama içinde araştırıldığı içindir ki; diyalektik alanının dışında gibi görünür (Marcuse, 1969: 159-160).

Marksist teoride diyalektiğin belirleyici ve değerlendirici boyutu olan tarih Sovyet Marksizm inde gerek tarih ve tarih dışı yasaların kendilerini ortaya koydukları bir belirli alan olur. Bir önermeler sistemine sokulan tarih dışı yasalar, tarihte olduğu kadar doğada da belirleyici güçler olarak, faaliyet gösteren yasalar diye gösterilir. Bu biçimde

yorumlanan diyalektik süreç artık kesinlikle bir tarihsel süreç olmaktan çıkmıştır. Sovyet gelişmeleri, kendilerini yöneten ve doğru anlaşılıp bilince aktarıldıkları takdirde bütün yanlışları düzeltecek ve karşıt güçler üzerindeki nihai zafere yol açacak olan nesnel doğa yasalarının değerlerini işte bu tarih sürecinde elde etmişlerdir (Marcuse, 1969: 161).

Diyalektik tarihsel sürecin bir doğal süreç olarak görüldüğü ve bireylerin dışında ve üstündeki nesnel yasaların sadece kapitalist değil, aynı zamanda sosyalist toplumlara da egemen olduğu bir evrensel sistem biçiminde taşlaşırılır (Marcuse, 1969: 166).

Sovyet sosyalizminin kuruluşu, oluşmakta iken kendine göre bir diyalektik geliştirir demiştir. Bir yanda totaliter yönetim, kendini ve karşı davranışlarda bulunduğu güçleri kuvvetlendirir (böylelikle, batı toplumunda daha güçlü bir birlik ve beraberlik yaratır) böyle yapmakla da Sovyet sisteminin baskıcı ekonomik ve siyasal niteliklerini sürdürmüş olur. Öte yanda ise yönetimin temel hedefine (gelişmiş ülkelere yetişmek ve geçmek hedefine) ulaşabilmesi elindeki üretim güçlerinin bütünüyle gelişimine bağlıdır. Sovyet Marksizm'inin bir ölüm kalım mücadelesi olarak gördüğü uluslararası rekabetin etkisi altında olan bu gelişim modern bilim ve teknolojinin en ileri silahı ile artmakta olan üretimi, bireysel ihtiyaçların üretimi biçiminde aşırı bir bolluk düzeyine iter (Marcuse, 1969: 187).

Kapitalist savaş ekonomisini sürdüren neden ise aynı zamanda Sovyetlerin kapitalist yeteneklerle etken biçimde rekabet edebilecekleri ikinci evreye geçmelerini de engelleyen katı Sovyet politikasıdır. Sovyet Marksizm'i, sosyalizm ya da kapitalizm konusunda bir üçüncü alternatifin olduğunu kabul etmiş ve sosyalizm bir arada beraber

yaşama döneminde Sovyetler Birliği ile sağlam bir ittifak içinde olmak biçiminde tanımlanmıştır (Marcuse, 1969: 190-191).

İlerleme ve liberalleşme daha yüksek emek üreticiliği için yapılan amansız mücadeleye sosyalist rekabete halkın çalışma ve eğitim konusunda topyekun seferberliğine bağlı kalacaktır. Yine de sosyalizm ruhunun bu biçimde sürdürülmesi sadece Sovyet liderliğinin iktidar hırsı ile açıklanamaz. Bunun kökenlerini daha çok Sovyet devletinin içinde çalıştığı nesnel koşullara Lenin siyasal vasiyetinde özetlenmiş olan kapitalizm ile sosyalizmin bir arada yaşamasından anormalliğe bağlamak gerekir. Kapitalist bir çevre içinde sosyalizm kavramı halkın topyekûn seferberliğinden vazgeçmeye fırsat vermez (Marcuse, 1969: 196-197).

Ekonomi, maddi ihtiyaçları karşılanmış bireylerin ortak denetimi altına girdiği zaman, bireylerin fikir gelişimi baskıdan kurtulmuş olur. İhtiyaçların zorunlulukların, yaşam mücadelesinin ve doğa ile savaşın ussal olarak düzenlenmesi, toplumun üyelerinin içgüdüsel ve bireysel özgürlüğünün düzenlemekten vazgeçmeye yol açar. Mantık, bireysel Özgürlük olarak görülür. Oysa Sovyet toplumunda, alt yapının giderek daha çok denetimlenmesi ideoloji denetimin artması ve ihtiyaçların üstesinden gelinmekle, kazanılmış olan özgürlük alanının, kısıtlanması ile bir arada yürümektedir (Marcuse, 1969: 200).

Batı dünyası ile düşmanca bir rekabet düzeninde sürdürülen endüstrileşmenin belirli koşul ve amaçları Sovyet Marksizm'inin en teorik niteliklerini dahi belirleyici bir etki göstermişlerdir. Aynı zamanda görünmüştür ki bazı önemli konularda iki karşıt sistem aynı paralelde tutum takınmaktadır: Topyekun endüstrileşme, temel siyasal ve ideolojik ayrılıkları ortadan kaldıran davranış ve düzen kalıpları getirmektedir. Batı da bu eğilim

özerk birey ve bireyin yabancılaştırılmaz hakları fikri üzerine kurulmuş olan insancıl, liberal ahlakı yozlaştırmıştır (Marcuse, 1969: 212).

Sovyet devletinde ise topyekun endüstrileşme liberal ahlakla bağdaşmayan koşullar içinde oluşmuş ve bu yüzden devrimci ve devrim sonrası devlet kendi değerler sistemi kurmuş ve halkını buna uygun olarak koordine etmiştir. Böylelikle çağdaş çalışma tekniğe ve metotları ile meydana gelen çağdaş endüstrileşme batı ahlakı ile Sovyet ahlakı arasındaki soyut zıtlığı su götürür duruma getiren bir asgari müşterek yaratmıştır (Marcuse, 1969: 212-213).

Materyalist ve idealist felsefenin, insanın yabancılaşmasının protesto edişleri her iki durumda da endüstriye değil, endüstrinin siyasal düzenine karşı yöneltilmiş tutumlardır. Marksist terimler içinde ve kesinlikle Sovyet Marksizm inin dışında endüstrinin siyasal düzenindeki özgürlüğün ilerlemesine karşı çıkan etmeni yani insanı, emeği yolu ile köleleştirilmesi, kendi nesnelleşmiş emeğine bağımlı olmasıdır. Toplumsal düzenden ayrı olan siyasal düzen bireylerin ihtiyaç ve yetilerine göre değil de bireysel ihtiyaç ve yetilerin, özgür gelişimine karşı olan belirli çıkarlara göre endüstrinin düzenlenmesi ve kullanılmasıdır. Bu durumda da üretim bir toplumsal ihtiyacı karşılar: Ancak bu toplumsal ihtiyaç, bireysel ihtiyaçlara tepeden inme kabul ettirilir ve onların üstün çıkarlara uygun olarak biçimlenir (Marcuse, 1969 :213).

Sovyet ahlakı, daha yüce bir ahlakı temsil ettiği iddiasını Marksist teorinin tarihsel misyonu temeline oturtmaktadır. Marksist teori, insancıl ahlakın gerçekleşmesini, gösterdiği iddiasındadır. Marx'a göre kapitalist ekonomi bu tür ahlakın akıbeti ve yadsınıdır. Ve kapitalist ekonominin ortadan kaldırılması ahlakın gelişimi için gerekli bir ön koşuldur (Marcuse, 1969: 218).

Sovyet felsefesinin tarihsel kökleri batıya yabancı değildir. Bu kökler öncelikle iktidar ve propaganda gereklilikleri ile de tanımlanmazlar. Batı dünyasının insanları Hıristiyan- insancıl hava içinde eğitilmişlerdir. Bunların toplumsal ilişkileri, bu ruha uymak ve onun eskisinden de etken ve evrensel ölçüde gerçekleşmesini özellikle insanın özgürlük ve eşitliği ile insancıl potansiyellerinin gelişimini sağlamak üzere kurulurlar. Batı uygarlığı endüstri döneminde bu fikri gerçekleştirebilecek tüm madde ve kültür kaynaklarına gerçekten sahip olmuştur. Ancak mevcut toplumsal kurumlar gerçekleşmeye karşı koymaktadırlar. Çünkü bunlar adaletsizliği, istismarı ve baskıyı sürdürmektedirler. Bu nedenle, batı uygarlığı vaatlerini yerine getirebilmek için bu kurumların yıkılması gerekir (Marcuse, 1969: 218-219).

Batı ahlak görüşüne göre; insan, özgür ve ahlaki yaşantı ile bağdaşan, hiç değilse böylesi bir yaşantıyı engellemeyen, bir doğal ve toplumsal çevre içinde kendi oluşumunu gerçekleştirecektir. Oysa gerçekte yaşam koşullarının kısıtlayıcı ve karşıt olduğu içinde bulunulan çevrenin, ahlaki kişiliğin gelişimine fırsat tanımayacak bir durumda olduğu ortaya çıkmıştır (Marcuse, 1969 :221).

İnsanın içyapısı dış yaşantısından ayrılmış ve ahlaki kişilik feragat, acı ve baskıları kapsayan ve hatta gerektiren bir biçimde tanımlanmıştır. Batı ahlak felsefesinin hareket noktası olan gerilim giderek artan maddi ve entelektüel kaynaklarla bunların bireysel ihtiyaçları için kullanılması arasındaki self determinasyon, isteği ile bu self-determinasyonun gerçekteki kısıtlanması arasındaki, eşitlikle insanın insana karşı sürüp gitmekte olan insan dışı davranışları arasındaki adalet fikri ile adaletten uzak uygulamalar arasındaki zıtlığı belirtir. Aynı zamanda bu zıtlığı haklı gösterir (Marcuse, 1969 :221).

Batı özgürlük düşüncesi, bireyin sorumluluğunu yüklenerek kendi kaderini kendi kurmasını sağlayacak ekonomik ve siyasal kurumlar kanalı ile gerçekleştirilir. Bireyin yaşamı kendi faaliyetinin bir sonucu olacak. Diğer bireylerle girişeceği serbest rekabet içindeki kendi eylemine bağlı olacaktır (Marcuse, 1969 :222).

Sovyet ahlak felsefesinin özgürlük ve güvenlik arasındaki çatışmayı çözmek için gösterdiği yol, özgürlüğün olumsuz yönlerini ortadan kaldırma çabasında Sovyet devletini desteklemektir. Özgürlüğün olumsuz yönleri bireyin halkın büyük çoğunluğu için yetersiz olan, kendi araçları ile baş başa bırakıldığı alanlardır (Marcuse, 1969 :224).

Sovyet ideolojisi ve Sovyet amaçları ortamı içinde geleneksel özgürlüklerin baskı altına alınması olumlu bir fonksiyon yüklenir. Ve Sovyet ahlak felsefesi bunu gerçek ahlak felsefesine hazırlık olarak yorumlar. Marx'a göre ihtiyaçlardan bağımsız olmak ancak insanın kendi emeği ile köleleştirilmediği zaman ve ancak o takdirde gerçekleşebilecektir. Ve özgür birey kavramı özgür ekonomik özne anlamını kapsadığı ölçüde bir özgürlük kavramı olur. Çünkü ekonomi yani rekabet düzenindeki yaşam mücadelesini yer aldığı ihtiyaçlar alanının tümü yabancılaşmış çalışma alanı olduğu sürece bireysel özgürlük alanı olamaz. Bu alanın ortak düzendeki bireylerin ussal ve kolektif denetimine girmesi oranında bireyin özgürlüğü için kaçınılmaz gerekler olmaktan çıkarlar (Marcuse, 1969: 224-225).

Baskıcı bir bütünün eliyle düzenlenen özgürlük, güçlü bir baskı aracı olabilir. İnsan özgürlüğü, bireye sunulan seçme hakkı ile ölçülemez. Özgürlüğü belirlemekte tek kesin etken bireyin seçebildiği şeydir, seçtiği şeydir. Özgür bir seçişin ölçütü hiç bir zaman mutlak olamaz; ama o, bütünü ile göreceli de değildir. Efendileri serbestçe seçebilme olgusu, ne köleyi ne efendiyi ortadan kaldırır (Marcuse, 1975: 22).

Bireyin toplumsal fonksiyonu değiştikçe, özgürlük fikri de değişir. Serbest ekonomi, ortadan kalktığı zaman, Batılı birey de gerçek ve hatta bir ideoloji olmaktan çıkar. Özgürlüğü ile birlikte, yeniden biçimlenir ve yeniden tanımlanır. Bu durumda özgürlüğün ön koşulları olan ihtiyaç maddelerinin üretim ve dağıtımının düzenlenmesi ve yönetilmesi, zorunlu olarak topluma düşen bir ödev olur. Kişinin iç dünyası ile dış dünyası, özel yaşamı ile toplu yaşamı arasındaki (ve batı ahlak felsefesinin yaşam etmeni olmuş olan) çatışmanın sistematik olarak azaltılması, gerek Sovyet ahlak felsefesinin ve gerekse Sovyet toplumunun temel ödevlerinden biri olmuştur. İçsel ve özel değerler dışsallaştırılmış, yani insan bütün oluşumu ile bir toplumsal ve siyasal varlık durumuna getirilmiştir (Marcuse, 1969: 226).

Değerlerin dışsallaştırılması, Sovyet ahlak görüşünün evrensel bir özelliğidir. Dışsallaştırma, millileştirme ile birlikte ve onun gerekli sonucu olarak uygulanır ve millileştirmenin fonksiyon ve anlamını paylaşır. Özel mülkiyet, artık eskisi gibi bireyin kendini tanıtlamasını sağlayan bir araç olarak, başkalarına karşı bireyin kendi özünün anlatımı ve anlamı olarak görülmediğı takdirde; özel mülkiyet değerleri ile işlenmiş olan bireye özgü gizlilik anlamının tümü, dışsallaştırılmış olur ve toplumun meşru konusu durumuna gelir. Batı ahlak görüşünün tarihsel müştereki ön plana çıkar (Marcuse, 1969: 227-228).

Özgürlüğün ağırlık noktası da, özel kişi olan bireyden, toplumun üyesi olan bireye kayar. Sovyet devletinin temsil ettiğı, bir bütün olarak toplum sadece özgürlük değerini tanımlamakla kalmaz, bunun alanını da belirler; yani özgürlük siyasal amaçlar için kullanılan bir araç durumuna gelir (Marcuse, 1969: 230).

Sovyet ahlak görüşüne, ussal iç bütünlüğünü ve birliğini veren işte bu yeni müşterektir. Birey düşünce ve davranışlarda, toplumun koyduğu değerler ve hedeflere uyduğu ölçüde ahlaki düşünmüş ve davranmış olur. Bu açıdan alındığı zaman, ahlaki değer, herhangi bir belirli bireysel davranış ve düşüncenin dışındadır. Bu durumda bireysel düşünce ve davranış toplumun belirlediği bir ahlaki amaca ulaşmak için, araç rolündedir (Marcuse, 1969: 230-231).

Bir komünist için ahlak demek, sınıf mücadelesinin düzencesi ve de istismarcılara karşı kitlelerin bilinçli mücadelesi demektir. Lenin'in tanımlaması sınıf çatışmasının dışında ve bundan ayrı olan ahlaki değerlerin yokluğunu göstermekte ve değerlerin sonunda nerede somutlanacağını belirtmektedir (Marcuse, 1969: 232).

Bilinçli mücadele ise, Sovyet ahlak felsefesinin idrak ve bilime önem veren niteliğini ortaya koyar. Öğrenim, eğitim, uygarlığın birikimini sağladığı teknik ve kültürel bilginin sistematik ve metodik olarak uygulanması komünizmin kurulması için en önemli koşullardan biridir. Sovyet ahlak felsefesi bu konuda da batının usçul geleneğini sürdürdüğü iddiasındadır. Özgürlüğün elde edilmesi bir başka deyişle insanın gerçek oluşu bilgi ve mantık temeline oturtulmalıdır (Marcuse, 1969: 232).

III.2. Herbert Marcuse'nin 'Sovyet Marksizm'i' Eserinde Göstermek İstedığı

Herbert Marcuse bu eserinde, Marksist bir sistem olma iddiası taşıyan Sovyet sosyalizmi uygulamasını teorinin vaat ettiğini sağlayıp sağlayamadığı noktasında inceleme konusu yapmıştır.

Herbert Marcuse, Sovyet Marksizm'inde, teori ve pratiğin birlikteliğinin kurulamadığını gösterir. Söylem, vaat edileni veremeyen pratiği gizlemek için, bir propaganda aracı olarak kullanılır.

Herbert Marcuse, 'Sovyet Marksizm'i, Marksist vaatlerin (ancak yeniden ertelenmek üzere) gerçekleştirildiği ve yeni üretim güçlerinin, yeniden üretici baskı aracı olarak kullanıldığı, bir tarihsel durumun anlamsızlığını yansıtır. Kutsallaştırılmış törenleştirilmiş dil, Marksist teorinin asıl anlamlı ve kapsamlı, inanılması bütün tersine kanıtlara karşı kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak koruyup sürdürür. İnsanlar kendi devletlerinin ideolojinin gerektirdiği özgürlüğün, mantığın ve adaletin gerçeği olduğunu duymalı, düşünmeli ve buna göre davranmalıdırlar' der (Marcuse, 1969:101).

Herbert Marcuse, "Üretim araçlarının ve üretim dağıtımının denetimi, dolaysız üreticilerin elinde olmadığı sürece yani tabandan gelen bir denetim ve inisiyatif bulunmadığı sürece millileştirmenin, endüstrileşmenin olduğu kadar tahakkümün de daha etkin olması; emek üreticiliğinin kitle toplumları çerçevesi içinde artırılması ve yönetilmesi için bir araçtan başka bir şey olmayacağını önemle belirtmiş bulunuyoruz. Bu bakımdan Sovyet toplumu çağdaş endüstriyel uygarlığın genel eğilimini izlemektedir" (Marcuse, 1969: 107) diyerek, uygulamada Sovyet Marksizm'i, teoride devrimin ve özgür insanın yaratıcısı olarak proletaryayı nesne olmaktan, özne olamaya taşıyamamıştır.

Herbert Marcuse, Sovyet Marksizm'inin ana eğilimlerini teori-pratiğin diyalektiği bağlamında ele almadan önce bu bağlamın Sovyetler de kapitalist bir dış çevrenin etkisinde olduğunu şöyle belirtir: "Sovyet Marksizm'i üzerine yapılacak en kabataslak bir çalışma dahi, Sovyet teorisi gelişiminde görülen her dönüm noktasının bir bakışık batı gelişiminin tepkisi ve aynı şekilde batı toplumundaki dönüm noktalarının Sovyet teorisi gelişimlerinin tepkisi olduğunu gösterecektir" (Marcuse, 1969: 13).

Devamında, ancak bu karşılıklı etki ve ilişki gereğinden fazla bir aşırılığa ulaşmakta ve iki karşıt sistem arasında kaçınılmaz bir ilişki belirtmekte böylelikle

Sovyet toplumunun öz yapısını etkilemektedir. Bu bağın en gözle görünür biçimi her iki sistemin ortak yanı olan teknik –ekonomik yapı, yani yaşamın tüm alanlarında toplum düzenini harekete getiren ana güç durumundaki mekanikleşmiş endüstridir, demektir ((Marcuse, 1969: 14). Sovyetlerde genel olarak teorinin pratiğe uygulanmasında yaşanan sıkıntıların temelinde, bu çevrelenmenin baskısı olduğu söylenebilir.

Sovyet Marksizm’i pek çok yönden, Herbert Marcuse’nin düşüncesini anlayabilmek için eksen oluşturur. Herbert Marcuse’nin betimlediği biçimi ile Sovyet siyasal yaşamı, en dolaysız anlamıyla siyasal baskıcılık, neredeyse Batı uygarlığının baskıcı ahlakını taklit eden ahlaki vaazlar, ancak aynı zamanda kapitalist özel mülkiyetin ortadan kaldırılması özelliklerini taşır. Görünüşe göre Herbert Marcuse, şöyle bir sonuca ulaşıyor: Özgürleştirici seçenek olarak, derindeki komünizm ruhunun her şeye karşın yerli yerinde olduğu, halkın baskıcı normları içselleştirmemiş olması ile kendini göstermektedir. (Şiddete dayalı yönetim biçimleri ve bitmek bilmeyen apaçık propagandalar buna kanıttır): "öyle ise yönetim kurumları tarihsel açıdan zorunlu görevleri olan, üretimi kıtlığın sınırları ötesine doğru geliştirmek işlevini tamamladıktan sonra, halkın bu kurumlara başkaldırması olasılığı yaşamaktadır ve iç efendiler komutayı elde tutmadıklarına göre dış yöneticilere karşı böylesi bir saldırı özgürleşmeyi sağlayacaktır" (Crespigny, Minogue, 1994: 56-57).

Herbert Marcuse uygarlığın büyük ilerlemelerinin ölümcül tehlikelerinden ayıklanarak biriktirilmesi açısından Sovyet siyaset ve toplum düzeninin geçici ve kökünde yetkin olmayan bir çerçeveye sunduğunu anlatmak istemektedir. Bu birikim ardından gelecek yepyeni bir düzeni olası kılar. Kısaca Herbert Marcuse’nin, Sovyet düzeni ile Batı uygarlığı konularındaki anlayışları ana çizgileri ile benzeşirler: "Bir toplumu yürüten ‘ruh’, ‘düşünce’ ya da sonul mantıksal ilkeyi şu veya bu yolla aydınlığa çıkarmak olasıdır ve bu

güç, son çözümlemede, toplum bireylerinin psikolojik yapılarında yer alır" (Crespigny, Minogue, 1994: 56).

İnsanların varoluşlarının tanımını veren ana kurumsal çerçevelerce üretilmekte ve yeniden üretilmekte olmakla birlikte bu eş ruhlar böylesi toplumsal ve siyasal düzenlemelerin bir dökümü yapılarak çıkarsanamaz. Öyle ki, özgür kurumlar baskı yönetimini ayakta tutabildiği gibi, (Sovyet Marksizm'i örneğinde olduğu üzere) baskıcı kurumlar da özgürleşmeyi besleyebilir. Herbert Marcuse Sovyet devletine karşı bir devrime gerek gördüğüne göre, tutumuna pek Sovyet yanlısı denemez. Ancak tutumu Sovyetlerin Amerika ile giriştikleri herhangi bir mücadelede Sovyetlerden yana olmak anlamını taşır, çünkü Sovyetlerin kazançlarının en önemli anlamı ile baskıcılığı beslemesi daha küçük bir olasılıktır. Her durumda Herbert Marcuse'nın kurumsal tartışma için sonul çerçeveyi tarihten insan doğasına kaydırmasında, Batının hoşgörüsü ve başarısının olduğu kadar Doğunun katıldığı ve etkin olmayışının da katkısı olmuş olabilir (Crespigny, Minogue, 1994: 56-57).

IV. SOVYET MARKSİZMİ'NDE TEORİ VE PRATIĞIN DİYALEKTİK BİRLİĞİ

IV.1. Teori ve Pratiğin Diyalektik Birliği Bağlamında Sovyet Marksizm'inin İncelenmesi

Marx, diyalektiği, yapısı itibariyle aykırı olan bir toplumun işleyişini anlayabilmek için kavramsal bir araç olarak geliştirilmiştir. Çünkü diyebiliriz ki Marx'a göre insanlığın tutsak olma ve aynı zamanda özgür olabilme olanakları bu aykırı toplumsal yapıda mevcuttur. İşte diyalektik, özgürlüğün teorisini, gerçeğin varlığında yeniden yaratacaktır. Marksist teori gerçeğe bağıntısı olmayan hiçbir şey söylemez. Teori daima pratik üzerinden yaratılır ve yükselir. Bununda yeterli biçimde yaratılması için, yeterli tarih teorisi kurmak, geleneksel kategorilerin yeniden tanımlanması gerekmiştir. Çünkü varlık özü itibariyle bir kavrama sürecidir. Bu süreç bir nesnenin kendi varoluşunun çeşitli durum ve ilişkileri -yani pratik bağıntıları- içinde ve bunlara karşı olarak kendini meydana getirmekle oluşturulmuştur (Veysal, 2009: 434).

Teori ve pratiğin diyalektik birliği, kavramsal olarak öznel ve nesnel olanın birliğine uyumuna işaret eder fakat bu uyum ve birliktelik yani nesnel ve öznel dünyanın birliği, bir olgu veya verilmiş bir koşul değil, aykırı ve yadsıyan koşullarla mücadele ederek elde edilecek bir sonuçtur. Nesnel olanda yaşanan bu mücadele belirli bir nicelikten sonra niteliksel bir sıçrama yapar. Bu süreç varoluşu kavrayıcı bir duruma gelir yani nesne özne olur. Bu mücadele insanda varoluşun kendine dönük bilinç kalıbı durumuna geldiği zaman ise diyalektik süreç, tarihsel süreç olur, yani teori ile pratik birleşir. Bu süreç, özne ile nesnenin, bireysel ile evrenselin açıkça uyumu içinde çatışkının çözüleceği bir dünya durumunda meyvelerini verir. Marx'a göre nesnel gerçeklik bunun olanaklarını taşır ve

teori bu olanakları görünür kılar. Teori, tarih içerisinde gösterilebildiği sürece ütopya olmaktan çıkar ve böylelikle gerçekleştirilebilir olduğu da söylenebilir. Zaten Hegel diyalektiğinin Marksist alt üst edilişi de onu tarihe bağlı kılmasındandır. Tarihsel sürecin arkasındaki itici güçler ise çatışkılar ve çelişkilerdir bunlar, varlığın çeşitli kalıp ve durumlarını tanımlayan ve aynı zamanda yabancılaşmanın tarihi olarak da logos'u meydana getirirler. Diyalektiğin logosu, hem yabancılaşmanın hem de kurtuluşun - proletaryanın gerçek bilinci yani sınıf bilinci, kurtuluşun nesnel dinamiğinde yapıcı bir etmen olarak- logosudur. Böylelikle Marx'a göre kapitalist toplumun logos'u kendine karşı gelir, artan emek üreticiliği, kıtlık ve ağır çalışmayı ortaya çıkarır, artan servet yoksulluğu sürdürür ve ilerleme insanlıktan uzaklaşma anlamına gelir (Veysal, 2009: 434-435).

Marksist Diyalektik, bir siyasal-tarihsel süreçtir. Bir kavrayış sürecidir. Oysa Sovyet Marksizmi'nde diyalektik tarihsel bir süreç olmaktan çıkarılmıştır. Diyalektiğin logos'u gerek Hegel'in ontolojik gerekse Marx'ın tarihsel anlamı içinde kurtuluş logos'u olmaktan çıkmıştır. Diyalektik, sınıf toplumunun çatışkılarına yöneltilmekten çıkıp da, bunun ötesine geçildiği için bu durum kaçınılmaz olmuştur. Bu Marksist teoriyi, bir genel bilimsel 'dünya görüşüne' dönüştürmüştür ve diyalektik, bir soyut 'bilgi teorisi' durumuna gelmiştir. Oysa ki, diyalektiğin logos'u tarihsel gerçek ve tarihin evrenselliğidir (Veysal, 2009: 435).

Herbert Marcuse Sovyet Marksizmi eserinin Diyalektiğin Değişimleri alt bölümünde hem Sovyet Marksizm'inin diyalektiğe yaklaşımını ele almakta hem de kendi yaklaşımını sunmaktadır. Herbert Marcuse'e göre, aslında Sovyet Marksizm'inde, temel diyalektik kavramlardan hiçbiri reddedilmediği ya da revizyondan geçirilmediği halde, diyalektiğin işlevi önemli bir değişikliğe maruz kalmıştır. Bu durum, diyalektiğin işlevinin,

eleştirel düşünce biçiminden, evrensel bir ‘dünya görüşüne’ ve kesinlikle saptanmış kural ve düzenlere bağlı genel (evrensel) metoda dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, diyalektiği, herhangi bir revizyondan çok daha fazla yıpratmıştır diyebiliriz (Marcuse, 1969: 152-153).

Diyalektiğe resmi düşünce ve yayınların büyüsel nitelikleri yüklenir. Marksist teori, devrimci bilinç ve uygulama sistemi olmaktan çıkıp da yerleşik bir tahakküm düzeninin üst yapısına girince, diyalektik düşüncenin hareketi bir felsefe sistemi biçiminde kurallaştırılır. Diyalektik mantıkla formel mantık durumuna gelir. Sovyet Marksizm'inin diyalektik ve mantıksal konusunda yeterli bir ‘ders kitabı’ meydana getirmekte çektiği güçlükler, yalnızca politik nedenlerle ilgili değildir. Diyalektiğin özü, böylesi kurallaştırmalara aykırıdır. Bu diyalektik materyalizm için olduğu kadar, diyalektik idealizm için de geçerlidir. Çünkü Hegel ve Marx, diyalektiği bir genel metodoloji olarak geliştirmemişlerdir (Veysal, 2009: 433).

Diyalektik mantık, Marksist teorinin temel taşıdır. Diyalektik mantık, devrimci gelişimin olduğu kadar, devrim öncesi gelişimin çözümlenmesine de ışık tutar. Bu çözümlenmenin ise, her iki dönemdeki stratejiye yol göstermesi beklenir. Sovyet Marksizm'i teorisyenleri diyalektiği, diyalektik mantığa göre, tarihsel gelişim tarafından aşılmaya mahkum gibi görünen bir rejimin ideolojik açıdan haklı gösterilmesi uğruna kısıtlamış ve önemsiz kılmıştır. Bu sonuca varılmasını sağlayan başlıca neden, nitelikten niceliğe geçişin kısırlaştırılması, sosyalizm düzeni içinde yapılması gerekli yıkıcı değişikliklerin yadsınması (‘aykırı olmayan çelişkiler’ görüşü), formel mantığın yeniden ortaya çıkarılışı ve yadsımanın yadsınması teriminin diyalektik söz daracığından kaldırılmasıdır. Marcuse, bu tespite karşı çıkar ona göre Sovyet Marksizmi'nin en ortadoks olduğu alandır diyalektik metot yalnız önemli bir farkla o fark ise şudur; Diyalektiğin

işlevidir. Böylelikle diyebiliriz ki Sovyet Marksistleri teoride savunduklarını pratikte inkar etmişlerdir (Marcuse, 1969: 153).

Herbert Marcuse (1969), Sovyet Marksizm'inin diyalektiği bir evrensel dünya görüşü olarak esasa indirgeyişinin, Marksist teorinin diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm olmak üzere -teoride olmayan- ikiye bölünmesini gerçekleştirdiğini söyler. Ona göre, Stalin'in dile getirdiği, 'tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin 'genişletilmesi' ve toplumun ve toplum tarihinin incelenmesine uygulanışı' olduğu düşüncesi, diyalektik materyalizm ile tarihsel materyalizmi birbirinin eşi olarak gören Marx için, anlamsız bir bölünme olurdu (Marcuse, 1969: 161).

Sovyet Marksizm'in de ise tarihsel materyalizm parti yetkililerince bir ideoloji olarak kurallaştırılıp yorumlanmış ve parti politikası ile uygulamalarına mazeret olarak gösterilmiş bulunan, Marksizm'in genel bilimsel ve felsefi sisteminin belirli bir dalı durumuna gelir. Marksist teoride diyalektiğin belirleyici ve değerlendirici boyutu olan tarih, Sovyet Marksizm'inde gerek tarihsel ve gerekse tarih dışı yasaların kendilerini ortaya koydukları belirli bir alan olur. Bir önermeler sistemi biçimine sokulan tarih dışı yasalar, tarihte olduğu kadar doğada da belirleyici güçler olarak faaliyet gösteren yasalar diye gösterilir (Veysal, 2009: 436).

Marcuse (1969), diyalektiğin Marksist teoride sınıflı toplumların yapısını çözümlenmeye yarayan bir araç olduğunu söyler. Bu yönüyle diyalektik tarihsel alan içerisinde kalır. Oysa, Sovyet Marksizmi diyalektiği tarihte olduğu kadar tarih dışı alanda - doğada- da faaliyet gösteren yasalar olarak tanımlar. Böylelikle diyalektik tarihsel bir süreç olmaktan çıkmıştır. Diyalektiğin tarihsel bir süreç olmaktan çıkması Marksist teoride de tahribatlar yaratmıştır. Çünkü Marksist teori, bir dünya görüşü olarak belki

adlandırılabilir ama bu teorinin dünyası ancak, tarih öncesi dünyası, sınıflı toplum dünyası ve kapitalist toplum dünyası olabilir. Marksist teorinin yaptığı şey, bu dünyayı tüm maddi ve kültürel yapısıyla eleştirip, çözümlenektir. Oysaki kapitalizm sonrası hiçbir toplum için, bir dünya görüşü taşıyabilecek hiçbir Marksist teori olamaz. Sosyalizm'in Marksist teorisi olmaz. Çünkü, Sosyalizm öncesi tarihi yönetmiş olan karşıt diyalektik yasalar, özgür insanlık tarihine uygulanamaz ve teori özgürlüğün yasalarını önceden belirleyemez. Marksist teori, kapitalist toplumun kanıtlanabilir yöntemi ötesinde her hangi bir kehanette bulunamaz. Marksist teorinin özü itibariyle tarihsel olan niteliği tarih dışı genellemeleri kapsamaz. Marksizmi tarih dışı alana uygulama çabası aslında Marksist teoriyi, genel bilimsel dünya görüşüne dönüştürme çabasını içerir. Bu diyalektiği de soyut bilgi teorisi durumuna getirir.

Bu biçimde yorumlanan diyalektik süreç artık kesinlikle bir tarihsel süreç olmaktan çıkmıştır. Sovyet gelişmeleri, kendilerini yöneten ve doğru anlaşılıp bilince aktarıldıkları takdirde, bütün yanlışları düzeltecek ve karşıt güçler üzerindeki nihai yengiyeye yol açacak olan nesnel doğal yasaların değerlerini, işte bu tarih sürecinden elde etmiştir (Veysal, 2009: 436).

Öznel etmenle nesnel etmen arasındaki ilişkinin Sovyet Marksist yorumu diyalektik süreci mekanik bir sürece dönüştürür. Bu, özellikle gereklilik ve özgürlük arasındaki ilişkinin tartışılmasında açık seçik ortaya çıkar. Sovyet Marksizm'i özgürlüğü 'fark edilmiş zorunluluk' olarak tanımlar. Bu formül Hegel'in tanımını yeniden Engels'in özgürlüğü, 'zorunluluk bilinci' olarak niteleyen tanımlamasının izinden gitmektir ancak. Özgürlük ancak zorunluluğun 'Hakikati'dir. Zorunluluktan özgürlüğe geçiş, özü itibariyle değişik bir 'varoluş' boyutuna geçiştir. Ve Hegel bunu, diyalektik geçişlerin 'en zoru' olarak adlandırır (Veysal, 2009: 438).

Sovyet Marksist revizyonu, teorik olarak Marksist yaklaşıma uygundur. Marx'a göre nicelikten niteliğe geçişin 'yıkıcı' karakteri, körü körüne çalışan, denetlenmiş sosyo-ekonomik güçler alanına özgüdür. Sosyalizmin kurulması ile bu güçler, doğa ve kendi çelişkileriyle olan mücadelesini bilinçli olarak düzenleyen toplumun bir bütün olarak ussal denetimi altına girer. Bir 'doğal yasa' gerekliliğe ile kendi yadsınına yol açan 'kapitalist üretimdir. Bunlar göstermektedir ki, Sovyet Marksizm'inin diyalektik konusundaki tutumu, diyalektiğin bu rejimin ötesine geçecek sosyo-tarihsel gelişimini gerektirir. Sovyet Marksizm'i, diyalektiğin, mevcut durum uğruna 'engellenişini' simgelemektedir. Gerçekte de ideoloji sosyalizmin engellenişini izleyecektir (Veysal, 2009: 438).

Slater'e göre Herbert Marcuse'nin teorik etkinliğinin 'tanımlayıcı' bir devrimci strateji üretme çalışması olduğu, eleştirel toplum kuramının devrimci hedefini, eleştirel dayanışma içerisinde, kuramın başlangıç aşamasındaki pratik hareketine bağlayarak canlandırmak, köktencilenştirmek ve yok sayarak aşmak girişimi olduğu görülmektedir (Veysal, 2009: 464).

Yalnızca Marksist anlayışın, idealizmin eleştirel, aşkın unsurunu koruyarak insanın özgürlüğü ile doğal zorunluluğun, öznel ve nesnel özgürlüğün uzlaşımı için maddi, tarihsel zemini açığa çıkardığı görüşünde olan Herbert Marcuse, bu birliğin özgürleşmeyi öngerektirdiğini vurgular. Yani kapitalizmin kurumlarını kaldırarak yerine sosyalist kurumları ve ilişkileri getirecek olan devrimci praxis'i. Fakat bu geçişte duyuların özgürleşmesi bilincin özgürleşmesine eşlik etmeli, böylece insan varoluşunun bütünlüğünü kapsamalıdır. Bireyler eğer birlik halinde niteliksel olarak farklı bir toplum kuracaklarsa bütün içgüdü ve duyarlılıklarında değişime uğramalıdır (Veysal, 2009: 395-396).

IV.2. Pratiğe Kurban Edilen Bir Teori

Marksizm'in teoriden pratiğe uygulayımında görünür olan asıl sorun, teoriden pratiğe geçerken pratik ayağında mevcut kaygılara, teorik ilkelerin feda edilmesidir. Sovyet Marksizm'inde de asıl sorunun bu olduğu görülür gibidir.

Marksizm'in Ortodoks yorumlarının örgütlenme olarak praxis'inde ortaya çıkan sorun budur. Kapitalist çevrenin, teorinin pratiğe yansımada sıkıntı yaratmaktadır. Bu durumda teori karşısını yok etmeyi amaçlarken, karşısına böylelikle bir varlık zemini ve olanağı tanımaktadır. Bu durum ileri endüstri ülkeleriyle Sosyalist ülkelerin birbirine paralel bir öze hareket etmeyi beraberinde getirmektedir.

Herbert Marcuse, devrimci girişimlerin olanaklı olduğunu, özellikle öğrenciler, aydınlar, akademisyenler, entelektüeller, işçiler ve memurların yollarının kesiştiğini, devrimin gerçekleşmesinde bütünü oluşturduklarını, gerçekleştirilen gençlik ve işçi eylemlerinin geleceği kurma girişimleri olduğunu ileri sürmüştür. Hayali gerçeğe çevirme çabasında umutlarını yitirmeyen Herbert Marcuse, 'eylem sonda değil, kuramın başlangıcındadır.' Bu düşüncesi bağlamında Marx'a yaklaşımında yeri belirlenebilir (Veysal, 2009: 388).

Sovyetler Birliğinde Marksizm, bir dizi resmi bildiri ve ilkelere dönüşerek yozlaştı. Avrupa da devrimlerin yenilgisi Ortodoks 'inin hâkimiyetine güç kattı ve Batı Marksizm'inin damgaladı: Politik ekonomiye ve taktiklere sadece ara sıra akınlar yaparak Batı Marksizm'i estetiğe, felsefeye ve psiko-analize geri çekildi. Ortadoks olmayan Marksistler, Komünist partilerden dışlandılar ve ihraç edildiler (Jacoby, 1999: 212).

Herbert Marcuse'nin düşündüğü, özgürlükçü dalganın, Rus Devriminin onun Almanya'ya R. Luxemburg aracılığıyla gelen yankısının, gerçeküstücü devrimin etkisinde

kalmıştı: Gözünün önünde ve on yıllık bir süre içinde, özgürlük vaat eden en büyük halk patlayışı, barbar ilkeliklerinin dışında birbirinden tüm ayrı iki dalga haline dönüşmüştür; bir yanda Nazilik, öbür yanda Stalincilik. Neden? Nasıl olmuş da Sovyet sanayileşmesi yeni bir zorbalıkla atbaşı gidebilmiştir. Ve Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkesi, nasıl olup da işçi devrimini bastırmış, ağdaş tarihin en sersem en kanlı hareketi haline getirebilmiştir (Mallet, 1968: 429).

Kısaca Rus Devrimi pratiği bize göstermiştir ki, devrim anı kaçmıştır. Tarihsel süreçte her şeyin bir kere daha tepetaklak olabileceği bir an elbette gelecektir. Fakat bugün yenilgiyi kabul etmek zorundayız. Kaderci olunduğu için değil, içinde bulunulan durum yüzünden (Adorno, Horkheimer, 2013: 53).

DEĞERLENDİRME

Marcuse, Sovyet Marksizm'ini, devrimi baskı sürecinden çıkarıp, özgürlük boyutuna oturtmadığı için teorik ve pratik uygulamaları çerçevesinde eleştiriye tabi tutuyor. Sovyet Marksizm'i anlayışının Batı'nın ileri sanayisiyle rekabet içerisinde kalarak kendi karşıtıyla ürküntü verecek benzerlikler içerdiğini gösteriyor.

Aynı zamanda devriminin bekası için karşıtına karşı hep savunmada kalma stratejisi ile de, devrimin karşıtının yaşam tarzının kitleler için model değer olarak içselleştirilmesine neden olduğunu söylüyor.

Marcuse, tıpkı bağlı bulunduğu Frankfurt Okulu aydınları ve genel olarak Batı Marksistleri gibi, Marksizm'i felsefeden kopararak onu ekonomi ve bilimin pozitivist yasalarına indirgemenin onu ütopyasından edeceği fikrini ileri sürüyor. Böylelikle Sovyet uygulamasında ütopyasını yitirmiş bir özgürlük teorisinin nasıl baskı ve sömürünün başka bir aracına dönüştüğünü gösterir.

Marcuse, göre Sovyet Sosyalist devriminin bir tür baskı aracına dönüşmesinde en önemli faktörün Lenin'in Sovyet toplumunun ve proletaryasının gelişmemişliği gerekçeleri ile ileri sürdüğü emekçi aristokrasi fikri yani Avangart parti aygıtıdır. Ona göre böyle bir aygıtın varlığı proletaryayı özne olmaktan çıkarıp nesne konumuna itmiştir. Bu durum Sovyet Marksizm'inin, proletaryanın yerine hiçbir muadil ön görmeyen Marksist teoriden saptığının en önemli göstergesidir.

Marcuse, üretim araçlarının ve üretimin dağıtımının kontrolünün gerçek üretkenlerin elinde, yani tabandan gelen bir denetimin kontrolünde olmadığı bir sürece bu toplumun ister liberal bir ekonomi isterse millileştirilmiş bir ekonomik alt yapıya sahip olsun tahakkümün aracına dönüşmekten kendini kurtaramayacağını gösterir.

Teori ve pratiğin diyalektik birlikteliği yani nesnel ve öznel koşulların birliği hali verili bir durum değildir bu birliktelik tarihsellik içerisinde mücadele edilerek elde edilecek bir sonuçtur. Bu bir birini yadsıyan koşulların birliği insanda varoluşun kendine dönük bilinci haline geldiğinde gerçekleşmiş olur. Bu karşıtlığın, çatışmanın çözüleceği an devrim anıdır. Aynı zamanda bu birlikteliği sağlayıcı güç de tarihsel süreç içerisinde kendine dönük bilinçle düşünmesi yeterli olgunluğa ulaşacak proletaryadır.

Marcuse, gerek Sovyet Marksizm'i çalışmasında gerekse sonraki çalışmalarında teori ve pratiğin birlikteliği bağının koptuğunu dile getirir. Sovyetler de Devrimin yani öznel ve nesnel koşulların birliğinin sağlanacağı ve bu yönüyle de yabancılaştırmanın aşılabilir olduğu tarihsel bir rastlaşma anının gerçekleştiğini fakat Rus toplumunun devrim için gerekli koşullara doymaması yüzünden, teori dışı bir yöntem izlendiğini ve bu durumun teorinin doğrularından pratikte sapmaları beraberinde getirdiğini ve tüm bu yetersizliklerin kuşatılmışlığı ile devrimin ve bu tarihsel rastlaşma anının ıskalandığını gösterir.

Marx'ın devrimi gelişmiş sanayi Avrupa'sında ön görüşünün de gerçekleşmemesi Marcuse için teorinin yanlışlanan bir diğer yönünü açığa çıkarır. Ona göre, Kapitalizmin yaşadığı buhrandan devrim yerine Faşizmlerle çıkması proletaryayı devrimin öznesi olarak gören teorik tespitin yanlılığını gösterir.

Devrimin Sanayi Avrupa'sında gerçekleşmemesi, Rusya'daki devrimin Marx'ın sosyalizmi ile alakasının olmaması ve proletaryanın devrimin öznesi olmaktan çıkması gibi gelişmeler göstermektedir ki çelişki ve çatışmaların uzlaşacağı bir toplumsal düzene geçişi sağlayacak devrimin ön koşulları değişmiştir

Marcuse, değişen bu ön koşulların yeni bir devrim stratejisi yaratması fikrindedir. Yeni devrim, baskıyı ret ediş üzerine kurgulanır. Devrimin tek boyutu özgürlüktür. Bu devrimin proletarya dışı özneleri de vardır. Bu özneler, kapitalizmin sağladığı sömürü düzenin özgürlüklerinden ve konforundan aynı zaman da bütünlükçü yaklaşımından vazgeçebilen ona karşı koyan ve isyan eden farklı esinlerle harekete geçen yeni sosyalizmin yeni özneleridir.

Diye biliriz ki bu özne kendine dönük bilinçle düşünene bilen tüm insanlardır. Bu düşünme farklılıkların farkındalığını yaratarak yeni bir düşünme ve ilişki kurma tarzıdır. Kendiliğini, farklılıkların farkında lığı ile oluşturarak gerçekleştiren birey totaliter ilişkilerin yaratıcısı ya da taşıyıcısı olmaktan çıkıp özgürlüğü talep eden ve taşıyan birey olacaktır.

SONUÇ

Marcuse, özgür bireyin gelişmesinin koşullarının birbirinden farklı formasyonlara sahip (hem Kapitalist hem de Sosyalist) toplumlarca iktisadi ve toplumsal gelişmişliğe bağlı olarak gelişeceğinin düşünüldüğü bir çağda her iki sisteminde birey özgürlüğünü gerçekleştiremediğini göstermek istemiştir.

Ona göre, ileri endüstriyel (Kapitalist) toplum, ölçülü bir özgürlük; korkuyu, güvensizliği sürdüren, sorunların ele alınmasını engelleyen bir hava içinde, gözdağı kokan bir demokrasi ile; bireylerin bir yandan kitle halinde tüketimle, öte yandan eğitim yoluyla, teknik bir kılıfı içinde koşullanması ile ve bu teknik kılıfının alabildiğine baskın ideolojisiyle, özellikle üniversitelerde öğretilen bilim dallarında ki haliyle, bireylerin elinden her türlü eleştiri, kaçma ve yâdsıma olanağını almakla ve üretim araçları yoluyla, hem tutum, yetenekleri ve doyumları, hem de bireysel özlem ve ihtiyaçları belirlediği için (Mallet, 1968: 430-431) birey özgürlüğünü gerçekleştiremez.

Bireyin gerçek özgürlüğünü veremeyen bu özgürsüzlüğün (sahte) özgürlüğünü sağlayan sisteme sosyal denetim toplumu der Marcuse.

Ona göre bu toplumda devinen bireyler, boşa harcamayı gereksinmeye ve yıkmayı yapmaya dönüştürmesi, nesnel dünyayı insan kafasının, vücudunun bir parçası yapması ile ve aynı zamanda insanların kendilerini mallarında tanımasıyla, özlerini otomobillerinde, müzik dolaplarında, evlerinde, mutfak malzemelerinde bulmakla ve daha farklı bir çok gereksinmeler aracılığıyla kendilerini bu denetim toplumuna bağlarlar (Woddis, 1977: 12-13).

Marcuse ileri endüstriyel topluma yönelik bunlara benzer çözümlenmeleriyle kendi çağında birey özgürlüğünün iktisadi gelişmişlikle sağlanacağı yollu tespitlerin yanlış olduğunu gösterir. Hatta ona göre ileri endüstri toplumu, yarattığı özgürlük yanılsaması ile daha önceki denetim toplumlarına göre daha etkin bir denetim mekanizmasına sahiptir.

Bur da hemen şunu belirtmeliyiz ki, Marcuse'nin İleri Endüstri toplumuna ve onun alternatifi olarak düşünülen Sovyet Sosyalist toplumuna ilişkin eleştirileri farklı söylemlerle olsa da hemen hemen aynı düzlemde (özgürlük, otorite, baskı, cinsellik, aile, kültür, sanat v.b) Batı Marksistleri ve onların içerisinde Frankfurt Okulu düşünürlerince de eleştiri konusu edinilmiştir. Bu düşünürler içerisinde ise Horkheimer, Adorno ve Marcuse en çok öne çıkanlardı.

Toplumların ve bireylerin iktisadi gelişmişlikle özgürleşebileceğine inanan bir diğer toplumsal formasyon Sovyet tipi Sosyalizmdi. Marcuse, Batı dünyasıyla gelişmişlik yarışına giren bir sosyalizm uygulamasının bireye özgürlük getiremeyeceği fikrindeydi. Çünkü böyle bir amaç bireyi kölesi olduğu emeğine daha bağımlı kılacaktı. Marcuse her iki sistemin iktisadi gelişmişlik hedefi öngörmesiyle bir birine benzediğini söyler. Oysa onun, üretici güçlerin gelişmesini ve yüksek yaşam standartlarını ikinci plana iten bir devrimin hayaletinin (Marcuse, 2013: 11) gerektiğine ilişkin değerlendirmesinden, üretici güçlerin gelişmesi ve yüksek yaşam standardının özgürlüğe mal olacaksa eğer olmamasının daha iyi olacağı düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz.

Marcuse, Sovyet tipi bir Sosyalizmin Marx'ın düşündüğü Sosyalizmle bir benzerliğinin olmadığı düşüncesindedir. Ona göre Marx, Sosyalizmden kendisinden önceki tüm toplumsal formasyonlardan radikal, niteliksel bir kopmayı anlıyordu oysa Sovyet

Marksizm'i hem bu radikal kopuşu hem de toplumun niteliksel dönüşümünü sağlayamamıştır.

Marks'ın devrim fikri tarihsel gelişim doğrultusunda, kapitalist gelişimin yasalarının bir sonucu olarak uygarlığın gelişimi ile endüstri proletaryasının devrimci eylemi arasında bir nesnel tarihsel rastlaşma olduğu fikri taşır. Bu tarihsel rastlaşma anı da Marks'a göre endüstri proletaryasının devreye girip toplumu daha üst bir aşamaya taşıyacağı bir tarihsel aşma anıdır.

Bu durumda Marks'a göre, rastlaşmanın geçişinde bir tek kalıp vardır. Proletarya devrimi bir sınıf olarak proletaryanın da içinde yer aldığı toplumdaki tüm sınıfsal yapılara son vermesi ve yeni bir gelişim sürecinin başlaması bu süreçte insanın tüm sınıf belirlemelerinden bağımsız olarak özgür insanlardan oluşan bir toplum yaratması (Marcuse, 1969: 23) dir. Yani devrim, devrimin öznesi olan proletarya tarafından sınıfsal toplum radikal bir dönüşüme uğratarak gerçekleştirilecektir.

Her şey yolunda gitmiş olsaydı kapitalist gelişim yasaları sonucu nesnel tarihsel rastlaşma gerçekleşecek ve gelişmiş uygarlık seviyesi ve endüstri proletaryasının bu rastlaşması devrim sürecini başlatacak ve insanın özgür olduğu sınıfsız topluma geçilmiş olunacaktı.

Fakat Marcuse; kapitalizmin bugünkü gelişimi, tarihsel rastlaşmayı aşma konusunda yeni bir yol açmıştır, bu geçiş iki karşıt sınıf arasındaki ilişkilerde, proletaryanın devrimci sınıf olarak eylemini sürdürememesi biçiminde sonuçlanan bir temel değişimle sağlamıştır (Marcuse, 1969: 24) tespitiyle süreçte proletaryanın tarihsel rolünü oynamasının önüne geçildiğini belirtir. Marcuse, Proletaryanın mevcut durumunun Sovyet Marksizm'ini önemli bir şekilde etkilediğini söyler.

Proletaryayı, nesnel tarihsel rastlaşmada rolünden eden bu yeni tarihsel gelişim, Marcuse'ye göre, hem teoride hem de pratikte başta Sovyet Marksizm'i olmak üzere tüm devrimci hareketleri ve sosyal arayışları etkilemiştir.

Marcuse, Marx'ın tarihsel sürecin yeni evresinin, bir önceki dönemin kararlaşmış yadsıması olduğunu belirttiğini söyler. Bu, yeni dönemin bir önceki dönemin toplumsal yapısınca belirlendiğini söylemektir aynı zamanda. O halde Kapitalizmden Sosyalizme geçiş kapitalizmin çeşitli özelliklerinin olgunlaşmasına bağlıdır diye biliriz. Marcuse, bu özellikleri; yüksek bir teknolojik ve endüstri üretim düzeyi, üretimin özel denetim sınırlarını aşan gelişimi ve en nihayetinde sınıf bilincine varmış bir güç olarak, gerçek çıkarlarını kapitalist sistemin içinde değil, bu sisteme karşı olarak kollayacak olan işçi sınıflarının siyasal örgütlenmesindeki gelişim olarak sıralar (Marcuse, 1969: 25).

Marcuse devrim öncesi Rusya'sının tüm bu durumlar nazarında geri kalmış bir ülke olduğunu ve böylelikle devrimi gerçekleştirecek doğal doygunlukta olmadığını söyler. Gerçek çıkarını sisteme karşı örgütleyecek sanayi proletaryasının yokluğu Rusya'da Lenin tarafından Avangart bir aygıt olan Parti tarafından doldurulmuş ve bu durum üretenlerin üretim sürecinden dışlanmasını beraberinde getirerek Marksın teorisinde ön gördüğü kabulle çelişik bir durum yaratmıştır. Çünkü, Marx, devrimi gerçekleştirecek bir başka sınıf yada proletaryanın yerini alabilecek bir muadil düşünmemişlerdir. Eğer bu sınıf yok ise, yani bir sınıf olarak eyleme giremiyorsa, o zaman, sosyalist devrim de yok demektir.

Marcuse, Sovyet Marksistlerinin devrimi yaptıktan sonra, ileri sanayi toplumlarının gelişmişlik düzeyini yakalamayı devriminin bakası adına elzem gördüklerini söyler. Ona göre bu durum işçiyi ağır iş temposunda çalışmaya mahkum etmiş ve sistemin çıkarı adına bireyin özgürlüklerinden fedakarlık etmesini zorunlu kılmıştır.

Marcuse, Sovyet Sosyalizminin Marksın anladığı Sosyalizmle hiçbir alakasının olmadığını göstermek ister. Ona göre Marksın ön gördüğü Sosyalist toplum da; ortaklık düzenindeki emekçilerin dışında, zor kullanacak devlet organı yoktur; çünkü emekçilerin kendileri Sosyalist devlet olacaklardır; Sosyalist toplum bir özgür insanlar ortaklığıdır; üretim güçleri, ortaklık düzeninde çalışan üreticilerin ellerindedir ve üretim üreticilerin özgür ve eşit ortaklığı esasına göre düzenlenir (Marcuse, 1969: 28). Tüm bu sayılan özellikler Sosyalist bir toplumun kendisinden önceki toplumlarla arasındaki niteliksel farklılığı yaratır. Oysaki Sovyet Sosyalizmi gerek pratik gerekse teorik gerekçelerle Sosyalizmin niteliksel farklılıklarını hayata geçirememişlerdir.

Marcuse, ileri endüstri ülkeleriyle gelişmişlik yarışına giren Sovyet Sosyalizminin, bu yarışın kaçınılmaz bir sonucu olarak, savunduğu teorik doğrulardan pratikte saparak, karşıtı olan sisteme benzediğini söyler. Diyebiliriz ki ona göre Sovyet Marksistleri teori ve pratiğin birliğini kuramamış ve bu durum da devrimin özgürlük boyutunu açığa çıkaramamıştır. Sosyalizmin yada devrimin, özgürlüğü açığa çıkarabilmesinin yolu, üretimin ekonomi hedefli olmaması, hedefinin özgürlük olmasıdır. Sovyet Marksizmi ile, Batı paralelliği tamda bu noktadadır. Üretim, varılıp geçilmek istenen bir ekonomi için yapılır. Özgürleşmek için değil.

Marcuse, teorik ve pratiğin gerçekleşmesini diyalektik bir süreç içerisinde; nesnel ve öznel dünyanın birliği bir olgu, verilmiş bir koşul değil, aykırı ve çatışan koşullarla mücadele ederek elde edilecek bir sonuçtur. Bu mücadele insanda varoluşun kendine dönük bilinç kalıbı durumuna geldiği zaman diyalektik süreç, tarihsel bir süreç olur, yani teori ile pratik birleşir. Bu süreç öznel ile nesnelin bireyselle evrenselin açıkça uyumu içinde çatışkının çözüleceği bir dünya durumunda meyvelerini verir' (Marcuse, 1969: 156) diyerek teori ve pratiğin birlikteliğinin imkânın tarihsel süreçte hazırlanacağını

gösterir. O diyalektiğin tarihsel bir süreç olduğunu söyleyerek aynı zamanda diyalektiği bilimselleştirme çabası içerisinde olan Engels'le başlayıp Sovyet Marksistlerince devam ettirilen anlayışa da karşı olduğunu dile getirmiş olur.

Marcuse teori ve pratiğin bağımlı koptuğu düşüncesindedir. Ona göre bu kopuşun temel nedeni ise Marx'ın teorisinde devrimi yapacak güç olarak gördüğü proletaryanın devrimin öznesi olmaktan çıkmasıdır. Proletarya devrimin öznesi olmaktan çıkmıştır çünkü sanayileşmesi ileri boyutlarda olan Avrupa'da tarihsel rastlaşma anı gerçekleşmesine rağmen, proletarya devrimi gerçekleştirememiş ve üstelik karşı devrimci bir durum içerisinde Faşizm saflarında yer almıştır. Böylelikle teori pratiği yeniden tanımlamak zorundadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: "insanlığın 'daha iyi olanaklıdır' ütopyasının bir türevi olan sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde uygulanan ve başarısızlıkla sonuçlanan biçimi şu gerçeği göstermiştir. İnsancıl, özgürlükçü ve eşitlikçi bir toplum, bir sınıfın öbürü üzerinde diktatörlüğüyle ve onun aracı olarak partiyle oluşturulamaz. Diktatörlük kimin adına yapılırsa yapılsın diktatörlüktür" (Kula, 2013: XXII).

KAYNAKÇA

- Adorno, W.T. (2011). *Kültür endüstrisi / Kültür yönetimi*. (Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, W.T. Horkheimer, M. (20013). *Teori ve pratik üzerine bir tartışma*. (Çev. Orhan Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. Yusuf Alp / Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları. 4.Baskı
- Althusser, L. (2002). *Marx için*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (2004). *Batı Marksizmi üzerine düşünceler*.(Çev. Bülent Aksoy). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Anderson, P. (2004). *Tarihsel materyalizmin izinde*. (Çev. Mehmet Bakırcı, H. Gürvit). İstanbul: Belge Yayınları
- Bağce, H. E. (2006). *Doğu Batı*. (Çev. Salih Akkanat, H. Emre Bağce, Güven Bakırezer, Kahraman Bozkurt, Fatih Demir, Esin H. Dinçer, Demet Songürtekin, Armağan Öztürk). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Balibar, E. (2003). *Marx'ın felsefesi*. (Çev: Ömer Laçiner). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Balkız, B. *Frankfurt okulu ve eleştirel teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi*. (t.y.).
Erişim: 02.04.2014 <http://m.friendfeed-media.com> Adresinden aldım
- Behrens, R. (2011). *Adorno sözlüğü*. (Çev: Mustafa Tüzel). İstanbul: Versus Yayınları.

- Bernstein, E. (1991). *Evrimsel sosyalizm, Bir eleştiri, Bir onaylama*. (Çev. B.Alkım Cerit, Evren Bülaycı). İstanbul: Kavram Yayınları.
- Boetie, E. D. L. (1987). *Gönüllü kulluk üzerine söylev*.(Çev: Mehmet Ali Ağaogulları). Ankara: Bilim Felsefe ve Sanat Yayınları.
- Bottomore, T. (2005). *Marksist düşünce sözlüğü*. (Derleyen. Mete Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Crespigny, D.A. Minogue, R.K. (1994). *Çağdaş siyaset felsefecileri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Dellaloğlu, B. F. (2007). *Frankfurt okulunda sanat ve toplum*.İstanbul: Say Yayınları.
- Engels, F. (2002). *Doğanın diyalektiği*.(Çev. Arif Gelen). Ankara: Sol Yayınları
- Felsefe Sözlüğü. (2008). (Hazırlayanlar: Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit H. Yolsal). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Henry, M. (2011). *Marx'a göre sosyalizm*.(Çev. Işık Ergüden). İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Hilav, S. (1997). *Diyalektik düşüncenin tarihi*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Holz, H. H. (2012). *Frankfurt Okulu eleştirisi*. İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Jacoby, R. (1999). *Yenilginin diyalektiği*. (Çev: Özgür Yakupoğlu, Ali Osman Alayoğlu). Ankara: Doruk Yayınları.
- Jay, M. (2005). *Diyalektik imgelem*.(Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Belge Yayıncılık.

Kayıkçı, M. (2007). *Adorno'nun kültür endüstrisi kavramı üzerine*. Üniversite ve Toplum. Erişim: 15.03.204. <http://www.universite-toplum.org/indeks>. Adresinden Aldım

Keat, R. / URRY, J. (2001). *Bilim olarak sosyal teori*. (Çev. Nilgün Çelebi). Ankara: İmge Kitapevi.

Korsch, K. (1991). *Marksizm ve felsefe*. (Çev: Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yayınları.

Kula, O. B. (2013). *Marx, Benjamin, Adorno sanat ve edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lefebvre, H. (?). *Karl Marx*. (Çev: Reşat F. Baraner, Rasih N. İleri). İstanbul: Anadolu Yayınları. Yılında Lenin in Konuşması). Sayı: 11. Kasım 1974. Cilt 2. İstanbul: s. 31-41.

Lukacs, G. (2006). *Tarih ve sınıf bilinci*. (Çev. Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yayıncılık.

Lenin, V. İ. (1974). *İlke aylık inceleme yorum belge dergisi*. (Sovyet Devriminin 1.

Leonhard, W. (1976). *Bugünkü Sovyet ideolojisi*. (II Cilt). (Çev. Cemil Ziya Şanbey). Ankara-İstanbul: Kültür Bakanlığı.

Magee, B. (1985). *Yeni düşün adamları*. (Çev. Mete Tunçay). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Mallet, S. Başkaldıran öğrencilerin taptığı adam: Herbert Marcuse. *Yeni Dergi*. 51. 429. İstanbul: De Yayınevi.

Mandel, E. (1999). *Marksizme giriş*. (Orhan Dilber, t.y). İstanbul: Yazın Yayıncılık.

- Marcuse, H. (1969). *Sovyet Marksizmi*. (Çev. Seçkin Çağan). İstanbul: May Yayınları.
- Marcuse, H. (1975). *Tek boyutlu insan*. (Çev. Avşar Timuçin. Teoman Tunçdoğan). İstanbul: May Yayınları
- Marcuse, H. (1998). *Karşı devrim ve isyan*. (Çev: Gürol Koca, Volkan Ersoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marcuse, H. (1990). *Tek boyutlu insan*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Marcuse, H. (2000). *Us ve devrim*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Marcuse, H. (2013). *Özgürlük üzerine bir deneme*. (Çev. Soner Soysal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Markoviç, M. (1990). *Pratiğin diyalektiği*. (Çev: Ali Ünlü). İstanbul: Ünlü Yayıncılık.
- Marx, K. / Engels, F. (2008). *Alman ideolojisi*. (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2005). *1844 Elyazmaları, ekonomi, politik ve felsefe*. (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2009). *Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisi*. (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Öğüç, P. (2014, 20 Mayıs). *Soma Erdoğan için dönüm noktası olabilir*. www.radikal.com.tr. 20 Mayıs 2014.
- Purdy, D. (1978). *Sovyetler Birliği/ devlet, kapitalist mi, sosyalist mi?*. (Çev. Erol Balkan). İstanbul: Havass Yayınları

- Ruby, C. (2012). *Siyaset felsefesine giriş*. (Çev: Aziz Ufuk Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schwartz, L. (1998). *Marksçılık ve bilimsel düşünce*. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Sorel, G. (1985). *Marksizm'e eleştirel yaklaşımlar*. (Çev. Alev Türker). İstanbul: Sokak Yayınları.
- Timur, T. (2005). *Felsefi izlenimler*. Ankara: İmge Yayınları.
- Veysal, Ç. (2005). *Nesneleşme ve özgürleşme sorunu üzerine (Kendi olmak ya da olmamak)*. Ankara: Tek Ağaç Yayınları.
- Veysal, Ç. (2009). T. W. Adorno, *1900'den günümüze büyük düşünürler*. Cilt 1 içinde (Dizi Editörü: Çetin Veysal). İstanbul: Etik Yayınları.
- Wetter, G. (1976). *Bugünkü Sovyet ideolojisi (I Cilt)*. (Çev. Cemil Ziya Şanbey). Ankara-İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Woddis, J. (1977). *Yeni devrim teorilerinin eleştirisi, Herbert Marcuse ve Batı Dünyası*. (Çev. Turhan Taylan). İstanbul: Bilim Yayınları